

IZ ZGODOVINE STRNIŠČA IN KIDRIČEVEGA

Vida Rojic*

UDK 949.712(1-18) Strnišče-Kidričevo

ROJIC Vida: Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 55=20(1984)1, str. 57—121.
Izvirnik v sloven., povzetek v sloven. in angl., izvleček v sloven. in angl., 8 slik, 2 karti.

Avtorica obravnava zgodovino slovenskega kraja Strnišče pri Ptuj, preimenovanega leta 1953 v Kidričevo. V Strnišču so bile med prvo svetovno vojno velike avstrijske rezervne vojaške bolnišnice v lesenih barakah. Po vojni je bilo tu nekaj let begunsko taborišče Slovencev, ki so pribežali iz krajev, katere so zasedli Italijani, in taborišče ruskih beguncev. Med drugo svetovno vojno so gradili Nemci v Strnišču tovarno glinice. Nova Jugoslavija je v letih 1947—1953 tovarno doprgradila in ob njej še tovarno aluminija. Blizu tovarne glinice in aluminija je v istem času zrastle stanovanjsko naselje za zaposlene v tovarni, ki šteje okrog 1760 prebivalcev.

UDC 949.712(1-18) Strnišče-Kidričevo

ROJIC Vida: From the History of Strnišče and Kidričevo. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 55=20(1984)1, p. 57—121.
Orig. in Slovene, summary in Slovene and Engl., synopsis in Slovene and Engl., 8 pict., 2 charts.

The authoress treats the history of the Slovene place of Strnišče near Ptuj, the name of which was changed into Kidričevo in the year 1953. During the First World War there were big Austrian reserve military hospitals in wooden barracks at Strnišče. After the war there was for some time a camp for refugees there who took refuge from places occupied by the Italians, and a camp for Russian refugees. During the Second World War the Germans built a clay factory at Strnišče. In the years 1947 to 1953 the New Yugoslavia completed the factory and built an aluminium factory beside it. At the same time there grew a residential settlement for the people employed in the factory, counting about 1760 inhabitants, near by the clay and aluminium factory.

Uvod

Med velike gospodarske uspehe po osvoboditvi naše domovine štejemo doprgrditev in razvoj prve tovarne glinice in aluminija v Jugoslaviji, ki je pričela obratovati leta 1954. S svojimi izdelki zalaga domačo predelovalno industrijo, precej pa jih tudi izvažajo. Tovarna je med največjimi te vrste v Evropi.

Leži v bivšem Strnišču na Dravskem polju, oddaljena od Ptuj 7,5 km. Doprgrditi so jo pričeli Nemci med drugo svetovno vojno. Leta 1953 so jo imenovali in tudi novo stanovanjsko naselje blizu nje po tedaj umrlem socialističnem revolucionarju in gospodarstveniku Borisu Kidriču. Zahodno od Kidričevega je ostal ob železniški postaji Strnišče še del starega naselja s stari imenom.

* Vida Rojic, kustodinja, Pokrajinski muzej Ptuj.

Tovarna glinice in aluminija Boris Kidrič v Kidričevem nudi danes zaslužek nad dva tisoč delavcem, doma z Dravskega polja, Ptuja, Haloz, Slovenskih goric in od drugod. Kidričevo pa šteje danes okoli 1800 prebivalcev. Aprila 1973 so praznovali v Kidričevem 20-letnico novega imena in počastili spomin na 20-letnico smrti Borisa Kidriča z odkritjem njegovega spomenika, ki je kip njegove glave, vključen v aluminijasto likovno kompozicijo, kar je oblikoval akademski kipar Viktor Gojkovič iz Ptuja.

Ko spremljamo povojna leta v tisku članke o razvoju tovarne v Kidričevem ter o razvoju stanovanjskega naselja Kidričevo, ostaja pozabljena bolj odmaknjena in izjemna zgodovina tega kraja. Zato je prav, da se z njo seznanimo, obenem pa strnemo v celoto zgodovinski pregled tovarne in njenega stanovanjskega naselja.

Zgodovina bivšega Strnišča je zgodovina mladega naselja, katerega zametki segajo v zadnja desetletja prejšnjega stoletja. Na njegovo prihodnost pa sta odločilno vplivali dve veliki človeški tragediji, prva in druga svetovna vojna. Prav v Strnišču si je prva svetovna vojna, ki je umorila na stotisoče mladih ljudi, postavila enega izmed svojih žalostnih spomenikov — grobišče stoterih vojakov, največ slovanskih narodnosti, umrlih v barakah vojaških bolnišnic avstroogrške vojske sredi strniških gozdov. Danes so grobovi izravnani v travnato preprogo, na kateri rastejo tu pa tam breze, akacije in bori in so ohranjene nekdanje pokopališke poti, kapela in zidana ograja.

Na strniškem pokopališču so našli svoj zadnji dom še umrli begunci iz slovenske Primorske in Istre in ruski kadeti, ki so se zatekli v strniške barake po prvi svetovni vojni. Tu so pokopali še nekaj umrlih v delovnem taborišču v Strnišču med drugo svetovno vojno in po vojni umrle nemške vojne ujetnike. Tako je strniško pokopališče epilog k strniški zgodovini od leta 1915 do konca 1945.

Naselje barak rezervnih vojaških bolnišnic v Strnišču bi lahko po prvi svetovni vojni izkoristili za gradnjo velike tovarne, saj so premogle lastno elektrarno, vodovod in železnico, ki jih je povezovala na obširnem zemljišču nad 234 hektarjev. Tudi lega taborišč ob železniški progi Ptuj—Pragersko je bila ugodna za razvoj industrije. Zaradi nerazumevanja oblasti in drugih okoliščin, ki jih bomo spoznali pozneje, ni zrasel v Strnišču po prvi svetovni vojni velik industrijski obrat, pač pa več manjših, ki so že čez nekaj let propadli. Tako je ostala strniška dediščina iz prve svetovne vojne neizkoriščena.

Druga svetovna vojna je znova posegla v razvoj Strnišča, kajti nacistični okupator je pričel tu graditi tovarno glinice. Socialistična Jugoslavija je gradnjo nadaljevala z državno in mednarodno investicijo. Financirati je bilo potrebno še 95 odstotkov opreme in 30 odstotkov gradbenih del. Poleg tovarne glinice so zgradili še obsežne stavbe tovarne aluminija. Proizvajati sta pričeli leta 1954 s tovarniškim imenom Boris Kidrič v kraju z novim imenom **KIDRIČEVO**.

Strnišče do prve svetovne vojne

Dravsko polje, kjer stoji danes tovarna glinice in aluminija in stanovanjsko naselje Kidričevo, je diluvijska prodnata naplavina med Slovenskimi gorami, Halozami, Pohorjem in Medjimursko ravnino. Obrobje Dravskega polja tvorijo gline, ilovice in pesek, kar so naplavili potoki in hudourniki iz Haloz in Slovenskih goric. Za Dravsko polje vzhodno od Ptuja se je utrdilo ime Ptujsko polje, Dravsko polje pa imenujemo ravnino zahodno od Ptuja.

Dravsko polje je pod kontinentalnim podnebnim vplivom s sušnimi poletji in mrzlimi vetrovnimi zimami. Padavin je precej, njihovo letno povprečje je 1200 mm.

V gozdovih Dravskega polja rastejo predvsem rdeči in zeleni bor ter akacija, manj pa hrast in jelša. Močvirnati svet je v južnem delu ob potokoma Polskava in Reka. Tu so travniki in jelšovi gozdovi. Oba potoka ob deževju poplavljata okolico. Na Dravskem polju gojijo koruzo, pšenico, krompir, deteljo, manj pa druge poljščine. Razvita je govedoreja, svinjereja in perutninarstvo. Razvit je tudi lov na fazane, jerebice, zajce in srnjad.

Zaselek Strnišče na Dravskem polju se je razvil severno od železniške proge Ptuj—Pragersko. Leta 1912 je dobilo naselje lastno postajališče.¹

Upravno je spadalo Strnišče k sosednji Župečji vasi, ki jo omenjajo zgodovinski viri prvič okrog leta 1200. Bila je last šentpavelskega samostana na Koroškem.

V Strnišču je sezidal gradič leta 1870 grof Schoendorf, lastnik razpadajoče graščine Schneeweiss v sosednji vasi Apače.² Po podatkih na geodetski upravi v Ptujju meri graščina v tlorisu 418 m², prvo gospodarsko poslopje pa 1444 m². Čez nekaj let so zgradili še tri gospodarske stavbe, ki merijo skupaj okoli 1000 m².

Okrog graščine v Strnišču se je razprostiralo obsežno posestvo, veliko nekaj nad 331 hektarjev. Leta 1896 je kupil posestvo in graščino Franc von Hellin iz Ptujja. Gozdovi so pokrivali 152 hektarjev strniške posesti.³

V delavska stanovanja v graščinskih gospodarskih poslopih se je naselilo z letom 1870 več delavskih družin in samskih delavcev, v gradu pa graščak z družino. Tako je nastalo naselje Strnišče na Dravskem polju z okrog šestdesetimi prebivalci. Z rojstvi otrok v delavskih družinah se je število strniških prebivalcev dvigalo. Otroci iz Strnišča so obiskovali šolo v Lovrencu na Dravskem polju.

Za zaselek Strnišče se je najprej udomačilo ime po graščinskih hlevih z ovni (Stärstall — ovčji hlev), kakor jih je imenoval nemški gospodar. Iz tega imena se je izoblikovalo ime Sterntal ali Sternthal, kakor ga zgodovinski viri različno pišejo.⁴

Med prvo svetovno vojno, ko je avstro-ogrška vojska zgradila blizu gradu več taborišč z barakami, se je po izsekanih gozdnih površinah za barake, širilo med Slovenci za kraj ime Strnišče. Novembra 1918, po razpadu Avstro-Ogrske, so oblasti kraj tudi uradno tako imenovali.

Že med prvo svetovno vojno se je ime Sterntal (Sternthal) — Strnišče razširilo na vse ozemlje, na katerem so zrasla barakarska naselja vojaških bolnišnic, to je na del katastrskih občin Apače, Gerečja vas in Lovrenc na Dravskem polju.⁵

Vojaške rezervne bolnišnice v Strnišču med prvo svetovno vojno

Avstro-ogrski vojski so narekovale med prvo svetovno vojno vojaške potrebe, da je zgradila leta 1915 v Strnišču več vojaških rezervnih bolnišnic in taborišče za vojne ujetnike.

¹ Krajevni lekalon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 499.

² Glej opombo 1, str. 513.

³ Temeljno sodišče v Mariboru, enota v Ptujju, zemljiška knjiga (vknjižba lastnika).

⁴ Zgodovinski arhiv v Ptujju (velikost posestva).

⁵ Martin Hazenimall, Lovrenc 44 (prebivalci).

Zupnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju, str. 77 (ime).

⁶ Pokrajinski muzej Ptuj, arhiv oddelka ljudske revolucije, Zbirka dokumentov o Strnišču med prvo svetovno vojno (dopis med vojaškim poveljstvom v Gradcu, okrajnim glavarstvom v Ptujju in gradbenim vodstvom taborišč za vojne ujetnike in rezervne vojaške bolnišnice v Strnišču ter načrt taborišč z dne 20. 10. 1915).

Na bojiščih so nudili prvo pomoč ranjencem frontni lazareti in bližnje vojaške bolnišnice. Velik naval ranjencev in bolnih vojakov na vojaške bolnišnice je vojaške oblasti prisilil zgraditi še rezervne bolnišnice z imeni matičnih bolnišnic, odkoder so sprejemale bolne vojake. Vojaške oblasti pa so potrebovale tudi taborišča za vojne ujetnike.

Kakor nam dokazujejo zgodovinski viri, so pričeli graditi taborišče v Strnišču marca 1915 in z gradnjami zaključili že jeseni 1915, le nekaj manjših gradenj so opravili še pozneje.

V šestih ograjenih taboriščih z barakami in z nekaterimi barakami izven ograjenih taborišč je bilo prostora za okrog 14.000 postelj, kar nam prikazuje ohranjeni načrt taborišč iz leta 1915. Tako je blizu starega Ptuja, znanega že iz rimskih časov, ki je štel leta 1910 le okrog 4000 prebivalcev, zraslo leta 1915 v nekaj mesecih naselje lesenih barak, ki je lahko spravilo pod svoje okrilje nad trikrat več prebivalcev.

Ohranjeni dopisi med okrajnim glavarstvom v Ptujju in vojaškim poveljstvom v Gradcu ter vojaškim gradbenim vodstvom taborišča v Strnišču nas seznanjajo, čigavo zemljo so uporabili za gradbišče.⁶

Da so se vojaške oblasti odločile prav v Strnišču zgraditi veliko vojaško bolniško naselje, so bili odločilni trije dejavniki: bližina železnice, zemljepisna lega in kakovost tal.⁷

Prvi ohranjeni dopis v protokolni mapi okrajnega glavarstva v Ptujju o gradnji taborišč v Strnišču med I. svetovno vojno je z dne 28. marca 1915. To je odobritev projekta za gradnjo sanitarij, ki ga je poslalo vojaško poveljstvo v Gradcu vojaškemu gradbenemu vodstvu v Strnišču. Projekt je pripravila sanitarna komisija gradbenega vodstva vojaškega ujetniškega taborišča v Strnišču (Militaerbauleitung fuer das Kriegsgefangenen-Lager in Sterntal).

Vojaške oblasti so tedaj nameravale zgraditi le vojaško ujetniško taborišče za približno 20.000 vojnih ujetnikov. Graditi so ga pričeli marca 1915. Ko pa je maja 1915 izbruhnila vojna osrednjih sil z Italijo, so načrt taborišča v Strnišču spremenili. Potrebovali so namreč več vojaških bolnišnic bliže italijanske fronte. Vsa taborišča vojnih ujetnikov na Štajerskem in Koroškem so zato ukinih. Iz Strnišča so izselili prvih 1000 vojnih ujetnikov, ki so jih tam že maja 1915 naselili. Poslali so jih na Madžarsko.⁸

Za taborišča najeta zemlja

Z dne 9. junija 1915 je ohranjen dopis okrajnega glavarstva v Ptujju gradbenemu vodstvu v Strnišču, ki izraža željo, naj gradbeno vodstvo navede parcele, ki jih zavzema gradnja vojaških objektov v Strnišču. Dopisu je pridan izkaz (Ausweiss) vojaškega gradbenega vodstva v Strnišču o prevzetih zemljiščih v Lovrencu, Gerečji vasi in Apačah. V njem beremo, da so najeli zemljo z gozdovi in polji od petnajstih posestnikov v Lovrencu. V Gerečji vasi so najeli zemljo s travniki in polji od petindvajsetih posestnikov, v Apačah pa gozdove od dveh posestnikov.

V Lovrencu je zavzela najeta zemlja petnajst parcelnih številk te katastrske občine v izmeri 145 ha, 47 arov in 88 m². V Gerečji vasi je merila najeta zemlja 15 ha, 71 arov in 4 m², zajela pa je 25 parcelnih številk te katastrske občine. V Apačah je merila najeta zemlja 71 ha, 54 arov in 54 m² in je

⁶ Glej opombo 5.

⁷ Izjava Franceta Čučka iz Ptujja o taboriščih v Strnišču, l. 1962;

odd. LR, Pokrajinskega muzeja v Ptujju. (Dalje: odd. LR PMP).

⁸ Pismo avstrijskega državnega arhiva, vojnega arhiva, Dunaj, Stifgasse 2 — Skupščini občine Ptuj, 22. 5. 1973; odd. LR PMP.

zajela tri parcelne številke te katastrske občine. Po nastavku zemljiškega katastra izpred prve svetovne vojne je vsa najeta zemlja merila **234 ha, 10 arov in 28 m².**⁹

V protokolu komisije ptujskega okrajnega glavarstva z dne 25. in 26. oktobra 1915 beremo, da so določili gradnjo vojaških objektov v Strnišču na podlagi vojaške zakonodaje. V tem protokolu beremo o najeti zemlji petih posestnikov v Njivercah in štirih v Lovrencu. V Lovrencu so oddali zemljo v najem Stefan Rodošek, najemnik železniške zemlje, Jakob Matzun in Franc von Hellin iz Ptuja ter graščak Rudolf Waren Lippit iz Turnišča pri Ptuju.

Kmetu Rodošku je odpadla zaradi gradenj žetev, beremo v protokolu, za kar je prejel 250 kron odškodnine. Drugim posestnikom so gradnje poškodovale gozdne nasade. Na Hellinovi zemlji so zgradili taborišče s št. III, na Lippitovi so kopali jarke za kanalizacijo. Iz Apač je vojska vzela v najem zemljo Francu in Mariji Intihar, za kar sta bila oškodovana pri poljskih pridelkih in gozdnih nasadih.

Protokol navaja, koliko je vojska določila vsakemu posestniku letne najemnine in odškodnine za uničene nasade. Za zemljo so dobivali od 1,50 do 30 kron najemnine za ar. Poleg že navedene odškodnine za žetev so odšteli za škodo v Matzunovem gozdu 1350 kron, v Lippitovem pa po aru 15 do 30 kron. Franc von Hellin je dobil 4115 kron odškodnine za polje, za škodo v gozdu in ureditev taborišča št. III. Dodelili so mu tudi letno najemnino za najete grajske stavbe v Strnišču in za gospodarska poslopja, kar je znašalo 1500 kron. Za štiri sobe, kuhinjo in pritikline v gradu je dobil 260 kron letne najemnine. Grajske prostore so mu po zgraditvi taborišča nameravali vrniti. Najeli so pa še sadovnjak za 2500 kron letno. Za uporabo Hellinove železnice od železniške postaje do gradu, ki je bila ozkotirna, so mu namenili 39 kron letno. Pri višini najemnine za železnico so upoštevali, da bo Hellin železnico tudi sam uporabljal.

Največ najete zemlje je bilo od veleposestnika Franca von Hellina v k. o. Lovrenc na Dravskem polju. Merila je 145,4758 ha ali 62,4 % od vse najete zemlje. Druga najeta zemlja je pripadala raznim lastnikom. Po kulturah je najeto zemljišče merilo **195 ha 80 arov in 79 m² gozdov** ali 84 % od vse najete zemlje, (v Apačah 71,5454 ha, v Gerečji vasi 0,8570 ha, v Lovrencu 123,4055 ha). **Njiv je bilo 34,6959 ha** (v Gerečji vasi 13,0363 ha, v Lovrencu 21,6596 ha. **Pašnikov je bilo 3,1523 ha** (v Gerečji vasi), poti 0,0360 ha (v Gerečji vasi), stavb 0,2937 ha (v Lovrencu) in vrtov 0,1170 ha (v Lovrencu).

Protokol navaja dalje, da sega taboriščna bolnišnica do meje občine Lovrenc in do Gerečje vasi. Na parcelah k. o. Gerečja vas s številkami 1021/21 in 1021/2 stojita strojnica in taborišče infekcijske bolnišnice.

Za glavarstvo v Ptuju je protokol podpisal dr. Otmnar Pirkmaier. Mimogrede povedano je bil Pirkmaier doma iz Frama in zaveden Slovenec ter med tistimi, ki so utirali v ptujskem okraju pot k ustanovitvi nove jugoslovanske države. Po vojni je bil prvi ptujski glavar v novi državi SHS.

Protokol, ki ga je za glavarstvo podpisal dr. Pirkmaier, je podpisalo še dvanajst posestnikov, od katerih so oblasti vzele zemljo v najem. Ti so bili: Franc von Hellin, Martin in Gera Strucel, Marija Kancler, Vinko in Marija Podgoršek, Andrej in Marija Stamberger, Marija Godec, Marija Intihar, Gera Frangež in Martin Strucel kot varuha Simona Frangeža ter veleposestnik Rudolf Lippit, lastnik graščine v Turnišču pri Ptuju.

Protokol ptujskega glavarstva z dne 26. oktobra 1915 navaja člane komisije za vojaške objekte v Strnišču: dr. Pirkmaierja kot predsednika in za-

⁹ Zgodovinski arhiv Ptuj (podatek posredoval Peter Klasinc l. 1973).

stopnika glavarstva, kapetana Adolfa Navratila kot zastopnika vojaške komande v Gradcu, finančnega svetnika Adolfa Klodica, Ritterja von Sabladiškega — zastopnika finančnega urada v Ptuju ter še dva strokovna izvedenca. To sta bila okrajni gozdar Gottfried Grill in posestnik Karl Sima na Zg. Bregu pri Ptuju.¹⁰

Načrt taborišč

Med najpomembnejšimi ohranjenimi dokumenti o taboriščih v Strnišču je načrt taborišča z dne 20. oktobra 1915, v merilu 1 : 2880, z naslovom: Katastrski načrt bolniških taborišč v občini Lovrenc, Apače in Gerečja vas, c. k. vojaškega gradbenega vodstva v Strnišču (Katastralplan fuer das Spitallager Sternthal in der Gemeinde Lowrenz, Amtmannsdorf, Gersdorf k. k. Militaerbauleitung Sterntal). Naj pri tem opozorim, da je v istem naslovu različno napisano ime Sterntal-Sternthal.

V načrtu je narisano devet ograjenih prostorov z barakami, med njimi šest velikih in raztresene barake izven ograjenih prostorov. Načrt navaja tele obsege in imena taborišč:

1. Klatovo (taborišče I)	6,2766 ha
2. Dunaj (taborišče II)	7,1870 ha
3. Rusko ujetniško taborišče (III)	7,4196 ha
4. Sanok (taborišče IV)	7,3600 ha
5. Delavnice	1,6160 ha
6. Halic (taboriščna bolnišnica)	4,0812 ha
7. Pekarne	1,6338 ha
8. Pralnica, razkuževalnica, karantena	3,4826 ha
9. Mlada Boleslava	7,1144 ha
Skupaj	46,1712 ha

Ograjeno je bilo še pokopališče, veliko 0,9273 ha, ležeče v k. o. Gerečja vas, južno od železniške proge. Ogradili so tudi kopališče blizu taborišča Halic (kjer leži tudi sedanje kopališče v Kidričevem). Bazen je meril 84 m². Srednje velik bazen sedanjega kopališča v Kidričevem je del starega bazena, ki so ga popravili in nekoliko povečali.

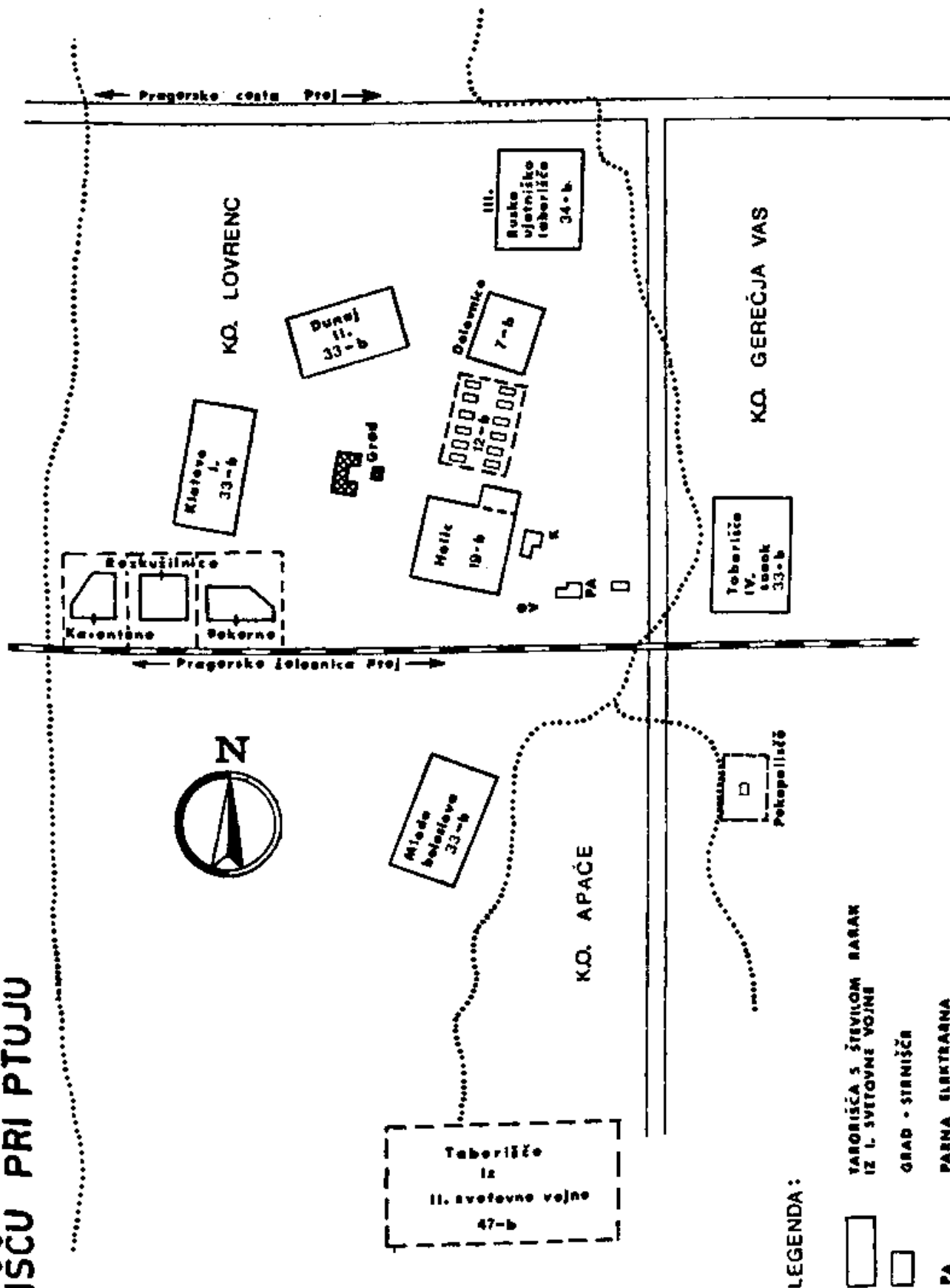
Na katastrski občini Lovrenc so zgradili vsa taborišča, razen taborišča Sanok (IV) in pokopališče. Oba sta ležala vzhodno od vseh drugih taborišč in sedanje ceste ob naselju Kidričevo na območju k. o. Gerečja vas, prvo severno in drugo južno od železniške proge. Pokopališče zavzema na zahodnem robu ozek pas zemlje k. o. Apače.

Taboriščna naselja so ležala vsaksebi po več sto metrov. Severno od železniške proge Ptuj—Pragersko se je razprostiralo do ceste Ptuj—Pragersko sedem ograjenih naselij. Med njimi so bile skupine barak, ki niso bile ograjene. Služile so za oboroženo moštvo taborišča in za razne druge namene. Blizu železniške proge, od nje oddaljene okoli 50 m, so ležala ograjena taborišča pekarn, pralnic, razkuževalnice in karantene. Severno od teh se je razprotisrlo taborišče rezervne bolnišnice KLATOVO (TABORIŠČE I). Vzhodno od njega je stala graščina z gospodarskimi poslopji. Severno od graščine je bila rezervna bolnišnica HALIC, severno od te skupina barak za oboroženo moštvo taborišča, severno od njega delavnice in severno od njih ob cesti Ptuj—Pragersko rusko ujetniško taborišče (taborišče III).

¹⁰ Glej opombo 5.

SKICA TABORIŠČ
 VOJAŠKIH REZERVNIH BOLNIŠNIC
 MED I. SVETOVNO VOJNO

V STRNIŠČU PRI PTUJU

LEGENDA:

- TABORIŠČA S ŠTEVILOM BARAK IZ I. SVETOVNE VOJNE
- GRAD - STRNIŠČ
- PARNI ELEKTRARNA
- KOPALIŠČ

Vsa taborišča so ležala na gozdnatem območju rdečega in zelenega bora ter akacije z izjemo redkih pašnikov in njiv. V načrtu je zarisana le ena rezervna bolnišnica južno od železniške proge. Zaznamovana je z imenom Mlada Boleslava (Jungbunzlau), namenjena za infekcijske bolezni.¹¹

Barake

Načrt vojaških bolnišnic v Strnišču nas seznanja s številom in namenom barak. Nakazuje število postelj za bolnike, vojne ujetnike in osebje taborišča. Navedbe v načrtu nam nudijo te podatke o številu spalnih in drugih barak:

Ime taborišča	Število spalnih barak	Število barak za druge namene	Število barak za sanitarije
Klatovo	24	9	8
Dunaj	23	10	8
Ujetniško taborišče	24	10	8
Halic	11	8	1
Sanok	24	9	8
Mlada Boleslava	21	12	—
Delavnice	3	4	3
Barake za moštvo	10	2	4
Karantena	4	2	2
Pekarne	1	3	1
Pralnica in razkuževalnica	—	5	—
Raztresene barake	6	27	—
Skupaj	151	101	43

Taborišče je štelo po načrtu 295 barak. Če odštejemo majhne barake za stražarnice in stranišča, je bilo v taborišču 252 večjih barak različne velikosti. Največje so merile po dolžini okrog 45 m, po širini pa 10 do 14 m. Načrt za eno od velikih barak je ohranjen v Zgodovinskem arhivu v Ptujju. Prikaže dve baraki-dvojčki s skupno vmesno steno, od katere se širi vsaka baraka na svojo stran. Floris barake je pravokotnik. Vsaka baraka ima po tem načrtu dve spalnici (16 × 11 m) z 48 ležišči v vsaki spalnici. Vsaka ima še izolirnico z dvema posteljama (3,90 × 3,80 m), sobo za paznike s tremi posteljami (5 × 3,80 m) in hodnik (11,20 × 3,80 m). Vsaka baraka ima v sredini prizidek (8 × 5,60 m). V njem je kopalnica s tremi kadmi in umivalno školjko, dve stranišči s školjkama in pisoarjem, prostor za umazano perilo in pomožna kuhinja. Načrt za barako dvojček v merilu 1 : 50 je bil naslovljen na gradbeno vodstvo ujetniškega taborišča v Strnišču in ni datiran. Ker pa vemo, da so to taborišče gradili leta 1915, je seveda iz tega obdobja.

Med večje stavbe v taboriščih so sodile poleg barak s sto ležišči še jedilne hale, ki so bile po dve v ruskem taborišču in v bolniških taboriščih Dunaj, Sanok in Klatovo.

Barake z različnim številom ležišč je imela le bolnišnica Mlada Boleslava. V devetih barakah je bilo po 100 postelj, v petih po 20 in v eni 37. Le v Mladi Boleslavi je v načrtu zaznamovano število postelj, drugod pa le namen

¹¹ Glej opombo 5.

barake. Po velikosti barak v Mladi Boleslavi pa zaključujemo lahko, koliko ležišč je bilo v drugih taboriščih in v raztresenih barakah izven ograjenih taborišč, kar nam pove naslednja tabela:

Taborišče	Število barak	Število postelj v eni baraki	Skupno število postelj
Mlada Boleslava	21	različno	1197
Rusko ujet. taborišče	24	100	2400
Sanok	24	100	2400
Dunaj	23	100	2300
Halic	11	100	1100
Karantena	4	100	400
Klatovo	24	100	2400
Delavnice	3	100	300
Bivališče moštva	10	100	1000
Raztresene barake	6	100	600
Pekarna	1	50	50
Skupaj	151		14147

Tako nam ohranjeni načrt razkriva, da je lahko prebivalo v Strnišču tedaj nad 14.000 ljudi: okrog 9700 ranjenih in bolnih vojakov, 2400 vojnih ujetnikov in 2000 zaposlenih (oboroženo moštvo, zdravstveno osebje, uradniki, strokovni in pomožni delavci).

V taboriščih Sanok, Dunaj (Wien), Klatovo (Klattaw) in v ruskem ujetniškem so bile poleg barak z ležišči in dveh jedilnih hal še tri do štiri kuhinje, pisarne, delavnice, skladišča in sanitetna baraka, baraka za požarno policijo in ob ograji še stražarnice.

Osamljeno taborišče Mlada Boleslava južno od železniške proge je imelo kar dve stražarnici izven ograje. Mlada Boleslava ni imela jedilnih hal pač pa barake za bolničarje, tri kuhinje za bolnike, dve za bolničarje, barako za pisarno, skupno barako za delavnice in skladišča, pralnico, upravno barako, dve ambulanti in dve mrtvašnici.

Načrt nas seznanja, da je imelo naselje moštva dve kuhinji, taborišče delavnic pa kuhinjo za vojne ujetnike, ki so jih zaposlili v delavnicah.

Nekatere barake so bile znotraj obite le z lepenko in so imele lesena ladijska tla. Oficirske in zdravniške stanovanjske barake so opremlili s parketom, stene pa obložili s politiranimi deskami.

V načrtu barake »dvojček« za ujetniško taborišče je navedeno, da sta bili baraki leseni, zunaj obloženi z izolirno lepenko, pokriti z dvojno izolirno lepenko, ki je bila pritrjena z lesenimi letvami. Okna so bila enojna z zunanjimi polknami, peči pa iz opeke in cementa.

V načrtu taborišč iz oktobra 1915 so vrisane v prostoru med ograjenimi taborišči tele raztresene barake z imeni: pošta, cerkev, tri oficirske barake, oficirska menza, baraka za zdravnike, skladišče, upravna baraka, baraka orožnikov, glavna straža, zaporna baraka, velika strojnica, klavnica, skladišče orodij, skladišče bencina, skladišče sena, dve baraki ob železniški progi (neimenovani), dve drugi neimenovani baraki, sedem stražarnic in dve kantini. Skupaj je v načrtu vrisanih 33 raztresenih barak.¹²

¹² Glej opombo 5.

Dokument iz leta 1921 navaja, da so v Strnišču iz vojnih dni ohranjene izven ograjenih prostorov tele barake: upravna (velika 44×10 m), kavarna s kletjo in kegljiščem, kopališče s kabinami in zidanim bazenom (230 m^2), dimnikarska baraka, klavnice s stanovanjem za mesarja, hlevom in senikom (stavbe so merile $18 \times 5,40$ m; $15 \times 3,20$ m in $13,5 \times 21,3$ m). Izven ograjenih taborišč je stala še električna centrala, ki je obsegala strojnico ($26,6 \times 17$ m), stanovanje ($13,5 \times 7,6$ m), lopo za premog ($7,4 \times 23$ m), hišo pri vodnjaku ($4,6 \times 3,2$ m), hišo s črpalko za vodo ($2,3 \times 2,8$ m) ter hladilnik za vodo (10 m^2). Poleg teh barak so bile še strojnica ($12,2 \times 6,1$ m) s stanovanjskimi hišami ($8,20 \times 7$ m in $3,4 \times 1,20$ m) in lopa ($5,1 \times 9$ m), rokodelska menza (254 m^2) z zidano kletjo (82 m^2) in verando (90 m^2), barake za bencin, za požarno brambo, remiza za železniške vozove in še ena baraka (velikost približno 5×6 m).

Dokument navaja še 14 raztresenih barak: za pisarne, straže, skladišča, kovačnico z dvema lopama, dve straniščni, eno stanovanjsko, poštno, upravno in dve stanovanjski za orožnike. Velikost teh barak je bila različna, od 98 do 552 m^2 , povprečna velikost pa 356 m^2 .¹³

Načrt iz leta 1915 ima vrisanih 33 raztresenih barak, dokument iz leta 1921 pa jih navaja 37, kar pove, da so po letu 1915 zgradili še nekaj barak.

Memoarni vir o strniških taboriških navaja, da so leta 1915 razširili postajališče Strnišče z novimi železniškimi tiri in podaljšali Hellinovo ozkotirno železnico do vseh taborišč. V taborišča na Strnišče so vozili ranjence posebni vlaki, največ s fronte na Karpatih. V strniškem gradu je stanoval štab avstrijske vojaške uprave z generalom na čelu.¹⁴

Na kraju, kjer je v načrtu navedena strojnica, je delovala kalorična električna centrala s tremi parnimi lokomobilami, s skupno pogonsko silo za vodovodne motorje, ki so oskrbovali z vodo vsa taborišča. Vodovodni stolp je natakal vodo iz treh betoniranih vodnjakov, zgrajenih v gozdu izven taborišč.¹⁵

Žična ograja okrog taborišč je bila visoka dva metra. Obdana je bila še z bodečo žico. V bolnišnicah so bili poleg avstrijskih tudi češki zdravniki, sovražniki avstroogrske monarhije. Namenoma so zadrževali slovanske vojake dalje v bolniški oskrbi in jih tako čuvali in odtegovali bojišču. Češki zdravniki so skupaj z vojaki slovanskih narodnosti vneto pričakovali razpad avstroogrske monarhije in ustanovitev samostojnih slovanskih držav po končani vojni. Od slovanskih zdravnikov v strniških taboriščih je znan le dr. Franc Toplak, doma iz Slovenskih goric.¹⁶

V Župnijski kroniki Lovrenc na Dravskem polju beremo v sestavku »Lazaret v Strnišču« poleg imen, ki jih navaja citirani načrt iz leta 1915 še taborišča VRŠOVICE in KUTNA GORA, in da so v lazaretu skrbele za ranjence in bolnike bolničarke Rdečega križa in šolske sestre iz Maribora.

Bolni vojaki

O zasedbi ranjencev in bolnih vojakov v strniških bolniških vojaških taboriščih nam dokumenti bolj skopo strežejo s podatki. V avstrijskem državnem arhivu — vojnem arhivu na Dunaju nam eden izmed dokumentov navaja, da lahko sprejme taborišče v Strnišču v štiri skupine naselij, od I. do

¹³ Zgodovinski arhiv CK ZKS Ljubljana (Zbirka dokumentov deželne vlade Slovenije o Strnišču iz let 1919—1922). Cenilni zapisnik gospodarske komisije za stvarno demobilizacijo, z dne 28. 8. 1921.

¹⁴ Glej opombo 7.

¹⁵ Glej opombo 7 in 13.

¹⁶ Glej opombo 7 in Mrliški matični knjigi Mlade Boleslave in Klatova; Matični urad Lovrenc na Dravskem polju.

IV. — 12.000 lažjih bolnikov, v vsako naselje po 3000. V pravkar urejeno taboriščno bolnišnico, navaja dokument z dne 21. 6. 1915, je prispelo 800 nalezljivo bolnih vojakov, v infekcijsko bolnišnico pa 1200.

Julija 1915 so naselili v Strnišču dve rezervni bolnišnici **Lukavac** in **Temesvar**, avgusta pa še rezervne bolnišnice **Vršovice** (Wrschowitz), **Kutna gora** (Kutenberg) in **Mlada Boleslava** (Jungbunzlau). Konec septembra 1915 so uredili še rezervno bolnišnico **Jičin**, leta 1918 pa se je zadrževala v Strnišču nekaj časa rezervna bolnišnica **Dunaj XIX** (Wien XIX.). Vse strniške bolnišnice so bile podrejene Poveljstvu c. k. bolnišnic v Strnišču pri Ptujju (Kommando der k. k. Spitaeler in Sternthal bei Pettau), vendar so vojaško, ekonomsko in administrativno delovale samostojno.

Trije dokumenti v državnem vojnem arhivu na Dunaju vsebujejo podatke o številu bolnih vojakov v Strnišču. Prvi z dne 27. 12. 1915 navaja, da je v rezervnih bolnišnicah v Strnišču 5950 bolnikov: v Mladi Boleslavi 1000, v Kutni gori 1500, Lukavcu 1000, Pardubicu 900, Temesvaru 800 in Vršovica 750. Oficirjev je med njimi 171.

Drugi dokument z dne 18. 8. 1916 nas seznanja, da se je zdravilo na koncu aprila 1916 v Strnišču 5510 vojakov in oficirjev: v Mladi Boleslavi 300 nalezljivo bolnih in 700 drugih, v Kutni gori (taborišče II) 1500, v Lukavcu (taborišče IV) 1900, v Vršovica 610. V rezervni bolnišnici Vršovice je bila urejena tudi operacijska soba. V oddelku za odpravo rekonvalescentov je bilo 500 vojakov. Po omenjenem dokumentu je bilo v Strnišču tedaj 163 bolnih oficirjev in 5247 vojakov v navedenih oddelkih.

Tretji dokument z dne 24. 2. 1917, navaja le normalno zasedbo za dermatološke bolnike na zbirni postaji za kožno bolne brez luetičnih bolnikov. Ti imajo 500 postelj v šestih barakah, od št. 1 do 6, v rezervni bolnišnici **Klatovo**. Normalna zasedba nalezljivo bolnih v bolnišnici Klatovo pa je v petnajstih barakah 1500 vojakov. Skupaj se lahko tu zdravi 2000 bolnikov.

Iz leta 1918 nam dve poročili iz Strnišča vojaškemu poveljstvu v Gradcu navajata število bolnikov v rezervnih bolnišnicah v Strnišču. Poročilo z dne 6. 2. 1918 javlja, da je v rezervni bolnišnici **KLATOVO** (taborišče I), v oddelku za nenalezljivo bolne 200, v oddelku za nalezljivo bolne pa 1500 vojakov. V **MLADI BOLESLAVI** je 20 nenalezljivo bolnih oficirjev in 937 nalezljivo bolnih vojakov. Po tem poročilu je razvidno, da je bilo v obeh navedenih bolnišnicah skupaj 2657 vojakov.

Poročilo z dne 18. 8. 1918 navaja, da je v **MLADI BOLESLAVI** 20 nalezljivo bolnih oficirjev in 980 vojakov, to je v oddelku za pljučno tuberkulozo in oddelkih za druge nalezljive bolezni. V rezervni bolnišnici **HALIC** je po tem poročilu 14 oficirjev in 586 nalezljivo bolnih vojakov. V rezervni bolnišnici **KLATOVO** (I) je v oddelku za nalezljivo bolne 1700 vojakov, v **SANOKU** je 40 oficirjev in 2000 vojakov. Sanok je bila centralna bolnišnica za venerične bolezni. V rezervni bolnišnici **WIEN** (Dunaj) je ležalo 1000 nalezljivo bolnih vojakov. Po tem poročilu znaša seštevek bolnikov v Halicu, Mladi Boleslavi, Klatovu, Sanoku in Dunaju 6340 bolnikov.

Citirani dokumenti iz državnega vojnega arhiva na Dunaju so nas seznanili z imeni rezervnih bolnišnic v Strnišču, ki jih vseh ne navaja načrt iz leta 1915. Ta so **JIČIN**, **LUKAVAC**, **KUTNA GORA**, **VRŠOVICE** in **TEMESVAR**. Dokument iz avgusta 1916 izpušča imeni **Pardubic** in **Temesvar**, dokument iz februarja 1917 pa omenja **Klatovo**, ki ga prejšnja dva ne omenjata.

Navedba različnih imen strniških rezervnih bolnišnic nam pove, da so matične vojaške bolnišnice v raznih krajih Avstro-Ogrske najemale taborišča v Strnišču za določen čas. Za Mlado Boleslavo, katere matična bolnišnica je bila na Češkem, vemo, da je delovala v Strnišču od leta 1915 do konca voj-

ne. Rezervne bolnišnice Lukavac, Vršovice in Kutno goro omenjajo navedeni dokumenti le v letih 1915 in 1916. Poljski bolnišnici Sanok in Jičín sta omenjeni z rezervno bolnišnico v Strnišču v dokumentih le enkrat.

Ker se pojavljajo v Strnišču imena matičnih bolnišnic z Dunaja, Češke, Madžarske in Poljske, je jasno, da je Strnišče služilo sanitetnim potrebam vzhodnega bojišča. V ujetniškem taborišču v Strnišču pa so bili internirani poleg ruskih ujetnikov tudi italijanski, kajti v mrliški knjigi je navedeno, da sta v Strnišču umrla dva italijanska vojna ujetnika leta 1917 in sedemnajst leta 1918.

Omenjena poročila o bolnikih v strniških vojaških bolnišnicah nas ne vodijo do zanesljivega skupnega števila prebivalcev v strniških taboriščih med prvo svetovno vojno. Vemo pa, da so ga tvorili bolni vojaki, vojni ujetniki, sanitetno in upravno osebje, strokovni in drugi delavci, oborožene enote orožnikov in požarna policija. Poročila navajajo le trenutne zasedbe bolniških postelj in pri tem izpuščajo tudi po dva do tri taborišča. Nobeno doslej odkrito poročilo o vojaških rezervnih bolnišnicah in ujetniškem taborišču v Strnišču ne navaja celotnega števila prebivalcev taborišč.

Največje število možnih prebivalcev v strniških taboriščih navaja poročilo vojaškega gradbenega vodstva vojnega ujetniškega taborišča z dne 1. 6. 1915, ki omenja, da lahko sprejmejo taborišča od I do IV po okrog 3000 lažje ranjenih, skupaj torej okrog 12.000 ranjencev. V pravkar urejeno taboriščno bolnišnico za nalezljive bolezni lahko sprejmejo 800 bolnikov, v pravkar urejeno infekcijsko bolnišnico pa 1200 nalezljivo bolnih. Po tem poročilu sodeč je bilo v Strnišču pripravljenih okrog 14.000 bolniških postelj.¹⁷ Poročilo izpušča dvoje taborišč, ki sta v načrtu iz leta 1915 imenovani kot Halic in Mlada Boleslava, v katerih je bilo prostora skupaj za 2297 bolnikov. Izpuščena je navedba ležišč tudi v karanteni, delavnicah, barakah za oboroženo moštvo, v pekarskem naselju in v raztresenih barakah, kjer je po načrtu iz leta 1915 bilo skupaj predvidenih 2350 ležišč. Če upoštevamo vse te podatke, bi bilo v Strnišču okrog 18.650 ležišč. Število se približno ujema z izjavo bivšega vinskega trgovca in veleposestnika Franca Čučka iz Ptuja, ki je dobavljal upravi taborišč vino. V njegovi izjavi bomo, da je štelo Strnišče v združenih rezervnih bolnišnicah (Die vereinigten Reservespitale Sterntal), kakor pravi, da so se naselja uradno imenovala — okrog 20.000 prebivalcev.¹⁸

Pri številu bolniških postelj v Strnišču, ki jih navaja dokument z dne 1. 6. 1915 Vojaškega gradbenega vodstva ujetniškega taborišča v Strnišču (Der k. u. k. Militaerbauleitung fuer das Kriegsgefangenen lager in Sterntal), (ki je, kot kaže, obdržalo še staro ime, čeprav je gradilo že taborišča rezervnih vojaških bolnišnic) — moramo upoštevati tudi poročila o trenutni zasedbi bolnikov v Strnišču, ki pa tudi niso popolna. Vsiljujejo pa mnenje, da taborišča v Strnišču niso bila vedno polno zasedena. Zato lahko sklepamo, da je bilo v Strnišču navadno 14.000 do 15.000 prebivalcev. Možno pa je, da je bilo taborišče tu pa tam po nekaj tednov ali mesecev tudi polno zasedeno in je tako štelo okrog 19.000 prebivalcev.

¹⁷ Pismi avstrijskega državnega arhiva — vojnega arhiva SO Ptuj, z dne 22. maja 1973 in 31. avgusta 1973 z navedbami dokumentov z dne 1. 6. 1915 (vojnega gradbenega vodstva v Strnišču), z dne 18. 8. 1916 (o zasedbi v rezervnih bolnišnicah v Strnišču) in z dne 24. 2. 1917 (o zasedbi v bolnišnici Klatovo v Strnišču). Dokumente hrani odd. LR PMP.

¹⁸ Glej opombo 5, 7 in 17.

Vojaško pokopališče

V omenjenem vojaškem načrtu iz oktobra 1915 je vrisan prostor vojaškega pokopališča v Strnišču v velikosti 0,9273 ha. Bivši podjetnik Čuček navaja, da so na pokopališču v Strnišču pokopali med prvo svetovno vojno nad 3000 vojakov in ruskih vojnih ujetnikov.¹⁹

Na pokopališču so začeli leta 1916 graditi kapelo, ki je še danes ohranjena in dobro vzdrževana. Dogradili so jo leta 1917 s prostovoljnimi prispevki. Med gradnjo je bil poveljnik taborišča generalmajor Karl Mueller von Huellendried, vodja gradnje pa primarij dr. Viktor Fogarassy von Fogaras. Načrt za kapelo, ki meri v tlorisu 13,5 × 8,5 m, je napravil arhitekt, narednik Ludvik Lepušič. Gradili so jo zidarski mojster Anton Kopta in kamnoseka, podnarednika Samuel Stempel in Franc M. Toeth. Pri ureditvi kapele so pomagali še pleskar, podnarednik Marianus Falmin; akademski slikar, infanterist Franz Mlaedik; podnarednik Avgust Weigelt in infanterist Franc Kohout, ki sta slikala na steklo. Infanterist Ciril Jeleček, rezbar; Franc Peterson, mizarski mojster, narednik Jaroslav Trybert, tesarski mojster in ključavničar Franc Peške so tudi sodelovali pri gradnji in ureditvi kapele.

Akademski slikar Franc Hlaedik je naslikal za kapelo tri oljnate slike na platno, ki so še v kapeli. Za glavni oltar je upodobil Marijo-Pomočnico. Na dveh slikah za stranski steni pa je naslikal vojaka, ki izražata vdanost v usodo sredi vojnega viharja in vojaških grobov.²⁰

c) Kapelica na vojaškem pokopališču v Strnišču iz prve svetovne vojne. (Foto Langerholc)

¹⁹ Glej opombo 5 (dokument: Katastrski načrt bolniških taborišč v Strnišču v občini Lovrenc, Apače in Gercčja vas, c. k. vojaškega gradbenega vodstva v Strnišču — 20. 10. 1915 (Katasterplan fuer das Spitallager Sterntal in der Gemeinde Lowrenz, Amtmannsdorf, Gerzdorf, K.K. Millter-Bauleitung Sterntal — 20. 10. 1915; 1:2980).

²⁰ Napis na kamnitih ploščah v kapeli na vojaškem pokopališču v Strnišču.

Na strniškem vojaškem pokopališču so ločeno pokopavali katoličane, pravoslavne, protestante, Žide in muslimane. Na zahodnem delu pokopališča so stali spomeniki iz umetnega kamna, drugod pa leseni križi z napisnimi pločevinastimi tablicami. Od vseh nagnobnikov je ohranjen le eden, shranjen v ptujskem muzeju.²¹

O pokopanih vojaki na strniškem pokopališču pričajo le vpisi v mrliških knjigah za dve rezervni bolnišnici MLADO BOLESLAVO in KLATOVO. Za druge rezervne bolnišnice jih ni najti. Tudi v državnem vojnem arhivu na Dunaju niso mogli postreči s podatki o pokopanih v Strnišču med prvo svetovno vojno.²²

Ohranjeni mrliški knjigi nam nudita tele podatke:

Leto	Mlada Boleslava	Klatovo	Skupaj
1915 (od 14. IX.)	37	—	37
1916	65	17	82
1917	174	37	211
1918 (do 4. XI.)	114	23	137
Skupaj	390	74	464

Od 464 umrlih vojakov v Strnišču zabeleženih v mrliških knjigah so bili štirje prepeljani na domača pokopališča, 460 pa je bilo pokopanih na strniškem.

Prvi vpis v mrliški knjigi Mlade Boleslave je z dne 16. 9. 1915, zadnji pa 4. 11. 1918. Za Klatovo je prvi vpis z dne 14. 10. 1916, zadnji pa 19. 10. 1918.

Vojaki v omenjenih bolnišnicah so umirali v starosti:

Starost	Število umrlih	Odstotki
od 18. do 28. leta	187	40
od 29. do 38. leta	136	29,3
od 39. do 48. leta	116	25
od 48. do 58. leta	22	5
brez navedbe starosti	3	0,7
Skupaj	464	100

Umrli vojaki so pripadali poklicem po tejle razpredelnici:

Poklic	število umrlih	odstotek
kmečki	264	56,9
obrtniški	83	17,9
delavski	70	15,1
trgovski	11	2,4
rudarski	4	0,9
železničarski	4	0,9
uradniški	3	0,6
orožniški	2	0,4
tehniški	2	0,4
študent	1	0,2
brez navedbe	20	4,3
Skupaj	464	100

²¹ Glej opombo 7.

²² Matični urad Lovrenc na Dravskem polju, (Mrliške matične knjige).

V omenjenih mrljskih knjigah ni navedene narodnosti umrlih, pač pa bivališče. Iz slovanskih dežel je umrlo 290 vojakov ali 63 % iz neslovanskih pa 174 ali 37 %. Izvor vojakov, ki so umrli v Strnišču nam prikazuje naslednja tabela:

Pokrajina	Letnica smrti				Skupaj	Odstotek
	1915.	1916.	1917.	1918		
Avstrija	4	7	29	10	50	10,7
Bosna in Hercegovina	2	5	5	7	19	4,1
Bukovina	—	2	4	—	8	1,3
Češka in Slovaška	10	12	41	17	80	17,2
Francija	—	—	—	1	1	0,2
Galicija	3	8	27	12	50	10,7
Hrvaška	2	2	5	3	12	2,8
Italija	—	—	2	17	19	4,1
Madžarska	12	23	43	20	98	21,1
Nemčija	—	—	2	1	3	0,7
Poljska	—	—	1	1	2	0,4
Romunija	—	—	1	—	1	0,2
Rusija	—	5	18	32	55	11,8
Slovenija	4	15	28	9	56	12,1
Srbija	—	3	2	1	6	1,3
Slezija	—	—	3	3	6	1,3
Skupaj	35	82	211	134	464	100

Med umrlimi je bilo 387 vojakov (83,4 %) in 77 vojnih ujetnikov (18,6 %).

Narodnost in število umrlih vojnih ujetnikov nam pojasnjuje ta tabela:

Narodnost	1916	1917	1918	Skupaj
Rusi	5	18	32	55
Italijani	—	2	17	19
Francozi	—	—	1	1
Srbi	1	—	1	2
Skupaj	6	20	51	77

V rezervni bolnišnici Mlada Boleslava v Strnišču je umrlo šest vojakov, ki so bili doma v ptujskem okraju. Naj navedem njihova imena z rojstno letnico, rojstnim krajem in datumom smrti:

Širovnik Ivan	1872	Dobrina	27. 3. 1917
Planinc Anton	1876	Stoperce	28. 3. 1918
Jazbec Martin	1887	Ptujska gora	11. 5. 1918
Horvat Ivan	1895	Pongerce	22. 10. 1918
Vidovič Anton	1891	Skorba	24. 10. 1918

Vsi umrli iz ptujskega okraja so bili kmečkega stanu. Razen Ivana Horvata, ki je pokopan v Cirkovcah, so vsi pokopani na strniškem pokopališču.

V razpoložljivih virih je zabeležen le en primer smrti v rezervni vojaški bolnišnici Kutna gora v Strnišču. Gre za Franca Žgeča, r. 1871, želarja z Brega pri Ptuju, ki so ga pokopali 14. julija 1917 na hajdinskem pokopališču.

Pri vpisih umrlih vojakov v mrliške knjige, ki sta ju vodili rezervni bolnišnici Mlada Boleslava in Klatovo, so navedene številke grobov za vse pokopane vojake. Najvišja številka je 799. Spričo šestih bolnišnic v Strnišču pa je število 799 grobov nerealno. V rezervni bolnišnici Mlada Boleslava je umrlo, kakor nam je znano 390 bolnikov in je delovala v Strnišču od zgraditve taborišč do konca vojne. Če bi sodili umrljivost v drugih taboriščih v Strnišču po Mladi Boleslavi, bi bilo na strniškem pokopališču pokopanih med prvo svetovno vojno okrog 2340 vojakov.

Domačini, ki še vedo o izgledu pokopališča po prvi svetovni vojni, pravijo, da so grobovi pokrivali okrog tri četrtine pokopališča, kar bi zneslo 2250 pokopanih, če bi pokopavali po enega vojaka v vsak grob. To bi bilo povprečno 375 umrlih v vsaki bolnišnici, kar se približuje številki 390 umrlih v Mladi Boleslavi.

Mrliški knjigi Mlade Boleslave in Klatova nas seznanjata še z boleznimi, ki so povzročile smrt vojakov. Ponekod je navedeno pri vpisu umrlega vojaka več smrtnih vzrokov, npr.: zastrupitev rane, srčna oslabeledost in pljučnica. Za statistični prikaz navajam zato v takih primerih le prvo navedbo vzroka smrti. Bolezni — povzročiteljice smrti si sledijo s številom smrtnih primerov po tem vrstnem redu:

1. bolezni dihal (razen TBC)	142
2. tuberkuloza raznih vrst	77
3. tifus in paratifus	51
4. disenterija (griža)	33
5. zastrupitev ran (razen tetanusa)	36
6. črevezni katar	20
7. vnetje ledvic	17
8. tetanus	14
9. rdečke	4
10. sklepna vnetja	4
11. možganske krvavitve	2
12. meningitis	2
13. skorbut, vročična zlatenica, zastrupitev s plinom, zastrupitev z lizolom (po en primer)	4
14. navedba, da je vzrok smrti vpisan v vojakovem glavnem dokumentu	58
<hr/> Skupaj:	<hr/> 464

Po vojni so pokopali na strniško vojaško pokopališče še 128 umrlih v begunskem taborišču primorskih Slovencev v Strnišču in 12 umrlih v ruskem begunskem taborišču v Strnišču.

Med drugo svetovno vojno je našlo na tem pokopališču svoj zadnji dom 18 umrlih v delovnem taborišču v Strnišču. Od avgusta do decembra 1945 pa so tu pokopali še 43 nemških vojnih ujetnikov iz taborišča na Hajdini.

Za pokopi nemških vojnih ujetnikov je zaprlo strniško pokopališče svoja grobna vrata.²³

²³ Statistični povzetek po mrliških matičnih knjigah, (pod opombo 22).

V prvih dneh po končani prvi svetovni vojni

V zadnjih dneh oktobra 1918, ko so iz avstrijske skupnosti narodov izstopili vsi nenemški narodi, je Strnišče avstrijska vojaška uprava zapustila. Tudi sama vojna je prenehala na koncu oktobra 1918, ko je antanta ugodila ponudbi Nemčije, Avstrije in Turčije za premirje. V zadnjih dneh oktobra in v prvih dneh novembra 1918 so se vračali vojaki na svoje domove.

V strniških taboriščih je ostal tedaj z nekaterimi hujšimi bolniki le slovenski zdravnik dr. Franc Toplak. Na nezavarovana taborišča so navalili okoliški vaščani, živeči v pomanjkanju, ki ga je prinesla vojna. Vdrli so v barake in odnašali iz njih zalogo hrane, perila, posteljnine, razno orodje in druge predmete. Razdrli so tudi nekaj barak na obrobju taborišč in se polastili lesa in opreme.

Da bi zavrl krajo v strniških taboriščih, je narodni svet v Ptuj, ustanovljen v prvih dneh novembra 1918, poslal v Strnišče 30 do 50 mož narodne straže. Sestavil jo je iz vojakov, ki so se pravkar vrnili iz razpuščene avstro-ogrške armade. Nekaj dni je straži poveljeval dr. Toplak, nato pa poročnik Rajh. Plenilci so še pred tem zažgali nekaj barak in veliko skladišče z inventarjem opreme in zalogami hrane. Četa je odslej varovala premoženje v Strnišču, a ne brez žrtev. Za velika taborišča je bila četa premaloštevilna, saj je vsako taborišče čuvalo le po pet do osem mož. Zato ni čudno, da je neznanška roparska tolpa ustrelila samega poročnika Rajha in še enega izmed stražarjev. Krivcev tega zločina pa niso izsledili.²⁴

Strnišče je že novembra 1918 prevzel v upravljanje oddelek za socialno politiko deželne vlade Slovenije. Grajsko strniško posestvo pa sta s stavbami vred odkupila od Franca Hellina Franc in Antonija Čuček. Prevknjižba na novega lastnika je bila zapisana v zemljiški knjigi ptujskega sodišča 4. marca 1919.²⁵

V strniške barake se naselijo begunci s Primorske in Istre

Že med prvo svetovno vojno so avstrijske oblasti evakuirale prebivalce iz krajev na Goriškem, ki jih je ogrožala vojna med Italijo in Avstro-Ogrsko. Zatočišče so našli v raznih krajih države.

Ko so 26. decembra 1918 zapustili primorski begunci taborišče v Brucku, so se odpeljali v Strnišče, kjer so se naselili v bivše barake rezervnih bolnišnic.²⁶

V Strnišču so se naselile tudi večje skupine slovenskih beguncev iz krajev, ki so jih oktobra sporazumno z antanto zasedli Italijani. Narodno zavedni Primorci niso hoteli živeti pod Italijani, zato je zanesla mnoge pot v Strnišče, v begunsko naselje, kjer se je nabralo od jeseni 1918 do jeseni 1919 kar okrog 4600 novih prebivalcev. Med te štejemo tudi več sto slovenskih železničarjev bivših avstro-ogrskih železnic, med njimi največ Primorcev. V Strnišču so čakali, da jih namestijo na nova delovna mesta jugoslovanske državne železnice.²⁷

Tov. Miro Turel, upokojenec v Ljubljani, sin enega izmed primorskih železničarjev, ki so se naselili v Strnišču, je o svojem življenju v begunskem naselju povedal tole:

²⁴ Glej opombo 7.

²⁵ Glej opombo 3.

²⁶ Zupnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju, Sestavek: Begunci v Strnišču.

²⁷ Glej opombo 13. Dokument: Poročilo gospodarske komisije deželne vlade Slovenije za stvarno demobilizacijo v Ljubljani predsedstvu pokrajinske uprave za Slovenijo v Ljubljani, 27. 8. 1921.

»Menda smo se v Strnišču naselili maja leta 1919. Pred tem je oče staval med železničarji v Trstu, kjer je bil zaposlen v skladiščih. Hitro za tem so ga Italijani premestili v Katanijo, kamor ni hotel in odločil se je za pot v novo jugoslovansko državo. V Strnišču se je znašel med mnogimi primorskimi železničarji, ki so kot on, optirali za kraljevino SHS. Takrat je odšlo s Primorske okrog dvajset begunskih transportov. Ustavili so se v Ljubljani. Od tu so se odpeljali v Osijek, ali v Subotico, ali Strnišče. Vem, da so stanovali v Osijeku železničarji v vagonih. Mi, ki smo se pripeljali v Strnišče, smo se naselili v bivšem naselju Mlada Boleslava. Kakor se spominjam, je stalo tam po deset enakih barak v dveh vrstah. V tem naselju je prebivalo največ železničarjev. Barake so imele po dva zelo velika prostora in štiri manjše. V velikih so živele po štiri družine. Blizu našega naselja je bil gozd, kjer smo se fantje igrali 'ravbarje in žandarje' in druge igre.

Naša družina je preživela v Strnišču približno štiri leta. Oče je dobil službo v Ljubljani že čez eno leto po prihodu v Strnišče, a družinskega stanovanja v Ljubljani ni našel. Zato sem ostal z mamo in brati sredi strniških gozdov, dokler nismo odšli za očetom.

Ker smo med vojno preživljali v Trstu hude čase ob pičli hrani, je bilo zame Strnišče prijetna sprememba. Le nekaj tednov je bilo tudi v Strnišču hudo. Pred tem pa smo dobivali v šoli za malico kakav in kruh.

Neprijetni pa so spomini na prve dni v barakah, kajti boriti smo se morali z bolhami in celo stenicami. Ker pa so novi stanovalci vneto razkuževali in čistili strniške barake, so kmalu mrčes pregnali.

Ko sem zaključil šolanje v strniški ljudski šoli, so me starši vpisali v ptujsko gimnazijo, a obiskoval sem jo le nekaj mesecev, kajti selitev Ljubljano je prekinila šolanje v Ptuj. «²⁸

Primorska begunka Danica Radanov, r. Furlan iz Ptuja je povedala o življenju v Strnišču tole:

»Moj oče je bil zaveden Slovenec iz Vipavske doline. Z mojo mamo se je poročil leta 1915 v Vrsaru, kjer je služboval kot orožniški narednik. Takrat je bil star trideset let. Pred koncem prve svetovne vojne je služboval v Črnem Kalu. Ko so kraj zasedli Italijani, je pobegnil na jugoslovansko ozemlje. Mama je ostala z mojo sestro, staro dve leti in z menoj, ki sem bila stara komaj nekaj mesecev, še več tednov v Črnem Kalu, nakar je odpotovala za očetom v Strnišče pri Ptuj. Bilo je decembra 1919. Sama se seveda ne spominjam prvih let življenja v begunskem naselju, pač pa mi je pripovedovala mama pozneje velikokrat o tistih dnevih. Dejala je, da smo se naselili v veliki baraki, ko je mraz močno pritiskal in je ležal naokoli sneg. V barake je hudo pihalo skozi špranje. Poleg vsega ni bilo nekaj časa električne razsvetljave. Menda ni delovala taboriščna elektrarna. Zelo nadležne so bile tudi podgane.

V Strnišču je naša družina živela do leta 1923, ko so očeta namestili za orožnika v kraj Podlehnik v Halozah.

Na zadnji dve leti v Strnišču se tudi sama spominjam, čeprav sem bila stara tedaj tri in štiri leta. Spominjam se primorskih družin, ki so tam blizu nas živele: družina policista Samca, orožnika Pešla in trgovca Krajnika. Spominjam se tudi, da so se v enem izmed strniških taborišč naselili ruski begunci. Največ je bilo med njimi mladih fantov. Jahali so večkrat na konjih in so bili oblečeni v uniforme. Spominjam se tudi ruske godbe na pihala, ki je korakala po cestah med taborišči, mi otroci pa smo tekali za njo. Vem, da sem bila med najmanjšimi otroci, ki smo se navdušeno podili za godbeniki.

²⁸ Izjava Mira Turela, upokojenca v Ljubljani, l. 1972 avtorici.

Nekoč se je ustavil med naselji v Strnišču cirkus. Prvič sem obiskala cirkuško predstavo. Polno ljudi se je zbralo pod velikim cirkuškim šotorom in zvrstili so se razni nastopi. Od vseh mi je ostal najbolj v spominu nastop konja, ki je tekal v krogu in je skakal nanj in raz njega spreten mlad jahač.

Ker so bile strniške barake sredi gozdov, smo otroci radi tekali in se skrivali po gozdovih blizu naših barak, kar sem ohranila med svojimi lepimi otroškimi spomini.²⁹

Prve obrtne delavnice

V Strnišču se je po vojni naselilo tudi nekaj domačinov, ki so delali v pletarski zadrugi ter mizarški in kovinarski zadrugi. Oba obrata so ustanovili po prihodu primorskih beguncev v Strnišče. Za pletarno je ohranjen podatek, da je pričela poslovati 1. januarja 1919. V njej so zaposlili leta 1919 trinajst primorskih beguncev, pozneje pa še nekatere. Večina od teh je delala v pletarni le po eno ali dve leti. Pletarno je vodil pletarski strokovnjak Mirko Ogorelec, doma iz Cirkulan v Halozah. Naslov pletarskega obrata je bil: PLETARNA V STRNIŠČU, SLOVENIJA, REGISTRIRANA ZADRUGA Z OMEJENO ZAVEZO.³⁰

Pod pokroviteljstvom poverjenika za socialno skrbstvo deželne vlade Slovenije ustanovljena MIZARSKA IN KOVINARSKA ZADRUGA V STRNIŠČU je zavzemala šest do sedem barak. V zadrugi je delalo po združnem načelu 26 mizarjev. Za število kovinarjev pa ni ohranjenih podatkov. Vse stroje je zadruga odkupila od uprave taborišča. Za uporabo barak bi morala plačevati upravi 6000 kron letne najemnine. Barake, ki jih je zadruga uporabljala, so ocenili na 220.000 do 250.000 kron. Zadruga, ki je bila naslednica bivše SOLKANSKE ZADRUGE, ni imela lastnega kapitala. Upravi taborišča je zato dolgovala 9. novembra 1921 kar 269.636 kron za režijo in material.

Pletarska zadruga je uporabljala eno veliko in pet do šest manjših barak v naselju Halic. Barake so ocenili na več kakor 100.000 kron.³¹

Ljudska šola

Za naseljence v Strnišču po prvi svetovni vojni je odprla deželna vlada Slovenije že v šolskem letu 1919/1919 ljudsko šolo. Uredili so jo severozahodno od gradu, blizu cerkvene barake, v eni izmed večjih barak.³²

Za šolo so ohranjeni tile podatki o številu otrok v šolskih letih:

Šolsko leto	Število razredov	Število vzporednic	Število otrok v začetku in na koncu šolskega leta	
1916/19	6	3	617	671
1919/20	9	4	919	311
1920/21	6	3	303	191
1921/22	4	2	191	121
1922/23	2	—	105	58
1923/24	2	—	54	33
1924/25	2	—	35	31
1925/29	1	—	približno 30 otrok	
1929/27	1	—	približno 30 otrok	
1927/29	1	—	približno 30 otrok	

²⁹ Izjava Danice Radanove r. Furlan, Ptuj, l. 1972 avtorici.

³⁰ Matične knjige zaposlenih v pletarni, v Strnišču in Ptuj; arhiv proizvodnega podjetja Olga Meglič, Ptuj (izpis l. 1972).

³¹ Glej opombo 13. Dokument: Zapisnik gremijalne seje pri pokrajinskem namestniku Ivanu Hribarju v Ljubljani, 8. 11. 1921.

³² Zupnijska kronika Lovrenc na Dravskem polju. Sestavek: Ljudska šola v Strnišču.

Število šolskih otrok, ki je doseglo svoj vrh v šolskem letu 1919/20, je že v istem letu zdrknilo od 917 na 311 učencev, naslednje leto pa na 181. Padajoče število šolarjev zgovorno priča, da je bilo največ prebivalcev v Strnišču v začetku šolskega leta 1919/20. To potrjuje zgodovinski vir, ki navaja za ta čas 4600 prebivalcev v Strnišču. Na dan 31. januarja 1922, ko je deželna vlada Slovenije prenehala vzdrževati taborišče, je štelo naselje še 1541 ljudi, šolarjev pa je bilo še 181.

Spomladi 1922 se je izselilo iz Strnišča v Prekmurje 200 Primorcev. Svoj novi dom so našli v tedanji občini Pince, v zaselku Marof-Pince (50 Istranov) in v zaselku Benica (150 Goričanov). Z njihovo izselitvijo iz Strnišča, se je zmanjšalo število njegovih prebivalcev na 1341. Po izselitvi 815 Rusov iz Strnišča oktobra 1922, je ostalo v naselju le še 526 prebivalcev. Prišteti jim moramo nekaj nanovo priseljenih delavcev, ki so se zaposlili v novih podjetjih in v naselju rojene. S temi je bilo v Strnišču jeseni 1922 616 prebivalcev.³³

Po šolskem obisku v strniški ljudski šoli, ki je iz leta v leto padal, lahko sklepamo o padanju števila strniških prebivalcev, kajti zgodovinski viri ne navajajo tega števila.

Ker je bilo jeseni 1922 v Strnišču 616 prebivalcev in 105 šolskih otrok, ali 17 odstotkov na število prebivalcev, bi bilo po tem merilu v Strnišču na koncu vsakega šolskega leta število prebivalcev tako, kot ga prikazuje tale tabela:

Šolsko leto	Število učencev v ljudski šoli	Število prebivalcev
1922/23	105	616
1923/24	58	238
1924/25	33	187
1925/26	30	170
1926/27	30	170
1927/28	30	170

Navedena števila o gibanju prebivalcev v Strnišču od jeseni 1922 do jeseni 1928, ko so šolo v Strnišču ukinili, so približna, vendar pa ponazarjajo poleg drugih dejstev, ki jih bomo pozneje spoznali — propadanje Strnišča.

Leta 1925 so šolsko barako prodali. Šolo so tedaj preselili v nekdanjo operacijsko barako bivšega taborišča Halic, kjer je ostala do ukinitve.

V strniški šoli so poučevali tale učitelji in učiteljice: Ivan Andrejčič, Mavricij Benčič, Rihard Budja, Margareta Dassal, Milka Gulin, Pepina Ivančič, Leopoldina Justin, Valerija Komavli, Vekoslava Križnič, Ambrož Rusjan, Franc Sinigoj, Armela Sirok, Marija Srebrnič, Josip Trošt, Zorka Uršič in Viktorija Vuga. Vsi so bili primorski begunci.

Prvi šolski upravitelj je bil Mavricij Benčič, za njim pa Ambrož Rusjan. V obdobju dvorazredne šole, od šolskega leta 1922/23 pa do 1925/26 sta poučevala na šoli le Rihard Budja in Margareta Dassal. Dassalova je poučevala nato še na enorazrednici v šolskih letih 1926/27 in 1927/28.³⁴

³³ Glej opombo 32 in opombo 13. Dokument: Dopis poverjenika socialnega skrbstva deželne vlade Slovenije ministru Ivanu Hribarju, pokrajinskemu namestniku v Ljubljani — 13. 2. 1922. Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 396.

³⁴ Glej opombo 32.

Utrinki iz življenja v begunskem naselju

Begunsko taborišče v Strnišču je bilo deželni vladi Slovenije v veliko breme. Mesečno jo je stalo vzdrževanje okrog 140.000 kron. Delavnice v Strnišču niso krile teh stroškov, kajti stroje so vse premalo izkoriščale. Zato si je deželna vlada prizadevala, da taborišče čimprej ukine. Najprej se je odločila ukiniti s 1. januarjem 1922 denarne in materialne podpore taboriščnikom. Datum pa je morala prestaviti zaradi hudih razmer, ki so nastale v taborišču po ukinitvi podpore — na 31. januar 1922.³⁵

V Ptujskem listu z dne 13. 11. 1921 beremo poziv beguncem, naj se prijavijo do 31. 12. 1921 za vrnitev na Primorsko. Vsi, ki se bodo v roku prijavili, ne bodo plačali stroškov selitve.³⁶ Kakšen je bil odziv na to časopisno objavo, ni znano. Znano pa je, da je bilo 1. januarja 1922 v Strnišču 1541 prebivalcev; to je: 186 domačinov, 32 železničarjev, 819 Rusov, 503 primorski begunci in en Italijan. Domačini, zaposleni v strniških delavnicah in železničarji ter še nekateri zaposleni, niso potrebovali življenjske podpore, pač pa 303 nezaposleni primorski begunci.

Od teh naj bi se preselilo 45 družin z 230 družinskimi člani v Prekmurje, kjer jim je deželna vlada namenila zemljo. Po njihovi preselitvi bi ostalo v Strnišču še 73 oseb potrebnih podpore ali pa zaposlitve. Lahko pa bi se tudi vrnilo v Italijo.

V dokumentih beremo, da je bilo pripravljenih za selitev v Prekmurje le približno 180 ljudi, to je okrog 30 družin. Te naj bi dobile petnajst strniških barak, ki bi jih tu razdrle in znova postavile v Prekmurju.³⁷

O zaposlenih v Strnišču na dan 31. januarja 1922 nam govori tale tabela:

Poklici zaposlenih	število družinskih članov
20 obrtnikov	82
8 redarjev	33
3 orožniki	14
4 učitelji	8
2 uradnika	10
14 upokoјencev	48
Skupaj	195

Uprava taborišča je uvedla 1. januarja 1919 — rojstno, mrliško in poročno matično knjigo.³⁸

Rojstna matična knjiga navaja, da se je rodilo v Strnišču od 1. 1. 1919 do 31. 1. 1922 — 88 moških in 85 ženskih otrok, skupaj 173. V knjigi so navedeni tile poklici očetov: 30 obrtnikov, 10 kmetov, 2 učitelja, 25 železničarjev, 5 orožnikov, 4 redarji, 14 delavcev, 5 uradnikov in 51 očetov z navedbo »begunec«, ter 27 nezakonskih otrok brez navedbe očeta.

Poročna matična knjiga navaja, da se je poročilo v času vzdrževanja taborišča 63 parov ali 126 oseb. Po poklicih so bili ženini: obrtniki (19), delavci (11), kvalificirani delavci (7), uradniki (6), kmetje (4), železničarji (4), kmečki sinovi (3), orožniki (2) in en učitelj ter en kadet. Beguncev brez navedbe poklica je v poročni knjigi pet. Za neveste navaja poročna knjiga tele

³⁵ Glej opombo 13. Dokument: Situacijsko poročilo uprave taborišča v Strnišču z dne 31. 1. 1922 Deželni vladi Slovenije.

³⁶ Ptujski list, 1. III. števil. 33, str. 2, 13. 11. 1921.

³⁷ Glej opombo 32 in 35.

³⁸ Matične knjige (rojstna, poročna in mrliška) begunskega taborišča v Strnišču l. 1919—1922; matični urad Lovrenc na Dravskem polju.

poklice: obrtnice (7), kmetice (3), kmečke hčerke (6), delavke (11), gospodinjske pomočnice (2), učiteljice (1), uradnice (1), 28 jih je imenovano »begunka«, 3 pa brez vsakršne navedbe.

Starost ženinov je bila taka: eden je bil star 19 let, 37 med 20 in 29 letom, 18 med 30 in 39 letom, 6 med 40 in 49 letom in eden nad 50 letom. Neveste so se poročile v teh letih: 7 jih še ni dopolnilo 20 let, 42 je bilo starih od 20 do 29 let, 11 od 30 do 39 let, 2 od 40 do 49 let in ena 55 let.

Med poročenimi pari je bilo 54 moških starejših od nevest, pet nevest pa starejših od ženinov in štirje pari enako stari. Štirinajst moških je bilo 10 do 18 let starejših od nevest, drugi pa od 1 do 9 let.

V mrliški knjigi je prvi vpis umrlega 22. 1. 1919, zadnji pa 31. 1. 1922, ko so begunsko taborišče ukinili. V tem obdobju je umrlo in bilo pokopanih na strniškem pokopališču 128 ljudi, 65 moških in 63 žensk. Starostna obdobja s številom umrlih navaja tale tabela:

Obdobje	Število umrlih	Odstotek
do 10 let	44	34,4
10—20 let	11	8,6
20—50 let	28	21,9
50—70 let	16	12,5
nad 70 let	28	21,9
nedoločena starost	1	0,7
Skupaj:	128	100

Za vzrok smrti umrlih v Strnišču od 1. 1. 1919 do 31. 1. 1922 navaja mrliška knjiga tele bolezni:

31 primerov TBC, 15 srčnih bolezni, 1 starostna oslabeleost, 10 bolezni dihal (razen TBC), 11 izčrpanosti, 6 črevesnih obolenj, 6 raka, 3 varirole, 3 meningitisa, 3 duševnih bolezni, 2 primera pa možganske kapi. Po enkrat so navedene za vzrok smrti še druge bolezni, kakor: rabitis, predčasen porod, možgansko vnetje, naduha, vnetje želodčne sluznice. Pet primerov je brez navedbe vzroka smrti, dve osebi pa je povozil vlak.

Največji odstotek umrlih zavzema starost od rojstva do desetega leta. Od teh je umrlo v prvem letu starosti kar 25 otrok, v prvem mesecu pa kar 14. Ena izmed umrlih v Strnišču ni vpisana v strniški mrliški knjigi, ampak hajdinski, ker so jo pokopali novembra 1919 na hajdinskem pokopališču. Bila je dvanajst dni stara deklica.

Mrliška knjiga navaja za 128 umrlih v Strnišču podatke o poklicih, nezaposlene pa imenuje le kot »begunce«. Kmetov je umrlo 14, trije kmečki otroci, osem obrtnikov, pet obrtniških otrok, pet delavcev, en delavski otrok, en orožnik, ena bolniška strežnica, dvainpetdeset beguncev, trije begunski otroci, enaintrideset »otrok« in štirje le z navedbo imena.

Ptujski list omenja begunsko taborišče primorskih Slovencev le nekajkrat. V njem beremo, da so 25. maja 1919 obiskali taborišče v Strnišču ptujski učitelji in profesorji. Na železniški postaji v Strnišču so jih sprejeli učitelji iz Strnišča in jih vodili po naselju. Gostje so opazovali gosto obljudene barake. Ogledali so si okusno opremljeno cerkveno barako in šolo, električno centralo, kanalizacijske naprave, mizarsko, čevljarstvo, krojaško delavnico in pralnico. Povsod sta vladala čistoča in red. V obednici sirotišnice so obiskali malčke, stare izpod šest let, ki so prav tedaj večerjali.

Ptujski list je sporočil še vest, da je 1. junija 1919 obiskalo Ptuj petdeset sokolic iz Strnišča z voditeljem Trostom. Pred Brumnovo gostilno so pele Gregorčičeve pesmi in nastopile s petimi rajalnimi vajami. Čeprav obiska iz Strnišča v Ptuj niso pričakovali, ker ni bil javljen, je bil uspešen in prisrčen.

Ptujski list je pisal tudi o velikem vseslovenskem begunskem taboru v Ptuj, na katerega so se zbrali begunci 25. 9. 1919. Razumljivo je, da so se tabora polnoštevilno udeležili strniški begunci. Prav v tem letu je bilo Strnišče po prvi svetovni vojni, kakor že vemo, najbolj obljudeno, saj je štelo okrog 4600 prebivalcev. Zato ni čudno, da so begunci izbrali prav Ptuj za svoj zbor. Ptujski list navaja, da je bila slovesnost združena s koncertom v dobrobit beguncem. Narodni svet v Ptuj je na zboru vabil begunce, naj pristopijo v begunsko organizacijo. Na taboru v Ptuj se je zbralo okrog 10.000 beguncev iz Ljubljane, Celja, Maribora, Dolenjske in Koroške. Sam shod je trajal tri ure.

Ptujski list nas je seznanil z zavodi deželne vlade v strniškem begunskem taborišču: sirotišnico, ljudsko šolo in raznimi delavnicami. Delovala je tudi bolnišnica. Prebivalci pa so si uredili sami še trgovno, pekarno, menzo, mesnico in trafiko, da je življenje teklo, kakor je potrebno. Ustanovili so tudi sokolsko društvo in si v eni izmed barak, uredili sokolski dom s telovadnico. Za starosta so izbrali upravitelja pletarske šole, Mirka Ogorelca.³⁹

Begunsko taborišče ukinejo

Kot že vemo, je begunsko taborišče v Strnišču deželna vlada Slovenije 31. 1. 1922 prenehala vzdrževati. Ustavila je izplačilo vseh podpor, zaprla kuhinjo, ukinila bolnišnico. Bolniške sestre so odpotovale drugam. Hudo bolne begunce so poslali v ptujsko bolnišnico. Prav na ta dan je poslalo šolsko vodstvo upravi taborišča seznam bosih otrok s prošnjo za čevlje. Prejelo je odgovor, da je taborišče ukinjeno. V šoli so odvzeli otrokom malico. Osemletna deklica je zajokala med poukom. Učiteljica jo je vprašala, zakaj joče. Deklica je odgovorila: »Rada bi umrla, da ne bom več lačna.« Orožnik je javil v upravno pisarno, da je 16-letni čevljarski vajenec, edinec bolne vdove, ukradel nekaj desk, da je materi zakuril v peči.

Sneg je zapadel za pol metra visoko. Nihče ni mogel v gozd po suhljad. Uradniki so oddali beguncem poslednjo zalogo živeža in kuriva.⁴⁰

V Strnišču je nekaj dni po razdelitvi zadnje hrane in kuriva zavlada lakota. Begunce je ogrožal še hud mraz. Začeli so krasti les iz sosednjih gozdov.

1. februarja 1922 je okrajni glavar v Ptuj poslal brzojavko predsedstvu pokrajinske uprave za Slovenijo, češ da vladajo v Strnišču neznosne razmere in da morajo beguncem takoj poslati hrano.⁴¹

Komandant V. orožniške brigade je javil 11. 2. 1922 o položaju begunskega naselja v Strnišču komandi državne divizijske oblasti v Ljubljani, in jo prosil, naj takoj posreduje beguncem pomoč.

³⁹ Ptujski list, 1. I., števil. 8, 25. 5. 1919, str. 2 (Obisk ptujskih profesorjev in učiteljev v Strnišču).

⁴⁰ Ptujski list, 1. I., števil. 9, 1. 6. 1919, str. 4 (Sokolice iz Strnišča v Ptuj).

⁴¹ Ptujski list, 1. I., števil. 26, 24. 11. 1919, str. 1. in števil. 27, 28. 11. 1919, str. 1 (Begunski tabor v Ptuj).

⁴² Glej opombo 13. Dokument: Dopis poverjenika socialnega skrbstva deželne vlade Slovenije ministru Ivanu Hribarju, 13. 2. 1922

⁴³ Glej opombo 13. Dokument (naveden v besedilu)

Že predtem je kapetan 1. voda, 2. čete bataljona žandarmerijske brigade pisal pismo, bilo je 6. 2. 1922 — komandantu V. žandarmerijske brigade, da je potrebno v Strnišču zopet nastaviti upravnika, odločnega a čutečega moža.

Najobsežnejše poročilo o razmerah v Strnišču je napisal na dan razpusta taborišča predstojnik taboriščne uprave v Strnišču, Merljak. Zaključil ga je s prošnjo, naj strniškim beguncem takoj pošljejo pomoč, naj jih pravno zavarujejo, naj do konca marca 1922 izselijo iz Strnišča prijavljene za Prekmurje, druge pa vrnejo Italiji, če niso optirali za Jugoslavijo. Vse druge, za delo sposobne, naj deželna vlada pošlje na delo.

Begunce je odrešila lakote in mraza gospodarska komisija deželne vlade za stvarno demobilizacijo v Ljubljani, ko je 15. 2. 1922 nakazala oddelku za socialno politiko v Ljubljani 500.000 kron za omiljenje bede strniških beguncev. Nakazilo je podpisal vladni komisar dr. Rutar.

Kmalu za tem, 25. 2. 1922, je vladni svetnik dr. Dermastja izročil v imenu pokrajinske uprave v Ljubljani, pletarsko šolo v Strnišču — novo ustanovljeni pletarski zadrugi v Strnišču. Zadrugo so ustanovili, kot vemo, 1. 1. 1919 z namenom, pospeševati pletarstvo kot domačo industrijo in vpejati vrbogojstvo za novo panogo kmetijstva. Ravnateljstvo pletarne je prevzel Mirko Ogorelec r. 1895 v Cirkulanah v Halozah.

Po ukinitvi begunskega taborišča v Strnišču je od 303 Primorcev v Strnišču, optiralo za Jugoslavijo 230, ki so se prijavili za selitev v Prekmurje. Selitev naj bi podprlo poverjeništvo za socialno skrbstvo v Ljubljani. Ribnikar, poverjenik tega oddelka pri deželni vladi za Slovenijo, je seznanil z željo beguncev ministra dr. Žerjava. Ta je naročil, naj deželna vlada nakaže iz izkupička za strniško taborišče 500.000 kron za selitev. Dr. Žerjav je bil pripravljen vsoto refundirati iz sklada ministrstva za socialno politiko. O tem je sporočil 13. 2. 1922 predsedstvu deželne vlade.

Predvideno selitev primorskih beguncev iz Strnišča so po posredovanju dr. Žerjava opravili. Taborišče primorskih beguncev se je znižalo na 73 oseb, obstajalo pa je še do 30. 8. 1922, ko je uprava potrošila zadnja sredstva, nakazana 15. 2. 1922. Takrat so zapustili strniško taborišče upravnik in uradniki.⁴²

V Strnišču je ostalo še nekaj družin, ki so si našle zaslužek v trgovini, obrti in so bile zaposlene v strniških delavnicah, v šoli in še drugod. To so bile družine Adamič, Berginc, Furlan, Bajt, Breznik, Hertiš, Jurčič, Komavli, Mathans, Rudolf, Strašek, Krajnik, Samec in še nekatere.

Kmalu po ukinitvi taborišča je nekaj družin našlo zaslužek v Ptuj, kakor Krajnikovi, Pešlovi, Furlanovi, Samčevi in še nekateri, več družin pa v drugih krajih Slovenije.

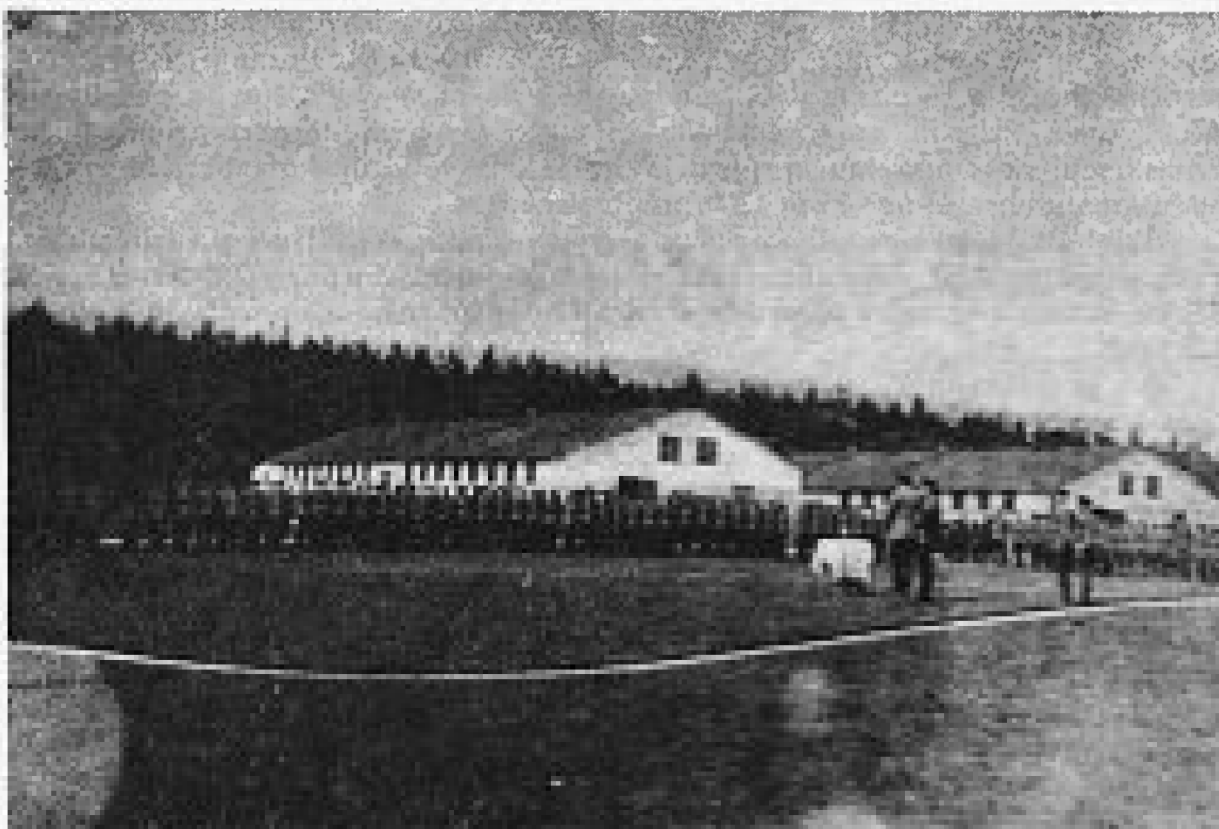
S propadom industrijskih delavnic v Strnišču leta 1926 in po ukinitvi šole leta 1928, so Strnišče zapustili zadnji primorski begunci.⁴³

Rusko begunsko taborišče (1920—1922)

Leta 1920 so jugoslovanske oblasti dovolile, da so se naselili v Strnišču tudi ruski begunci. To sta bila dva kadetska korpusa, krimski in donski ter nekaj drugih ruskih beguncev. Korpusa sta prispela v Jugoslavijo iz Ruslje 8. decembra 1920, v Strnišče pa 23. decembra istega leta.

⁴² Glej opombo 13. Dokument: Dopis gospodarske komisije deželne vlade Slovenije za stvarno demobilizacijo oddelku za socialno skrbstvo, 15. 2. 1922 in citirani dokumenti v besedilu.

⁴³ Ustne izjave Marije Sretenović r. Simonič, Mirka Ogorelca in Franceta Čučka avtorici, Ptuj, 1962.

b) Barake rezervne vojaške bolnišnice Klatovo iz prve svetovne vojne, v katere so se vselili decembra 1920 ruski begunci. (F. last Pokrajinskega muzeja v Ptujju)

Krimski korpus so ustanovili leta 1920 na Jalti, na ukaz generala Vrangla, z namenom, vzgajati in šolati gojence za vojaške akademije. V njem so se sešli kadeti iz raznih ruskih korpusov; največ pa iz Poltavskega in Vladikavkaškega; ki so se zatekli po zlomu bele armade na Krim. Razumljivo je, da so ti pripadniki ruske carske vojske našli zatočišče v kraljevini SHS. Od 1. januarja 1921 je spadal korpus kot srednja šola pod upravo jugoslovanske državne komisije za rusko emigracijo v Beogradu. Gojenci obeh kadeskih korpusov v Strnišču so bili oblečeni v posebne uniforme in so bili stari od sedem do sedemnajst let. Le redki so presegli zgornjo mejo.⁴⁴

Vodstvo vojaške šole v Strnišču je v barakah uredilo internat in učilnice. Naselili so se v bivše taborišče Klatovo, zahodno od graščine. Krimski korpus je zasedel trinajst, donski pa tri barake, vse slabo opremljene. Lesene stene so bile obite z lepenko, postelj pa ni bilo. Lepo opremljeni sta bili le kavarna in menza.⁴⁵

Direktor kadetske šole je bil general in pedagog Vladimir Rimski Korsakov, r. 1857, sorodnik velikega ruskega komponista. S poukom sta korpusa pričela v sedmih razredih z dvanajstimi oddelki — 1. januarja 1921. V krimskem korpusu je bilo 650 gojencev, 39 pedagogov in 8 uradnikov, skupaj 679 ljudi. V donskem kadetskem korpusu je bilo okrog 150 gojencev in 13 pedagogov, skupaj okrog 163 ljudi. V to število niso všteti družinski člani pedagogov in uradnikov, ki so se tudi naselili iz obeh korpusov v Strnišču.

⁴⁴ Zupnjska kronika Lovrenc na Dravskem polju. Sestavek: Taborišče Vranglovcev v Strnišču.

Leonid Goranski, Maribor — pismo avtorici 18. 8. 1973 (bivši kadet Krimskega korpusa v Strnišču); odd. LR FMP

⁴⁵ Leonid Goranski, Maribor: Pismo avtorici 30. 8. 1973; odd. LR FMP

Strniška kadetska šola je štela ob prihodu korpusov v Strnišče 800 gojencev, 52 pedagogov in 8 uradnikov, skupaj 860 ljudi. Pozneje je prišlo v Strnišče posamič še okrog 105 kadetov, naraslo pa je tudi število pedagogov na 91 oseb. Prispeli pa so še nekateri ruski begunci, ki niso pripadali ne krimskemu, ne donskemu korpusu. Tako je rusko begunsko taborišče v Strnišču kmalu naraslo na okrog 1300 prebivalcev.⁴⁶

Slabi življenjski pogoji so ruske begunce silili k selitvi v boljša bivališča. Prvi se je preselil decembra 1921 donski kadetski korpus. Odpotoval je v Bilečo. Rusko begunsko taborišče v Strnišču je po njegovem odhodu štelo še 819 ljudi.

Ko je pokrajinska uprava za Slovenijo, 31. januarja 1922 ukirala podporo strniškim beguncem, je upravnik taborišča sporočil deželni vladi, da je potrebno oskrbeti hitro selitev vseh beguncev iz Strnišča, slovenskih v Prekmurje, ruskih pa v Belo Cerkev v Banatu, kamor nameravajo, kajti obojni, Primorci in Rusi živijo v hudem pomanjkanju.⁴⁷

V brzojavki okrajnega glavarja v Ptuj, predsedstvu pokrajinske uprave v Ljubljani, 1. februarja 1922 beremo: »Položaj ruskih beguncev skrajno slab. Nimajo živil in kuriva. Bati se je nemirov. Posredujte hrano in vzdrževanje. Poročilo sledi. Okrajni glavar.«

V pismu, ki ga je nato poslal, navaja, da se je pritožila 13. januarja 1922 na ptujskem glavarstvu deputacija kmetov iz strniških okoliških vasi zaradi kraje lesa strniških beguncev v njihovih gozdovih.

O lakoti, mrazu in škrlatinki, ki vladajo med ruskimi in slovenskimi begunci v Strnišču, je pisal 13. februarja 1922 komandant državne divizijske oblasti v Ljubljani pokrajinskemu namestniku za Slovenijo in prosil za hitro pomoč.

Ko je oddelek za socialno politiko deželne vlade Slovenije nakazal 12. februarja 1922 za strniške begunce 500.000 kron, je bil denar namenjen slovenskim in ruskim beguncem.

Krimski kadetski korpus je zapustil Strnišče 20. oktobra 1922. Tedaj so Strnišče zapustili tudi drugi ruski begunci. Rusko begunsko naselje je tako obstajalo od 23. decembra 1920 do 20. oktobra 1922, to je 1 leto, 9 mesecev in 27 dni.⁴⁸

Iz zgodovine ruske begunske kolonije v Strnišču je ohranjeno v Ptujskem listu poročilo o zavratnem umoru ptujskega zdravnika Ludvika Scheichenbauerja, starega 33 let, kar je storil donski Kozak Horunzi Svješnikov, častnik donske republike. V poročilu beremo, da je prihajal ptujski zdravnik zdraviti v rusko taborišče, kjer mu je bila všeč žena ruskega častnika Veršinjina, ljubimka Kozaka Svješnikova. Svojega tekmeča je Svješnikov pričakal 31. decembra 1921 pri baraki, kjer je stanovala lepa Rusinja. Skočil mu je za hrbet in ga potolkel z vodovodno cevjo. Zdravnik je obležal s hudimi poškodbami in umrl še istega dne. Ruska kolonija civilnih in vojaških beguncev v Strnišču je dejanje Kozaka obsodila za zločin, kar je hotela dokazati s prihodom na pogreb v Ptuj. Pokojnikova družina pa ni dovolila, da bi se ruski begunci pogreba udeležili.⁴⁹

Starejši Ptujčani pomnijo, da so imeli kadeti v Strnišču svojo godbo na pihala, ki je prihajala tudi v Ptuj in igrala koračnice, korakajoč po ptujskih ulicah. V Ptuj so večkrat prihajale tudi skupine kadetov na konjih.

⁴⁶ Leonid Goranski, Maribor — pismo avtorici 27. 6. 1973; odd. LR PMP — brošura: Krimski kadetski korpus, Bela Crkva; 1933 (izdala komisija za zgodovino korpusa)

⁴⁷ Glej opombo 13. Dokument: Situacijsko poročilo uprave taborišča v Strnišču Pokrajinski upravi za Slovenijo, oddelku za socialno skrbstvo, odščuku za javno pomoč v Ljubljani; 31. 1. 1922

⁴⁸ Glej opombo 13. Dokument pod opombo 40.

⁴⁹ Ptujski list, 1. IV, števil. 1, 8. 1. 1922, str. 2

V ruski kadetnici v Strnišču je poučeval od 28. decembra 1920 ruski begunec, profesor germanistike, Maksim Lvovič Blumenau, ki se je naselil z ženo Slovenko in dvema otrokoma jeseni 1919 v Ptujju. S korpusom je odpotoval v Belo Cerkev, kjer je poučeval do aprila 1923.⁵⁰

Vemo že, da je v Strnišču umrlo dvanajst ruskih beguncev, ki so pokopani na strniškem pokopališču. Eden izmed ruskih kadetov pa je vpisan v poročni knjigi begunskega taborišča. To je donski Kozak Pavel Viktor Zemcov, star 25 let, ki se je 3. decembra 1921 poročil s hčerko trgovca Perica, Viktorijo, staro 21 let.⁵¹

Ruski begunci v Strnišču so se slabo počutili ne le zaradi pomanjkanja, ampak tudi zato, ker niso našli tovariških stikov z drugimi taboriščniki. Tovariških odnosov niso razvili, ker so Slovenci slabo razumeli ruski jezik, Rusi pa slovensko. Poleg tega se je med slovenskimi begunci širila ideja ruske proletarske revolucije. V ruskih beguncih so socialistično usmerjeni delavci videli svoje politične nasprotnike, naperjene proti mladi sovjetski socialistični republiki.

Odmev ruske proletarske revolucije

Po naselitvi primorskih Slovencev v Strnišču je med njimi močno vplivala zmaga ruske proletarske revolucije. Temu se ne moremo čuditi, kajti strniško begunsko naselje je bilo predvsem delavsko naselje. Bili so tudi brezdomci, dovzetni za socialistično idejo, za družbeno preobrazbo. Nekateri so bili seveda izvzeti, posebno pa ruski Vranglovci.

Med strniškimi delavci je živel tedaj kovinarski delavec Jakob Nipič, eden izmed voditeljev ptujskih in strniških delavcev. Pisateljem Propagandne knjižice JSDS v Ljubljani je poslal 3. julija 1920 pismo, v katerem sporoča, da je prejel 50 izvodov Propagandne knjižice. Napisal je, da knjižico vrača, ker je njena vsebina obrabljena socialnodemokratska pesem, ki se ji buržoazija smeji, delavcev pa več ne privlači. Pisec knjižice naj vendar že spoznajo novodobni veter, poudarja Nipič in opozarja socialnodemokratsko vodstvo, da je zakrivilo cepitev v stranki, ker je preveč apeliralo na delavsko disciplino. Tudi v Propagandni knjižici št. 3, ki jo je poslalo v Strnišče, navajajo za primer polkovnika Hoffmana, češ, da je žel uspehe zaradi disciplinirane armade. Nipič se tej prisposodbi posmehuje, češ, kako kratka je bila Hoffmanova slava, kakor je tudi socialno demokratska glorijska v Jugoslaviji. O delavskih listih meni, da delavcem ni všeč pričkanje med nekaterimi člani zaradi reči, ki bi jih lahko brez škode pozabili. Boljše bi bilo, da bi vodstvo stranke delavstvu povedalo, kaj naj stori, da ga kapitalizem ne bo prekanil. Jasno pa vidi, da nekateri izobraženi socialisti niso zreli za komunizem. Nipič zaključuje pismo z izjavo, da je strniška delavska organizacija pristopila h komunistom in dokler se »Naprej« ne bo spojil z »Rdečim praporom«, ne bo razširjala socialnodemokratskih brošur.⁵²

Nipičevo pismo, pisano v času največje naseljenosti slovenskega begunskega taborišča v Strnišču, ko je štelo okoli 4600 prebivalcev, je dokaz, kako močno je odmevala zmaga ruskega proletariata med strniškimi begunci.

Navdušenje za komunistično partijo v letu 1920, ki ga navaja Nipič v svojem pismu piscem Propagandne knjižice SSDS v Ljubljani, je doživelo s prepovedjo komunistične stranke decembra 1920 hud udarec. Prepoved

⁵⁰ Ustna izjava dr. Nade Pavličev r. Blumenau — avtorici 1. 1972

Pismo Leonida Goranskega, Maribor — avtorici 27. 6. 1973; odd. LR PMP

⁵¹ Glej opombo 38

⁵² Zgodovinski arhiv CK ZKS, Ljubljana. Pismo iz zbirke Zvonimirja Bernota. Faac. 2, mapa: Prejeta pisma 1920 — SSDS.

stranke ni sicer uničila revolucionarnega prepričanja delavcev, pač pa je socialistično gibanje zavrla.

Komunistično usmerjeni delavski voditelji so po Obznani delovali v strniških sindikatih. Glavni sindikalni organizator v Strnišču je bil za Nipičem Miha Kojc (1891—1960), doma iz Haloz, po poklicu električar, ki se je po letu 1924 povezal z dr. Jožetom Potrčem, vzglednim komunističnim voditeljem v ptujskem okraju.

Po propadu Strnišča se je Kojc naselil v Ormožu. Med vojno je bil izgnan na Hrvaško, kjer je sodeloval v osvobodilnem gibanju. Po vojni je bil med drugim predsednik ormoške občine in poslanec skupščine SRS. Pomemben delavski voditelj v Strnišču je bil v letih strniških gospodarskih obratov tudi Primorec Ciuha, zaposlen v mizarški delavnici. Deloval je v svoji strokovni organizaciji. Odlikoval se je še ključavničar Jože Pečnik iz Gerečje vasi. V letih 1924—1926 je bil predsednik sindikata strniških delavcev Vinko Simonič, izdelovalec harmonik, rodom iz Slovenskih goric. Napredno je deloval tudi Primorec Mathanz.

V letih 1924—1925 se je med delavstvom v Strnišču širilo glasilo delavskokmečkega republikanskega bloka »Delavsko-kmetijski list«. Iz Strnišča ga je prinašal komunistu Mihju Arbajterju v Paradiž v Haloze njegov znanec Peter Gabrovec.

Tov. Gabrijel, dolgoletni predsednik ptujskega delavskega društva Svoboda, je povedal, da so bili povezani delavski voditelji v Strnišču s »Svobodo« v Ptuj, ki je bila ustanovljena leta 1919. Društvo Svoboda je prirejalo v Strnišču delavska zborovanja in razna predavanja. Nekajkrat je priredilo tudi pevski in godalni koncert, enkrat pa dramsko predstavo. Stiki med »Svobodo« in strniškim delavskim sindikatom so obstajali do propada strniških podjetij v letih 1926 do 1928.⁵³

Kupec strniških taborišč in njegovi gospodarski načrti

Vojaška taborišča v Strnišču iz prve svetovne vojne so še po njej predstavljala s svojim premičnim in nepremičnim premoženjem veliko vrednost. Barake z opremo, skladišča z raznim blagom, parna elektrarna, vodovod, ozkotirna železnica, pekarna, pralnice in še vse drugo, je nudilo priložnost za izkoriščanje taborišč v gospodarske namene.

Za nakup strniških taborišč se je ogrel podjeten ptujski vinski trgovec, proizvajalec šampanjca in veleposestnik, Franc Čuček, ki je živel v Ptuj, od leta 1907. Že leta 1919 je kupil, kot že vemo, Hellinovo strniško graščino in posestvo, na čigar zemlji so stala skoro vsa taborišča. Ker je prevzela strniška taborišča gospodarska komisija za stvarno demobilizacijo pri deželni vladi Slovenije, se je z njo pogajal, da bi mu taborišča prodala. Pri ponudbah za nakup se je Čuček obvezal, da s kupljenim ne bo mešetaril, ampak bo poiskal gospodarske družabnike, ki bodo vložili kapital za gradnjo velike tovarne v Strnišču in več manjših industrijskih obratov.

V Čučkovem pismu komisiji za stvarno demobilizacijo, dne 30. marca 1921 beremo o načrtu industrializacije taborišča v Strnišču. Čuček navaja v pismu, da se je že pogajal z nekaterimi gospodarstveniki iz Slovenije, Hrvaške in Srbije, da bi prevzeli taborišče Mlada Boleslava, južno od železniške proge in bi tam zgradili veliko tovarno železniških voz.

⁵³ Ustne izjave: Miha Arbajterja, Paradiž v Halozah; Marice Kranjc, hčerke Mihe Kojca, Ptuj; Marije Sretenovič r. Simonič, Ptuj, l. 1962.

Tovarno naj bi opremila neka saška tovarna vagonov, ki ima tri podružnične tovarne, eno v Kodanju, drugo na Danskem in tretjo na Češkem. Nemška tovarna bi vložila v strniško tovarno 25 odstotkov kapitala, jugoslovanska podjetja pa 75. Prva tri leta bi saška tovarna dobavljala strniški vse težke dele (osi, kolesa in peresa vagonov) za proizvodnjo, na kar bi v Strnišču zgradili lastno livarno. Sedanje barake bi uporabili za prva stanovanja delavcev, ki bi jih postopoma nadoknadili z zidanimi stanovanjskimi hišami. Čuček bi odstopil tovarni za pet let tudi grajsko poslopje za pisarne in stanovanja vodilnega osebja.

Tri barake v Strnišču blizu železniške postaje, to so bivša razkuževalnica, pralnica in še ena ob njih, bi uredil za obrat sadnih konserv. Družabnika bi bila dva Goričana, strokovnjaka za konserviranje sadja. Eden od njiju, Rubi, je že leta 1920 sušil v eni izmed barak slive in jabolka. Čuček bi v obratu zaposlil najmanj 50 beguncev za sezonsko delo. Obrat bi koristil kmetom v ptujskem okraju, ker bi lahko iztržili del pridelka. Obrat bi konservirano sadje lahko pošiljal v Švico in drugam v tujino.

V druga taborišča, kakor so Halic in Dunaj, bi naselil še druge obrate.

Čuček opozarja v svoji ponudbi gospodarsko komisijo za stvarno demobilizacijo, naj preneha z demontiranjem ograj ob taboriščih, za katere bo potrebno spet vlagati denar in naj ne ruši več barak, kar je že pričela, posebno ne ob železniški progi.

V Čučkovem, osem strani dolgem pismu, z dne 3. junija 1921 komisiji za stvarno demobilizacijo, beremo, da je pripravljen plačati za taborišča v Strnišču tri milijone kron. Pripravljen se je pri tem obvezati, da bo taborišča izkoristil za industrializacijo. Ničesar ne bo preprodajal v špekulativne namene. Opozarja, da strehe na barakah že propadajo in poudarja, da so druga vojaška taborišča iz bivše Avstrije, kakor v Sremski Mitrovici, Štipu in Slavonskem Brodu, ljudje izropali in barake zažgali. V Strnišču so taborišča ohranjena predvsem po njegovi zaslugi, kar naj komisija upošteva pri višini prodajne cene.

Čuček navaja, da pripravlja tele pogodbe za industrializacijo Strnišča:

- s tovarno Zupanc in drug v Mariboru za industrijski obrat lesne volne;
- z Rubijem iz Gorice za tovarno sadnih sokov in konserv. Podjetju se bo pridružil tudi trgovec Karinčič iz Gorice;
- s tovarno vagonov in premakljivih stavb Christoph in comp. Unmack iz Goerliz pri Dresdenu na Saškem. V strniško tovarno bi vložila 20 do 25 odstotkov kapitala; dve slovenski, dve srbski in dve hrvaški pa skupaj 75.

V Čučkovem pismu beremo dalje, da si je ogledal priprave za tovarno železniških voz v Slavonskem Brodu, kjer so pričeli zidati stavbo, ki bo verjetno zgrajena šele čez tri leta. Prostor v taborišču Mlada Boleslava v Strnišču je za gradnjo take tovarne mnogo primernejši kot v Slavonskem Brodu, saj so urejeni vodovod, kanalizacija in električna razsvetljava ter ozkotirna železnica od železniške postaje do gradbišča. V pismu beremo dalje, da je mesto Slavonski Brod darovalo družbi, ki gradi tovarno, zemljišče zanjo brezplačno, kar je dvajset oralov stavbnega prostora. Vojno ministrstvo v Beogradu pa je prispevalo podjetju opeko iz beograjskih trdnjavijskih zidov. Če bodo graditelji tovarne v Strnišču deležni podobnega razumevanja, bodo uspeli, je napisal Čuček.

Četrto pogodbo je pripravljala Čuček s hrvaškim eksportnim podjetjem za izvoz svinj, ki bi v Strnišču izkoristilo poslopja klavnice in hladilnice za tranzitno postajo. Iz Banata bi sem prepeljavali vagone svinj, jih tu zaklali in jih tu prevzemali kupci iz drugih držav, kar bi bilo ugodno spričo bližine

mariborske carinarnice. Cariniki bi prihajali carinit blago kar v Strnišče. V te namene bi podjetje močno razširilo strniško hladilnico.

V Čučkovem junijskem pismu beremo še, da bi pletarna in mizarska delavnica v Strnišču še naprej obratovali. Tudi ruski begunci bi lahko ostali v svojih barakah do preselitve drugam, vendar bi morali za barake plačevati najemnino. Dalje piše, da je pripravljen plačati kupnino za strniška taborišča v treh obrokih, prvega po sklepu pogodbe in izročitvi taborišč v njegovo last, drugega brez obresti čez eno leto in tretjega po izselitvi slovenskih in ruskih beguncev iz strniških barak. Svoje pismo je zaključil z upanjem na pomoč, ki bo utrla pot, da se bo Strnišče razvilo v slovenski Hessen ali Manchester.

Ko je ministrstvo za trgovino in industrijo kraljevine SHS obravnavalo Čučkovo ponudbo za nakup strniških taborišč v svojem oddelku v Ljubljani, je svoje mnenje sporočilo 7. junija 1921 predsedstvu deželne vlade Slovenije. V pismu beremo, da bo obrat lesne volne, ki ga namerava Čuček odpreti v Strnišču gospodarsko koristen, ker bo lesna volna prinesla več dohodka, kakor izvoz lesa. Tovarna sadja bi koristila razvoju sadjarstva ptujske okolice, največ pa bi koristila tovarna vagonov, saj je sedemdeset odstotkov voznega parka neuporabno za promet, zato so nujno potrebna popravila. Z dvigom števila vagonov, bi rešili vprašanje rednega izvoza in uvoza. Z ustanovljenimi industrijskimi obrati v Strnišču, bi zaposlili brezposejne v Strnišču in še od drugod. Ker je Čuček že lastnik zemljišča v Strnišču, ima predkupno pravico. Vlada bi si nakopala nepotrebne izdatke, če bi kako drugače kakor s prodajo Strnišča Čučku, rešila vprašanje prodaje strniških taborišč. Če bi strniška taborišča prodali Čučku, bi opustili nadrobno razprodajo taborišč in podprli razvoj industrije v Strnišču, kar je pomembno za vso Slovenijo. Ker je Slovenija gospodarsko pasivna, moramo skrbeti za njen industrijski razvoj, kar narekuje prodajo strniških taborišč podjetniku Čučku.

V svoji zadnji ponudbi za nakup Strnišča, 19. novembra 1921 navaja Čuček, da želi odkupiti vse barake, razen petnajstih, ki so namenjene Primorcem za selitev v Prekmurje, in treh, ki so namenjene Jugoslovanski matici, ter šest barak na obrobju taborišč, ki so namenjene za nadrobno razprodajo. Za taborišča je ponudil štiri milijone kron, kar bi poravnal v treh obrokih in dodal nazadnje še pet odstotkov od vrednosti državnih naročil do najvišje vsote šestdeset milijonov kron. Zavezal se bo, da bo pletarno obdržal v sedanjih barakah deset let, mizarsko zadrugo pa pet. Obdržal bi polovico pisarniškega inventarja in telefonskih aparatov. Inventar bolnišnice bi prevzela ptujska bolnišnica, druge predmete, ki bi jih ne prevzel, bi prodala gospodarska komisija po likvidaciji taborišča. Ozkotirna železnica bi pripadala kupcu. Pogodba bi stopila v veljavo, ko bi jo podpisal pokrajinski namestnik deželne vlade Slovenije.

Ohranjeni dokumenti deželne vlade nas dalje seznanjajo, kako je odločala s svojimi merodajnimi oddelki in komisijami o usodi bivšega vojaškega taborišča rezervnih bolnišnic v Strnišču.

Vladni svetnik dr. Rutar je opozoril na seji 8. novembra 1921 pri pokrajinskem namestniku za Slovenijo, ki so jo sklicali, da bi ukinili begunsko taborišče primorskih Solvencev v Strnišču, da je potrebno najti najboljšo gospodarsko rešitev za prodajo strniških taborišč. Lahko bi jih prodali kot celoto, lahko pa njihove posamezne dele: demontirane barake, vodovodne naprave, stroje in drugo. Več koristi bi prinesla prodaja celote z namenom industrijske bodočnosti Strnišča. Dr. Rutar je navedel, da so strniška taborišča takole ocenjena:

— stroji	2,781.800 kron
— barake (135)	3,380.503 krone
— vodovodne naprave	2,112.503 krone
— kanalizacija	1,760.250 kron
— električna napeljava	146.290 kron
— ograje	96.837 kron
— mala železnica	760.000 kron
Skupaj:	11,038.183 kron

Na seji pri predsedniku deželne vlade 8. novembra 1921 in na seji 21. novembra 1921 so sklenili, da bodo taborišča v Strnišču v celoti prodali ptujskemu podjetniku Čučku, ki se bo obvezal, da bo ustanovil v Strnišču veliko tovarno in več manjših industrijskih obratov. Za prodajno ceno so določili osem in pol milijonov kron. Čuček bo moral skleniti najemninsko pogodbo za barake z mizarско zadrugo in pletarno. Izkupiček za prodano bo komisija za stvarno demobilizacijo vložila v demobilizacijski fond Slovenije. Kupec bo plačal v dveh letih obratovanja podjetja v Strnišču od državnih naročil za dobavo blaga iz velike strniške tovarne še pet odstotkov bruto vrednosti teh naročil do najvišje vsote šestdeset milijonov kron. Če bi industrijsko podjetje v Strnišču ne začelo obratovati v petih letih po sklepu pogodbe v takšni meri, da bi se lahko izvedlo naročilo za šestdeset milijonov kron in če bi prišla posest v druge roke, kupcu ne bo potrebno plačati navedenih obveznosti, pač pa tri milijone kron.

Ob razpustu begunskega taborišča primorskih Slovencev v Strnišču, 31. januarja 1922, je Čuček prevzel taborišča s 150 barakami. V taborišču Mlada Boleslava, južno od železniške proge Ptuj—Pragersko je stalo 29 barak, v taboriščih severno od proge pa v Halicu 34, Klatovem 26, Dunaju 24 in 37 raztresenih. Skupaj so ocenili vrednost kupljenih barak na 3,380.503 krone.

Cenilni zapisnik, ki je služil za sklenitev prodajne in kupne pogodbe, navaja velikost in kakovost barak. Velike so merile od približno 22 do 47 m v dolžino in 8 do 12 metrov v širino; manjše pa so bile dolge okrog 14 m in široke okrog 8 m. Barake so bile lesene, notranje stene pa obložene z lesom ali keramičnimi ploščicami, opeko, korkom ali lepenko. Med manjšimi skupinami barak so bile kopališke barake s kabinami, uradniške, baraka-kavarna, klavnica, baraka električne centrale, strojnice in stanovanjske barake ob strojnih barakah, barake z vodovodno črpalko in drugimi vodovodnimi napravami in še barake ob Čučkovem grajskem poslopju.

Druge naprave v strniških taboriščih je komisija takale ocenila:

vodovodne naprave	2,112.391 kron
kanalizacija	1,760.250 kron
električna napeljava	146.220 kron
mrežasta ograja z dodatkom bodeče žice	96.837 kron
železnica	760.352 kron

V cenilnem zapisniku so navedene tele naprave:

1. pri vodovodu: 13.505 m železnih cevi, 18 zapornic, 32 hidrantov, rezervoar, 11 sesalk in 3 izlivke;

2. pri kanalizaciji: 12 km cevi za 1345 m dolžine, 4 betonirani rezervoarji po 13.000 litrov, 18 betoniranih greznic z železnimi zapornicami, 70 revizijskih jam s pokrovi;

3. pri električni napeljavi: 3310 m kabla za visoko napetost 6000 voltov, 11.780 m bakrene žice, 1020 kom. izolacij;
4. pri ograji: 4677 m² mrežaste in 6594 m² bodeče žice;
5. pri železnici: 6196 m tračnic, 11 obratnih plošč, 22 menjalnic in 34 vozičkov.

Aprila 1921 so bili v strniških taboriščih tile stroji:

- Wolf lokomobila iz l. 1908 za 12 atmosfer parnega pritiska in 100 KS,
- dve brnski lokomobili iz l. 1916 za 12 atmosfer parnega pritiska in 100 KS. Obe sta imeli lastna pregrevalca in kondenzacijo ter skupen predgrelec za vodo,
- stabilen parni kotel iz l. 1915 za 80 m² kurilne ploskve ter 6 atmosferami parnega pritiska,
- električni generator 155 kVA z vzbujevalnim strojem V 60,
- električni generator 140 kVA z vzbujevalnim strojem V 65,
- stiskalni disko z instrumenti,
- 10 z oljem hlajenih transformatorjev pritiska 600/380/220
- 10 elektromotorjev, pritiska 380-9, 220-1,
- 5 centrifugalnih črpalk,
- elektromotor za pogon cirkularke za rezanje lesa (drv),
- elektromotor v pletarski šoli,
- 2 kompresorja na postaji za fekalije in 2 plošči za tlačilni kotel fekalij.

Ko je gospodarska komisija za stvarno demobilizacijo pri deželni vladi Slovenije sklenila s trgovcem Čučkom kupno-prodajno pogodbo, je sporočila to predsedstvu pokrajinske uprave za Slovenijo 31. decembra 1921.⁶⁴

Industrijski obrati od 1922 do 1928

Kako je vodil podjetnik Franc Čuček, kupec strniških taborišč leta 1921 gospodarstvo v tem kraju, je napisal sam. V svoji izjavi odkriva, da so se izjalovili načrti za veliko tovarno. Prav tako ni izpeljal načrtov, da bi uspešno delovala v Strnišču manjša industrijska podjetja, kakor je to pričakoval ob nakupu taborišč. Tedaj je poln optimizma in navdušenja pričakoval industrijski razcvet Strnišča.

Najprej se je trudil, da bi zgradil v Strnišču veliko tovarno, kar je navajal že v svojih ponudbah za nakup taborišč deželni vladi Slovenije leta 1921. V svoji pisani izjavi ne omenja več saške tovarne železniških voz, ampak tovarno v češki Lipi. Ponudil ji je okrog štiri in pol hektarjev zemlje. Tovarna je poslala v Strnišče inženirja, ki se je ogrel za Čučkov predlog in pripravil načrt za gradnjo tovarne. Predložil ga je ministrstvu v Beogradu. Direkcija državnih železnic v Beogradu, ki jo je ministrstvo vprašalo za mnenje, je Čučkov predlog zavrnila, češ da že v Mariboru deluje železniška delavnica. Pod njenim vplivom je ministrstvo predlog zavrnilo.

Novi lastnik Strnišča se je zavedal, da bo zašel v velike gospodarske težave, če ne bo hitro izpeljal načrta za kakšno drugo veliko tovarno. Potoval je zato po Jugoslaviji, Češki, Avstriji in Nemčiji. Jugoslovanske tovarne niso tvegale ustanoviti podružnic tovarne v Strnišču, pa tudi v tujini ni imel sreče.

⁶⁴ Glej opombo 13. Dokumenti: Poročilo gospodarske komisije deželne vlade Slovenije za stvarno demobilizacijo, Ljubljana, 27. 8. 1921. Dopis Franca Čučka pokrajinskemu namestniku v Ljubljani, 19. 11. 1921. Dopis gospodarske komisije deželne vlade Slovenije za stvarno demobilizacijo v Ljubljani 31. 12. 1921.

Najprej se je povezal s tovarno **sladkorja** v Osjeku, da bi v Strnišču zgradila filijalo. Grajska polja v Strnišču bi uporabila za nasade sladkorne pese in se povezala s kmetovalci ptujskega okraja, da bi pridelovali primerno količino te poljščine. Čuček je prejel od tovarne 600 do 800 kg pesnega semena, ki ga je razdelil po 20 do 30 kg posestnikom za poskusne nasade. Prva pesa, pridelana v ptujskem okraju, je bila dobre kakovosti.

Pridelovalcem sladkorne pese je tovarna obljubila za sto kilogramov prodane pese še nagrado 3 kg sladkorja. Leta 1922 se je osješka tovarna odločila, da bo v Strnišču sezidala sladkorno tovarno, če bo na voljo dovolj prostora v gradu in v barakah za njene potrebe. Vse to ji je Čuček zagotovil, a zveza sladkornih tovarn v Jugoslaviji je gradnjo prepovedala.

V tretje je poizkušal leta 1923 v Brnu pri tovarni **sukna in volne**. Tovarna se je sprva ogrela za gradnjo take tovarne v Strnišču. Ko pa so strokovnjaki ugotovili, da je talna voda tu pretrda za potrebe tovarne, mehčanje pa bi podražilo proizvodnjo, so pretrgali dogovore. Navedli so še, da je tudi bosanska ovčja volna neprimerna za dobro sukno, uvoz iz Avstralije pa bi bil predrag. Tako se je Čučkovo tretje prizadevanje za veliko strniško tovarno znova izjalovilo.

Čuček je vrtal še dalje, da bi našel veliko podjetje, ki bi odprlo v Strnišču večjo tovarno. Še je vzbudil tu pa tam zanimanje, a vsa začeta pogajanja so se sprevrgla v škodo Strnišču.

Uspel pa je ustanoviti manjše obrate, v katerih je zaposlil skupaj okrog 180 delavcev in delavk, največ iz okoliških vasi, med njimi okrog 90 sezonskih.

Od leta 1921 do 1926 je delovalo pod Čučkovim vodstvom v Strnišču osem industrijskih delavnic: predelovalnica sliv za brinele, tovarna tehtnic, tovarna lesne volne, podjetje slamnatih tulcev, parfumerija, pletarna rogozne pletenine in tepihov, delavnica gramofonskih zvočnic in delavnica harmonik.

Najprej je Čuček ustanovil **predelovalnico sliv za brinele**, ki je bilo največje strniško podjetje. V sezoni zorenja sliv je delalo v njem okrog 80 delavk in dva do trije moški. Slive so ženske lupile, sušile na soncu in nato zadimile z žveplenim dimom ter pakirale v male zabojčke po 1 do 2 kg. Brizadimile so izvažali v Švico, Belgijo, Anglijo, Švedsko in Holandijo. Slive je obrat kupoval na domačem trgu pa tudi v Valjevu in Čačku. Podjetje je delovalo od leta 1921 do 1926.

Drugo strniško podjetje, ki ga je ustanovil, je bila **delavnica tehtnic**, nameščena v eni izmed velikih barak. Podjetje je Čuček ustanovil z nekim češkim družabnikom iz Prage. Leta 1926 je po štiriletnem obratovanju propadlo, ker ni izdelovalo kakovostnih tehtnic. V strniški delavnici so izdelovali tehtnice za težo od petih do tisoč kilogramov. Obrat je zaposlil okrog 20 delavcev. Čuček je pri propadu tega obrata utrpel škode 800.000 dinarjev.

Leta 1923 je ustanovil **delavnico lesne volne**, s kakršno so pakirali razno blago, posebno vinske in pivske steklenice ter jajca. Les za obrat je podjetje kupovalo na Pohorju in Konjiški gori. V obratu je bilo zaposlenih okrog 15 delavcev. Delali so v dveh barakah severno od železniške proge. Obrat je deloval do leta 1928.

Podjetje slamnatih tulcev za pivske in vinske steklenice je v Strnišču delovalo od leta 1923 do 1928. Za Čučkom je obrat prevzel gostilničar Wesley iz Ptuja, ki je delavnico preselil v Ptuj. Po drugi svetovni vojni se je obrat združil s ptujsko pletarno. V strniškem obdobju je v obratu delalo okrog 16 delavcev. Za proizvodnjo so potrebovali le eno barako, v kateri so našli dovolj prostora tudi za skladišče.

Tretje podjetje, ki ga je Čuček ustanovil leta 1923, je bila parfumerija. Njegov družabnik v podjetju je bila dunajska parfumerija Feliksa Maierja. Strokovnjak v strniški parfumeriji je bil ptujski drogerist Poberaj. Izdelki so spričo že renomiranih parfumov težko našli tržišče, zato je moral Čuček podjetje leta 1926 zapreti. Pri tem je utrpel novo denarno izgubo, delo pa je izgubilo deset delavk.

Četrto podjetje, ustanovljeno leta 1923 je bila pletarna rogozne pletenine in tepihov, ki se je pravzaprav preselila iz Mlade Boleslave na Češkem. Strokovno jo je vodil Čeh Opl. Delovala je do leta 1928. V njej je našlo zaslužek okrog 30 delavk iz okoliških vasi, ki so se delu priučile. Samo podjetje ni delovalo z izgubo, pač pa ga je moral Čuček opustiti zaradi splošnega stečaja. Tedaj ga je prevzela ptujska pletarna, ki se je s tem preusmerila tudi v proizvodnjo rogoznih pletenin, kajti predtem je pletla le iz vrbovega šibja.

Leta 1924 je Čuček odprl v Strnišču delavnico gramofonskih zvočnic. Podjetje je vodil strokovnjak Loeschner iz Prage. V njem so bili zaposleni največ štirje delavci. Obstajalo je do leta 1926. Propadlo je zaradi dragih surovin, ki jih je potrebovalo, predvsem bakra in medenine. Utrpelo je 300.000 dinarjev izgube.

Drugo podjetje, ustanovljeno v Strnišču leta 1924 je bila delavnica harmonik, ki je bilo zadnje izmed osmih podjetij, ki jih je ustanovil Čuček v Strnišču. Delavnico je vodil Vinko Simonič iz Destrnika pri Ptuj. V malem se delavnica ni rentirala, zato je propadla še pred stečajem strniških podjetij. Pri tem je utrpela 250.000 izgube.⁵⁵

Vzrokov za propad Čučkovih gospodarskih podjetij v Strnišču je bilo več. Ti so:

Večina Čučkovih pogodb z raznimi družabniki je temeljilo na nerealnih predvidevanjih razvoja, zato so doživela gospodarske neuspehe, ki so vodili do raznih točb in k propadu.

Čuček je za glavnega ravnatelja strniških obratov nastavil slavofila, upokojenega avstrijskega častnika Wesselyja, ki pa ni bil gospodarsko izobražen in izkušen. Tako je tudi on poleg drugih okoliščin zakrivil, da so Čuček in njegovi gospodarski družabniki lezli v vedno hujše dolgove.

Tudi slaba zainteresiranost jugoslovanske vlade za industrijski razvoj Strnišča, je prispevala k temu, da Strnišče ni izkoristilo svoje gospodarske dediščine iz prve svetovne vojne v industrijske namene.⁵⁶

Čučka je privedlo Strnišče nazadnje do stečaja, ki ga je napovedal 1. junija 1926 pri okrožnem sodišču v Mariboru. Sodišče je imenovalo za stečajnega upravitelja advokata, dr. Vekoslava Kukovca iz Celja, bivšega ministra.

Kot glavna upnica je 22. avgusta 1928 prevzela Strnišče Ljudska posojilnica v Ljubljani. Odpravila je vsa podjetja, podrla vse barake in les poceni razprodajala. Za voz desk so plačevali kupci po dva tisoč dinarjev. Glavne cevi vodovodnega omrežja je kupila ljubljanska mestna občina. Parna elektrarna je prišla v roke dveh kupcem, tovarni tanina v Majšperku, ki je kupila glavni parni stroj in nekemu rudniku v Bosni, ki je kupil drugega. V dveh letih, 1930 in 1931 so bila strniška taborišča zbrisana s tal. V zemlji je ostalo še okrog 7 km dolgo kanalizacijsko omrežje iz betonskih cevi. Nekdanje Hellinovo posestvo naj bi kupil industrialec Bonač v Ljubljani, a do tega ni prišlo, zato je ostalo v rokah Ljudske posojilnice v Ljubljani. S propadom podjetij v Strnišču, ki jih je ustanovih trgovec in veleposestnik Franc

⁵⁵ Izjava Franceta Čučka, Ptuj, o gospodarskih obratih v Strnišču od 1922 do 1928. (l. 1962). odd. LR PMP

⁵⁶ Glej opombo 3 (lastnik posestva) Arhiv ptujske pletarske zadruge; Proizvodno podjetje Olga Meglič Ptuj (o delavcih in selltv)

Čuček, je zgubilo zaslužek okrog 180 delavcev in delavk. Čuček sam je izgubil tri četrtine svojega premoženja, gospodarsko pa so propadli njegovi družabniki. Največ je bilo Čehov, ki so se na Čučkovo vabilo naselili v Strnišču. Ko so se po likvidaciji podjetij vračali v domovino, so komaj zbrali denar za vožnjo. Vse premoženje je zgubil zaradi propada delavnice harmonik njen solastnik, Vinko Simonič.

Že pred ukinitvijo Čučkovih gospodarskih podjetij v Strnišču se je preselila v Ptuj Pletarska zadruga s pletarsko šolo. Bilo je to poleti 1924. Do tedaj je delalo v različnih obdobjih v strniški pletarni skupaj okrog 220 delavcev, letno poprečje zaposlenih v njej je znašalo okrog 25 do 30 delavcev. Ti so bili izučeni pletarji, mizarji, kovinarji, pomožni delavci in uradniki.

Lesna in kovinarska zadruga v Strnišču je prenehala z delom že leta 1923. Nekaj odpuščenih delavcev je takrat prevzela pletarska zadruga, predvsem mizarje, ključavničarje in kovače. Zaposlila jih je pri izdelovanju lese-nega in železnega ogrodja za pletarske izdelke. Drugi delavci Lesne in kovinarske zadruge v Strnišču so po ukinitvi zadruge odšli iz Strnišča.

V arhivu ptujske pletarske zadruge zasledimo, da je sprejela novembra in decembra 1928 iz Čučkove strniške delavnice rogozne pletenine in tepihov, ki je bila tedaj opuščena — dvajset delavcev. Med njimi sta bila delovodja in solastnik Buhoslav Oplt in njegova žena Antonija.⁵⁷

Po propadu Čučkovih strniških podjetij se je iz leta v leto naglo zmanjševalo število strniških prebivalcev. Postopoma so prenehale z delom tudi uslužnostne delavnice in podjetja: pekarna, ki jo je vodil pek Raubar, elektrarna, ki jo je upravljal Miha Kojc, menza Tomaža Breznika, Vugova trafika in Beraničeva trgovina.

Po izselitvi zadnjih prebivalcev iz strniških barak v letih 1930 in 1931 je ostala obljudena le še graščina z rednimi delavci na posestvu. Zaselek je štel z družinskimi člani okrog petdeset prebivalcev. Ostalo je še tudi postajališče ob železniški progi in v bližini nekaj hišic.⁵⁸

Strniško graščinsko posestvo s poslopji je bilo 3. oktobra 1928 prevknjiženo na zemljiški knjigi ptujskega sodišča na Ljudsko posojilnico v Ljubljani.⁵⁹

Med drugo svetovno vojno

Podeželski mir v strniškem zaselku je prekinil vdor nemškega nacističnega okupatorja 9. aprila 1941. Nemci so grad in posestvo v Strnišču prevzeli že aprila 1941. Najprej se je v gradu naselilo nemško vojaško poveljstvo, ki je pričelo graditi približno tisoč metrov južno od železniške proge vojaško ujetniško taborišče. Naslednje leto pa je zrastle ob njem delovno taborišče za gradnjo tovarne glinice. Prostor novega delovnega taborišča, v katerega je bilo vključeno ujetniško taborišče, je meril 27 ha, 61 arov in 74 kv. metrov. V lesenih barakah, ki jih je bilo 47 in so bile dolge 40 m in široke 8 m, je bilo pet prostorov. Za spalne namene je služilo 31 barak s pogradi za okoli 4500 ljudi.

Devet barak je služilo za kuhinje in jedilnice, pet za shrambe in skladišča, dve za umivalnice, kopalnice in pralnice.

Taborišče je bilo opremljeno z vodovodom, kanalizacijo in električno razsvetljava.⁶⁰

⁵⁷ Izjava Franceta Čučka, Ptuj (število prebivalcev na grajskem posestvu po letu 1928)
Izjava Marije Sretenovič, r. Simonič (o zadnjih prebivalcih)

⁵⁸ Glej opombo 3

⁵⁹ Pismo inž. Boruta Maistra redakcijskemu odboru Ptujkega zbornika, 19. 4. 1962 (o barakah v Strnišču med okupacijo)

Geodetska uprava v Ptuj (lega in velikost taborišča)

Čeprav so prevzeli Nemci dejansko strniško posestvo z gradom že aprila 1941, so ga šele 23. julija 1943 prevknjižili na novega lastnika — državnega komisarja za utrditev nemštva na Sp. Štajerskem.⁶⁰

Za gradnjo same tovarne so izbrali prostor severozahodno od delovnega taborišča, na območju bivše rezervne bolnišnice Mlada Boleslava in še zahodno od njega.⁶¹

Gradbeni načrt je predvideval predelavo trdih, visoko kremenčevih boksitov in boksitnega praha v stolpih, kombinirano s sinter procesom. Graditi so pričeli tovarno leta 1942 za 80.000 ton proizvodnje glinice letno po stolpnem postopku in približno 10.000 ton po sinter postopku. V drugi fazi gradnje tovarne je bila predvidena kapaciteta 160 do 180 tisoč ton glinice letno.⁶²

Tovarno glinice v Strnišču je gradil nemški trust Vereinigte Aluminium Werke (VAW) — Združene tovarne aluminija. Najprej so jo nameravali graditi ali v premogovnem revirju Zasavja ali v Velenju zaradi bližine toplotne energije. Vendar so se odločili za Strnišče zaradi obsežne ravne površine, ugodne za gradnjo in zaradi bližine železniške proge. V načrtu so imeli tudi gradnjo tovarniške elektrarne ob Dravi.⁶³

V strniškem podjetju za gradnjo tovarne so delali leta 1942 vojni ujetniki, svobodni delavci in kaznjenci. Za kaznjence so uredili leta 1942 posebno taborišče tako, da so zanje ogradili nekaj barak. Tu so zapirali obsojene z vzhodnega dela Sp. Štajerske, a le tiste z odvzemom prostosti od dveh do šest mesecev.

26. januarja 1943 je bilo zaposlenih v Strnišču pri gradnji tovarne 1076 delavcev, uradnikov in strokovnjakov, 185 kaznjencev in 89 vojnih ujetnikov. Vsi zaposleni so dobivali hrano iz skupne kuhinje.

Zahodni del taborišča so leta 1943 uredili za posebne delovne obveznike — »varovance« (Schutzangehörige), ki niso bili sprejeti v Štajersko domovinsko zvezo zaradi rasnih, političnih ali asocialnih vzrokov. Prvih 26 so sem prepeljali marca 1943. Zanje so pripravili tri barake. V upravni baraki so uredili tri pisarne, tri spalnice, prostor za krojaško in čevljasko delavnico, sobo za bolnike, skladišče, kantino, dve sobi za stražarje, zapor in sanitarije. Zanje so dobivali hrano tudi iz skupne taboriščne kuhinje, vendar bolj pičlo in slabšo. Za vodjo tega taborišča je bil imenovan 1. 2. 1943 SA Hauptsturmführer Fritz Munkelt. Taborišče je sprva stražilo deset vermanov.

Taborišče za posebne delovne obveznike so obdali z žično ograjo. Do 11. oktobra 1943 je naraslo njihovo število na 668. Avgusta 1944 so ustanovili v Strnišču še taborišče za ženske posebne delovne obveznice. Uredili so ga v dveh barakah vojnega ujetniškega taborišča. Vanj so pripeljali prvih 31 jetnic iz celjskega taborišča, ustanovljenega za delovne obveznice januarja 1944, ki pa so ga odprli šole julija 1944. Konec marca ali v začetku aprila 1945 so taborišče za ženske posebne delovne obveznice preselili na Tezno.

Proti koncu septembra 1943 so Nemci ločili varovance v posebne in kazenske. Posebni delovni obvezniki so bili varovanci iz rasnih ali asocialnih vzrokov z enoletno delovno obveznostjo. Varovanci iz političnih vzrokov so bili kazenski posebni delovni obvezniki, ki so morali delati neomejen čas. Trajal je več kot eno leto.

Konec februarja 1944 so preselili posebne delovne obveznike iz Strnišča v Studence pri Mariboru. V Strnišču so ostali le kazenski posebni delovni obvezniki in obveznice.

⁶⁰ Glej opombo 3

⁶¹ Geodetska uprava v Ptuj

⁶² Nastanek in razvoj tovarne TGA. Aluminij, glasilo TGA Boris Kidrič, Kidričevo, štev. 1, 16. 7. 1957, str. 4

⁶³ Glej opombo 62

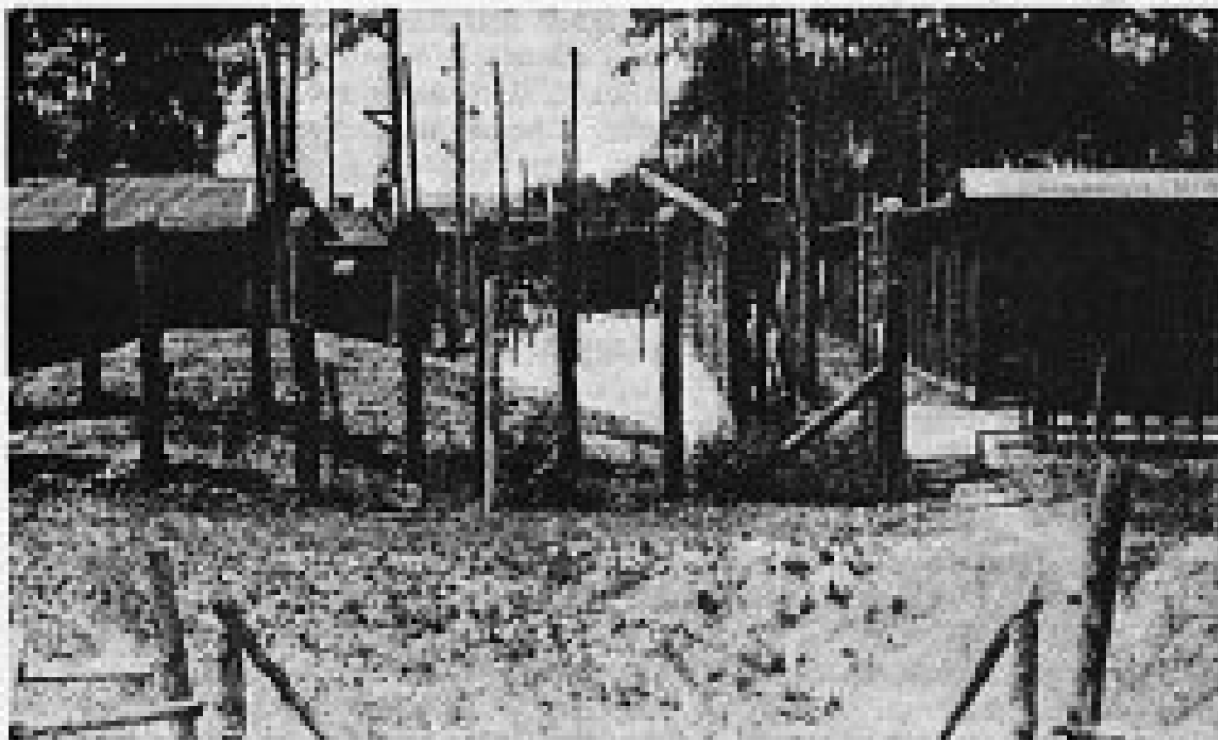
V taborišče za posebne delovne obveznike v Strnišču so pošiljali Nemci na kazensko posebno delovno obvezo tudi svojce partizanov in ustreljenih talcev. Njihovo število je naraslo posebno leta 1944.

V Strnišču je prestalo posebno delovno obveznost od spomladi 1943 do osvoboditve okrog 1400 moških in 500 žensk. Na koncu aprila 1945 so preselili kazenske posebne delovne obveznike v tezensko taborišče.

Zaprta v taborišču za posebne oziroma kazenske posebne delovne obveznike so morali opravljati najtežja dela in se pokoravati strogi taboriščni disciplini. Delali so v poletnem času po dvanajst ur, v zimskem pa po deset ur dnevno. Za vsak najmanjši disciplinski prekršek so bili kaznovani. Bili so tepeni, ali pa so jih zaprli v poseben bunker.

Posrebno hude razmere so nastale v taborišču za posebne kazenske delovne obveznike septembra 1943, ko so jih v barake za tristo taboriščnikov strpali nad šeststo. Že pred tem jih je zaradi hudih razmer več zbežalo iz taborišča. Oktobra pa jih je pobegnilo kar 140. Do 1. novembra je število beguncev naraslo na 246, a 30 se jih je po 1. novembru vrnilo. Decembra je bilo v taborišču 619 varovancev, od katerih jih je zbežalo spet 95. Pobegi so se nadaljevali. Zato so stražo pomnožili na dvajset vermanov, kasneje pa dodelili Strnišču še vod 46 mož alarmane vermanske čete.

Taboriščnikom je bil trn v peti poveljnik straže SA Truppenfuehrer Franz Pink. Slabo sta postopala z ujetniki tudi vermana Jarc in Mesarič. Franc Pink je ustrelil s pištolo Jožeta Vengusta iz Poljčan, ko ga je zalotil pri begu. Grozil je, da bo streljal talce, če ne bo našel ubežnikov. Tudi Jarc je ustrelil nekega fanta, ki je nameraval zbežati. Da so posebni delovni obvezniki vzdržali ob slabi hrani in težkem delu, je zasluga vseh tistih, ki so jim prinašali hrano.⁶⁴

ž) Barake v strniškem taborišču med okupacijo. (Last Pokrajnskega muzeja v Ptujju)

⁶⁴ Lojze Penič: Taborišča v Strnišču, Ptujski zbornik II, 1962, str. 153–166 in izjave: Ivana Elsnerja, Kidričevo; Jožeta Gašpariča — Ptuj; odd. LR PMP

S taboriščniki v Strnišču so navezali stike sodelavci Osvobodilne fronte v okoliških vaseh. Z njihovo pomočjo so stekli dobro pripravljeni pobezi. Posebno se je izkazal terenec Franc Kumer iz Lovrenca na Dr. p., povezan s kurirsko postajo TV 8 S v Halozah. Večina pobeglih iz taborišča posebnih kazenskih delovnih obveznikov se je vključila v narodnoosvobodilno vojsko. Omeniti pa moram, da je iz strniškega taborišča zbežalo tudi več svobodnih delavcev. Kot navajajo bivši taboriščniki v Strnišču, so bili svobodni delavci pripadniki dvanajstih narodnosti. Precej je bilo Poljakov. Precej Poljakov je tudi zbežalo. Enemu od njih se beg ni posrečil. Nemci so ga na begu prijeli, privedli nazaj v taborišče in ga ubili. Njegovo ime navajam med umrlimi v strniških taboriščih.

Septembra 1944 so kurirji postaje TV 8 S, ustanovljene na Hajdini meseca julija 1944, naleteli na cesti proti Hajdini na vermana, paznika v strniškem taborišču. Bil je nadut hitlerjevec. Od taborišča je bil tedaj oddaljen kak kilometer. Partizani so ga ustavili in mu odvzeli pištolo. Moral se je tudi sleči in v samih spodnjih hlačah teči v Strnišče. S tem so hoteli osmešiti okupatorja. Od takrat niso pazniki več nosili orožja izven taborišča.⁶⁵

Mrliška matična knjiga iz let 1941—1945 v Lovrencu na Dravskem polju navaja 18 smrtnih primerov v strniškem taborišču med drugo svetovno vojno. Za vzrok smrti omenja tri ustrelitve, devet žrtev bombnega napada, pet smrtnih primerov zaradi bolezni in en samomor. Po narodnosti so bili umrli: 8 Slovencev, 6 Italijanov, 3 Nemci in 1 Poljak. Vsi so pokopani na strniškem pokopališču.

Ustreljeni so bili: Franc Dvoršak, r. 1912 v Oiglencah pri Vurbergu, 29. 11. 1944; Ivan Vodenik, r. 1924 v trboveljskem okraju, 18. 1. 1945 in Emerik Przewoziak, r. 1921 v Čelaču (Zg. Šlezija), 24. 12. 1944.

Žrtve bombnega napada na Strnišče 1. 2. 1944 ob 20. uri 15 minut so bili: verman Franc Robič in šest italijanskih vojnih ujetnikov. Ti so: Giovanni Baumgartner, r. 1921, Alfonso di Martini, r. 1924, Agido Cavallini, r. 1911, Antonio Conti, r. 1913, Nello Menigheri, r. 1922 in Emilio Barcatti, r. 1924. Le Conti je bil mehanik, drugi pa kmečki sinovi.

Žrtvi bombnega napada na Strnišče 3. 11. 1944 ob 8. uri 15 minut sta bila: Martin Kolar, zidarski delavec iz Mihovec na Dravskem polju in delavka Klotilda Lenardon r. Lavrenčič.

Bolezen je pobrala Franca Goričana, r. 1906 (28. 6. 1944), Alojza Slemenika, r. 1895 (4. 1. 1945), Antona Lavrika, r. 1878 (29. 3. 1945), Franca Holzingerja, r. 1896 (14. 1. 1945) in dojenčko Ilse Weidner, otroka taboriščne tajnice (20. 1. 1945).

Sam se je ustrelil pomočnik »lagerfirerja« Erich Luengling, r. 1897 (16. 12. 1944).⁶⁶

Govorice se širijo, da je bilo v delovnem taborišču v Strnišču še več smrtnih žrtev zaradi nemškega nasilja, katere so pokopavali kar v bližnjih gozdovih. Tega pa mrliške knjige ne potrjujejo.⁶⁷

Strnišče po končani drugi svetovni vojni

Ko so jugoslovanski narodi izbojevali zmago nad fašističnim okupatorjem in si začrtali pot v socializem, je taborišče v Strnišču prevzela uprava notranje varnosti in ga naselila s političnimi zaporniki — nekdanjimi sodelavci

⁶⁵ Janko Strelec, Maribor: Kurirska postaja TV 8 S (izjava); arhiv odd. LR PMP.

⁶⁶ Mrliška matična knjiga 1941—1945. Lovrenc na Dravskem polju

⁶⁷ Pismo Vinka Veita, Apače tedniku — 4. 3. 1981

okupatorja ter vojnimi ujetniki. Že leta 1946 je taborišče opustila. Barake so razstavili in odpeljali na avtocesto Zagreb—Beograd, ki so jo tedaj gradili. Služile so zaposlenim pri gradnji.

Strniška grajska posest, ki je merila 331 ha 48 arov in 80 kvadratnih metrov, je bila po osvoboditvi priključena splošnemu ljudskemu premoženju. Na temelju odločbe okrajne komisije za agrarno reformo v Ptuj, z dne 21. februarja 1946 je bil uveden agrarni postopek. Z njim je bila strniška posest z gradom prepisana na novega lastnika, na Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo.

Grajska poslopja in posestvo so najprej služili kot »Kmetijsko gospodarstvo« za prehrano delavcev pri gradnji tovarne glinice in aluminija, nato pa kot samostojno gospodarstvo.

Leta 1959 se je posestvo s stavbami vključilo v Kmetijsko gospodarstvo »Dravsko polje«, ki je zajelo še bivša posestva: Ravno polje, Starše, Kobilarno Turnišče in Zrebčarno Pragersko. Leta 1961 so strniško posestvo priključili h Kmetijskemu kombinatu Ptuj, kjer je še danes. Železniško postajo, ki je služila dovozu gradbenih potrebščin za gradnjo tovarne, so odprli leta 1947 z imenom Strnišče — tovarna. Leta 1954 so jo preimenovali v postajo KIDRIČEVO.⁶⁸

Dograditev tovarne glinice in aluminija

Po končani drugi svetovni vojni je bilo opravljeno v Strnišču pri tovarni glinice približno 70 odstotkov gradbenih del in pripravljeno približno 5 odstotkov opreme. V tedanjih gospodarskih razmerah pa ni bilo mogoče takoj nadaljevati z gradnjo tovarne. Vladal je celo dvom, če bo nova država, gospodarsko hudo prizadeta zaradi vojnega opustošenja, sploh zmogla zgraditi do konca ogromno tovarno, ki bo zahtevala še ogromno denarnih sredstev. Vendar je slovenska vlada imenovala v Strnišču vodstvo tovarne, ki naj bi v danih pogojih sklenilo pogodbo o nadaljevanju gradnje in prevzelo v čuvanje tedanje gradbene objekte in opremo.

Šele po dolgotrajnih preverjanjih o finančni možnosti, dograditi tovarno in še o umestnosti njene lokacije v Strnišču, je sprejela zvezna vlada leta 1947 odločilen sklep o nadaljevanju gradnje tovarne glinice in še sklep o gradnji tovarne aluminija v Strnišču.

Sprva je prevladovalo mnenje, da je v okviru nove Jugoslavije Strnišče preveč oddaljeno od glavnega surovinskega vira — boksitnih nahajališč. To mnenje političnih krogov so strokovnjaki ovrgli, češ da je za tovarno glinice in aluminija važnejša bližina elektrarne in premogovnikov, to je — pogonskih virov.

Leta 1947 je bil sklenjen boksitni sporazum z Madžarsko, ki je približal Strnišču surovinski vir. Tega leta je podjetje Gradis iz Maribora prevzelo nadaljevanje gradnje tovarne.

Na temeljih nemških barak v bivšem delovnem taborišču je Gradis sezidal nove barake, ki so služile za naselje graditeljev tovarne in njenega stanovalskega naselja. Za vodjo gradnje tovarne in naselja je uprava podjetja imenovala dipl. ing. Boruta Maistra iz Maribora.

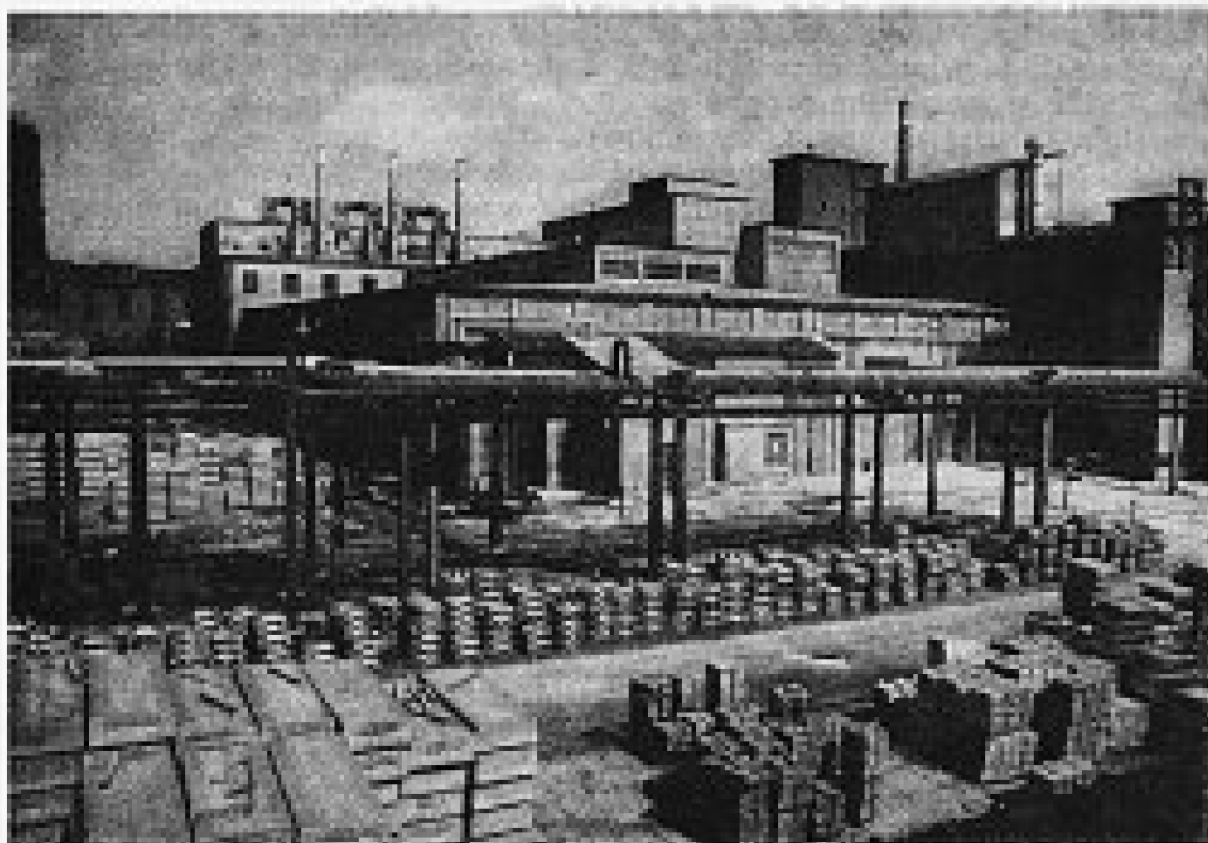
K odločitvi, da bodo zgradili v Strnišču tovarno glinice in aluminija, sta veliko prispevala slovenska politika Boris Kidrič in Franc Leskošek-Luka.⁶⁹

⁶⁸ Glej opombo 3 (vknjižba novega lastnika)

Kmetijski kombinat Ptuj (podatki o posestvu). Zel. p. Kidričevo (podatki o postaji)

⁶⁹ Franc Leskošek-Luka: Spominski drobci o začetku gradnje TGA v Kidričevem. Brošura: 20 let proizvodnje TGA, str. 7.

Nastanek in razvoj tovarne. Aluminij, glasilo TGA, 1. I. štev. 1, 18. 7. 1957.

e) Pogled na tovarno TGA Borisa Kidriča. (Foto Stojan Kerbler)

Pri gradnji je bilo redno zaposlenih okrog 600 Gradisovih delavcev, ki so gradili tovarno in naselje, okrog 100 rednih delavcev pa je gradilo ceste.⁷⁰

Pri gradnji so pomagale delovne brigade, posebno pri graditvi naselja. Tov. Vinko Veit se spominja, kako pridna je bila skupina deklet-brigadiric z Dravskega polja, iz Haloz, Slovenskih goric, Hrvaškega Zagorja, Medjimurja in Prekmurja. Ročno so presejale ves pesek v bližnjih gramoznicah za zidarska dela v tovarni in naselju. Vse delavce je priganjala k vztrajnemu delu velika želja — čim prej zgraditi tovarno in njeno naselje. Pri gradbenih delih je primanjkovalo strojev, zato je bilo delo tem bolj naporno. Med gradnjo je prišlo do smrtne žrtve delavca Kostevška iz Sel, ki mu je pri nakladanju težkega betonskega mešalca stisnilo glavo. Gradnja v Strnišču pa je zahtevala še več žrtev; tako navaja ustni vir a brez imen žrtev.⁷¹

Leta 1948 so gradnjo tovarne v Strnišču prekinili. Kriv je bil jugoslovanski spor z informburojem. Madžarska je razveljavila boksitni sporazum z Jugoslavijo, kar je graditelje hudo prizadelo. Vse pogodbe za nabavo opreme, sklenjene z vzhodnimi državami, so bile razveljavljene. Organizatorji gradnje so morali zato spremeniti načrte za opremo, spričo drugačne tehnologije v procesu proizvodnje take tovarne v zahodnih državah, kamor so morali preusmeriti nabavo opreme.

Šlo je predvsem za elektrolizo. Zaradi teh vznokov so lahko gradnjo nadaljevali šele leta 1950. Leta 1952 je njeno gradnjo in opremo kreditirala mednarodna banka. Pri tem je upoštevala zgraditev tovarne za letno kapaciteto 45.000 ton glinice in 15.000 ton aluminija.⁷²

⁷⁰ Glej opombo 62 in 59

⁷¹ Glej opombo 67

⁷² 24 let od zamisli in 12 let proizvodnje; Aluminij, november 1966, str. 2
Prva leta po vojni. Brošura: 29 let proizvodnje TGA; Kidričevo 1974

Leto 1954 je zapisano v zgodovini tovarne kot velik mejnik. Pomenilo je konec gradnje, konec največjih investicij in pričetek proizvodnje in s tem gospodarske koristi. Do leta 1954 je bilo porabljenih za gradnjo in opremo tovarne devetnajst milijard dinarjev.

Na Dravskem polju je tako sredi gozdov zrasla s tal na območju okoli 180 hektarjev mogočna tovarna z mnogoterimi velikimi stavbami in s 143 m visokim dimnikom, vidnim daleč po Dravskem polju, z lastno dovozno železnico in drugimi napravami.

Spomladi 1954 so pridelali prvo glinico, novembra istega leta pa je iz elektrolitskih peči pritekel prvi aluminij. Uradno so odprli tovarno 21. novembra 1954. Tedaj je dnevno porabila okrog 140 vagonov surovin, goriva in pomožnega materiala. Za proizvodnjo je potrebovala letno: 120.000 ton bok-sita, 280.000 ton premoga in 7600 ton kavstične sode. V elektrolizi so potrebovali 9000 ton anodne mase in 1200 ton kriolita.⁷³

Leta 1953 so naselje Strnišče preimenovali v Kidričevo po tedaj umrlem narodnem heroju Borisu Kidriču. Tudi tovarna je prevzela njegovo ime: Tovarna glinice in aluminija Boris Kidrič.⁷⁴ V avli upravne stavbe so ob poimenovanju tovarne odkrili doprsje Borisa Kidriča, delo akad. kiparja Staneta Keršiča.

Nova tovarna na kmetijskem območju ptujskega okraja je postala njegov ponos, saj je bila prva tovarna aluminija v Jugoslaviji in ena največjih te vrste v Evropi. Aluminij pa je bil še kako potreben za industrijski razvoj Jugoslavije. Veliko gospodarsko korist je prinesla tovarna tudi samemu ptujskemu okraju. Že med gradnjo je zaposlila 828 delavcev, leta 1955 pa 1250. Leta 1974 je bilo v tovarni zaposlenih 1870 delavcev, leta 1979 — 2057, leta 1982 — pa jih je 2165. V ta števila so vključeni vsi zaposleni v tovarni. Od leta 1976 je priključena tovarni TGA Ljavnica Trbovlje s 168 delavci.

Delež TGA v skupnem družbenem proizvodu v industriji v ptujski občini in številu v industriji zaposlenih kaže tale tabela v odstotkih:

Leto	1959	1967	1969	1973	1981
Družbeni proizvod	22,8	15,7	29,3	15,8	39,8
Zaposleni	21,6	19,6	20	17,5	20,3

Padec družbenega proizvoda kažeta leti 1967 in 1973, v katerih je pri-manjkovalo električne energije, kar je zmanjšalo proizvodnjo v TGA. Za gospodarski pomen TGA v občini je podatek o družbenem proizvodu v indu-striji v letu 1981 (v tisočih dinarjih). Vsa druga industrija izkazuje v tem letu 2,845.430 din družbenega proizvoda, samo Kidričevo pa 1,133.942,80 din.

TGA Boris Kidrič v Kidričevem je prispevala v letih svojega obratova-nja veliko finančnih sredstev za pospeševanje industrije v občini, za gradnje cest, za šolstvo, telesno vzgojo, zdravstvo in kulturo.⁷⁵

Razvoj tovarne

Proizvodnja v tovarni TGA Boris Kidrič se je dvigala iz leta v leto z modernizacijo tehnološkega postopka in z gradnjo novih objektov.

Da se je tovarna rešila dragega uvoza nujne tvarine za pridobivanje alu-minija — anodne mase, je začela leta 1957 graditi svoj obrat anodne mase

⁷³ Zgodovinski pregled TGA skozi 25 let; Aluminij, november 1979, str. 10

⁷⁴ Preimenovanje Strnišča v Kidričevo; IS LS LR Slovenije, Uradni List 1953, šte. 39, 12.

4. 1953

Imenovanje tovarne; IS LS LR Slovenije, akt 421/1—53, 12. 4. 1952. (v arhivu TGA Boris Kidrič, Kidričevo)

⁷⁵ Skupščina občine Ptuj, statistika

j) Ob obisku tov. Tita v tovarni TGA, 20. 8. 1958. (Foto Stojan Kerbler). Od l. na d.: Franc Leskošek-Luka, predsednik SFRJ Josip Broz-Tito in direktor TGA Franjo Grünfeld

in ga leta 1958 dogradila. Že prvo leto obratovanja je je TGA pridelala 816 ton anodne mase, kar je krilo potrebe tovarne, leta 1969 pa že 23.414 ton.

Leta 1958 so pričeli modernizirati tovarno glinice. Spremenili so tehnološki postopek s tem, da so prešli od stolpnega na kontinuirani Bayerjev postopek za luženje boksita. Naslednje leto so uvedli avtomatsko upravljanje v tovarni glinice, ki je prispevalo k enakomerni kvaliteti glinice, zvišanju proizvodnje in zmanjšanju porabe toplotne energije.

Prvo fazo rekonstrukcije tovarne glinice za proizvodnjo 90.000 ton letno so končali leta 1963. Tako se je dvignila proizvodnja glinice od prvotne za sto odstotkov.

Leta 1960 so dvignili v tovarni aluminija kapaciteto elektrolize A od prvotnih 15.000 ton na 20.000 ton letno. Nato so vgradili leta 1963 novo elektrolizo B in s tem dvignili proizvodnjo aluminija na 45.000 ton letno.

Zaradi podražitve električnega toka, ki pomeni levji delež pri ceni aluminija, so živosrebrne usmernike električne energije zamenjali leta 1957 in 1958 z novimi silicijevimi, ki izkoriščajo za štiri do pet odstotkov bolj električno energijo.

Naj omenim, da je bila potrošnja električne energije v TGA leta 1973 približno 740 MWh pri moči 85 megavatov. Leta 1979 pa je tovarna potrošila okrog 900 MWh.

Od leta 1961 dalje, ko so se uveljavile vse do tedaj izvedene rekonstrukcije, je proizvodnja hitreje naraščala kot v prejšnjih letih. Stagnacijo pri pridobivanju aluminija v letih 1959—1962 je povzročilo pomanjkanje električne energije, kar se je ponovilo leta 1973.

Omeniti je potrebno, da je razvoj tehnološkega postopka v TGA zahteval sodobno obdelovanje podatkov o proizvodnji. Tovarna je nabavila zato leta

1970 elektronsko opremo z neomejenimi možnostmi črpanja podatkov, kar je velikega pomena. Avtomatsko daljinsko upravljanje je uvedla tovarna v proizvodnji anodne mase in kot vemo, v veliki meri v tovarni glinice. Avtomatizacijo so pričeli uvajati postopoma, najprej ob rekonstrukciji leta 1963 in jo nato nadaljevali.

V letih 1971—1972 so uvedli v elektrolizi B Soederbergovo anodo, kar je bila nova izpopolnitev konstrukcije elektrolitske celice. Elektroliza A pa se je v dvajsetih letih obratovanja že približala tehnični iztrošenosti. Podjetje TGA se je konsultiralo z znanimi svetovnimi firmami aluminija za njeno posodobitev.

Leta 1974 je izdelala tovarna osnovni razvojni koncept, ki predvideva obnovitev elektrolize A, nato pa večjo mehanizacijo v vseh obratih proizvodnje, zgraditev obrata za predelavo odpadnega aluminija in tovarne predpečnih anod ter nove elektrolize.

Posodobitev elektrolize, ki pomeni osrčje tovarne aluminija, je danes najpomembnejša naloga. Brez nje ni mogoč razvoj predelave aluminija. Posodobitev elektrolize pomeni povečanje količine primarnega aluminija na normalno naj sodobnejše tehnologije v svetu, kar je nujno za usklajitev cene našega aluminija s cenami na svetovnem tržišču in za kvaliteto aluminijevih proizvodov. Modernizacija elektrolize pomeni tudi izboljšanje zdravstvenih delovnih pogojev v njej.

Omeniti moram, da je uvedla TGA leta 1981 novo dejavnost, raztapljanje vodnega stekla, kar izdeluje TOZD Tovarna glinice. Vodno steklo je druga komponenta oziroma surovina v proizvodnji zeolita. Potrebujejo ga za veziva, v industriji papirja, gradbeništvu, največ pa pri proizvodnji pralnih praškov, kjer je kot natrijev aluminosilikat nujno potreben. Prvih tisoč ton trdnega vodnega stekla je za proizvodnjo nabavila TGA iz Češkoslovaške.¹⁶

Leta 1981 je TGA nabavila s pomočjo sovlagateljev novi visokotlačni parni kotel (VT). Novi VT parni kotel je namenjen še drugim porabnikom. Z zmogljivostjo 40—50 ton pare na uro zagotavlja toplotno energijo tudi v TOZD Predelava aluminija in za ogrevanje vseh prostorov v TGA v zimskem času. Tudi glede na planirani prehod na proizvodnjo površinsko aktivne glinice za suho čiščenje plinov v elektrolizi je investicija te naprave, v znesku 84,579.570 dinarjev, upravičena. VT parni kotel je namenjen tudi gretju stanovanjskih hiš v Kidričevem.

Konec leta 1981 je stekla proizvodnja v novi livarni, ki so jo pričeli graditi v TGA leta 1979. V njej izdelujejo tele aluminijaste proizvode: široki trak, lito žico, ozki trak in rondela. Leta 1982 bo zaključena tudi investicija za proizvodnjo izparilnikov, potrebnih za hladilnike.

Vse našteje nove naprave v TGA so plod domačega znanja.

Čeprav je bila modernizacija elektroliz v načrtu srednjeročnega obdobja 1981—85 za zmogljivost 50.000 ton aluminija letno, ne bo v tem roku uresničena. Načrt je predvideval kot glavnega sovlagatelja pri tej investiciji tovarno IMPOL v Slovenski Bistrici, ki tvori od l. 1975. s TGA sestavljeno organizacijo (SOZD) UNIAL in je največji potrošnik aluminija v Sloveniji. Načrt predvideva še druge sovlagatelje v Sloveniji in v drugih republikah. Spričo hudega položaja jugoslovanskega gospodarstva je načrt močno omanjan. Sovlaganja v zahtevno investicijo so odgodena. Vendar se TGA ne odveduje svojim hudo potrebnim načrtom za posodobitev tovarne. Izvajala jih bo postopoma v naslednjih srednjeročnih obdobjih.

¹⁶ Milan Krajnik: 20 let proizvodnje. Brošura: 20 let proizvodnje TGA Borla Kidrič, Kidričevo, 1954—1974, str. 2, 3

Kakor vse druge delovne organizacije je tudi TGA sprejela stabilizacijske ukrepe. K njim spada najracionalnejša uporaba električne energije in drugih toplotnih in pogonskih virov, racionalna uporaba odpadnega aluminija v elektrolizi in drugega odpadnega materiala, ki nastaja pri proizvodnji. Med ukrepe za utrditev gospodarstva sodi tudi povečana delovna disciplina in z njo večja produktivnost in kvaliteta dela.⁷⁷

Nabava surovin in kuriva

Za sedanjo zmogljivost tovarne glinice in aluminija je potrebno letno: 280.000 ton boksita, 150.000 ton premoga, 22.000 ton elektrolitskega luga, 21.000 ton kurilnega olja, 18.000 ton petrolkoks, 8000 ton katranske smole, 4000 ton apna, 2500 ton krioleta, 1500 ton silicija in 1200 ton aluminijevega fluorida.

Od 10 do 100 ton ali kaj več potrebuje tovarna: katodnih blokov, predpečene anode, phalne mase, škroba, solne kisline, kuhinjske soli, bakra, mangana, fosforja, magnezija, sode bikarbone, livarskega peska in še več drugih.

Glavno surovino, boksit, je nabavljala tovarna do leta 1959 iz domačih rudnikov v Drnišu in Rovinju, kar pa ni zadoščalo za polno izkoriščanje zmogljivosti tovarne. Leta 1965 je tovarna nabavila 233.500 ton boksita v rudnikih Obrenovac, Jajce, Bosanska Krupa in v Rovinju. Leta 1970 je nabavila 304.500 ton boksita v Jajcu in ga uvozila 228.000 ton iz Avstralije ter 15.000 ton iz Indije. Leta 1975 je nabavila 91.000 ton boksita v Rovinju, 135.000 ton v Jajcu in 57.000 ton v Avstraliji. V zadnjih letih so dobave surovin (boksita, katranske smole in drugih) od domačih proizvajalcev in rudnikov zelo zmanjšane. Jajce npr. zašaga z boksitom tovarno v Mostarju in tovarno v Zvorniku. Zato ga dobavlja Kidričevu le 25 odstotkov.

Premog, ki ga je tovarna dolga leta potrebovala letno po 200.000 ton, je dobavljala iz Velenja in Trbovelj. Zaradi dviga cen premoga je začela uporabljati v letih 1965—1966 mazut. Predtem je za kurjenje uporabljala tudi katran in generatorski plin. Mazut je dajal leta 1969 v TGA že 23 odstotkov toplotne energije. Leta 1968 in 1969 so bile predelane kalcinacijske peči in tovarna je prešla na kurjenje s samim kurilnim oljem.

V zadnjih letih primanjkuje v proizvodnji surovini baker in silicij. Tudi druge surovine, ki jih potrebuje TGA za proizvodnjo, so na tržiščih v manjših količinah kot pred leti. Zato so potrebna velika prizadevanja za njihovo dobavo v dovoljni količini.⁷⁸

Vrste proizvodov TGA in njihova prodaja

V TGA sta za prodajo osnovna proizvoda glinica in aluminij. Ker pridejujejo aluminij iz glinice, prodaja tovarna le njen presežek. Leta 1954, ko je pričela tovarna proizvajati, so jo prodali 4182 ton, leta 1965 — 11.691 ton, leta 1969 — 12.936 ton, leta 1975 — 9.167 ton, leta 1979 pa 17.506 ton.

Proizvodnja glinice in aluminija je rasla vzporedno z modernizacijo tovarne:

⁷⁷ Franc Meško: Za novi VT parni kotel, *Tednik*, 17. 7. 1980, str. 4
Danilo Toplek, dipl. oec. TGA — izjava avtorici (razvojni načrti)

⁷⁸ Glej opombo 76
Danilo Toplek — izjava avtorici

Leto	Proizvodnja glinice v tonah	Proizvodnja aluminija v tonah
1954	4.182	757
1956	37.861	10.960
1989	113.938	42.240
1979	134.000	45.000
1981	106.161	45.638

V zadnjih letih lahko proizvaja TGA letno okoli 130.000 ton glinice in 45.0000 ton aluminija, vendar je proizvodnja večkrat nižja.

Prva leta proizvodnje so vivali v TGA le čisti aluminij in v eni sami obliki, nato pa so postopoma prešli na devet oblik čistega aluminija, na šest oblik aluminija elektrokalitete in na dvanajst različnih vrst gnetnih zlitin ter petnajst vrst livarskih zlitin.

Do leta 1965 so ves aluminij iz Kidričevega porabili v Jugoslaviji, nato je izvoz stalno naraščal in dosegel leta 1969 že 45 odstotkov letne proizvodnje. Tudi višek glinice je TGA prodajala od leta 1965 na tujih tržiščih.

Leta 1972 je pridelala TGA 44.348 ton aluminija, od tega 35.218 ton čistega in 9158 ton zlitin. Dve tretjini teh proizvodov je izvozila.

TGA prideluje v tovarni glinice tudi hidrat. Leta 1975 ga je pridelala 6263 ton, leta 1979 pa 29.913 ton.

Zaradi vedno večje uporabnosti aluminija po drugi svetovni vojni, se je proizvodnja aluminija v svetu naglo dvigala, kar je privedlo v krizo hiperprodukcije. Cena aluminija je vsled tega padla in se je razvila predelovalna aluminijaska industrija. Vse to je vplivalo na načrtovanje proizvodnje v Kidričevem.

V prvih letih prodaje je TGA izvozila aluminij v Avstrijo, Italijo, Francijo, ZR Nemčijo in Španijo. Leta 1968 je prodala aluminij Izraelu in ZDA, leta 1971 Japonski, Kitajski in v Južno Ameriko. Leta 1975 je izvozila 6753 ton aluminija, doma pa ga je prodala 32.932 ton. Leta 1979 je izvozila 2927 ton, doma pa ga je prodala 44.042 ton. Leta 1981 ga je prodala doma 40.630 ton, na tuje (v Južno Ameriko) pa 1789 ton.

Izvoz aluminija se zmanjšuje zaradi skupnega izvoza aluminijaskih polizdelkov IMPOL, TGA pa je pri tem udeležena.

V zadnjih dvajsetih letih se je gibala cena aluminija med 400 do 650 US St (vključno z letom 1972). Že junija 1974 so se dvignile cene primarnega aluminija do 1100 US St, to je kar za sto odstotkov, kar veliko pomeni za Jugoslavijo, ki mora uvoziti letno 10.000 ton aluminija.

Dolgoročna usmeritev prodaje izdelkov TGA temelji na ustvarjanju trdnih poslovnih odnosov na domačem tržišču. Zadnjih nekaj let se je močno dvignila prodaja aluminijaskih zlitin. Kidričevo je največji proizvajalec aluminijaskih zlitin v Jugoslaviji. Pridobiva jih že 20.000 ton letno. Potrebujejo jih za avtomobilsko industrijo, industrijo radiatorjev in drugih naprav za široko potrošnjo. Primanjkljaj zlitin za domače potrebe moramo kriti z uvozom.

Ko bo Kombinat aluminija v Titogradu pričel pridelovati zlitine, se bo položaj na domačem tržišču izboljšal.⁷⁹

⁷⁹ Glej opombo 73 in 75

Upravljanje TGA

V TGA je bilo uvedeno samoupravljanje leta 1950, ko je bila tovarna še v izgradnji. Tedaj so delavci izvolili 40-članski delavski svet in devet članov upravnega odbora. Z redno proizvodnjo je narasel delavski svet na 60 članov in njegov vpliv na upravljanje tovarne se je povečal.

Leta 1961 je sprejela tovarna pravila upravljanja. Z njimi je uvedla večjo decentralizacijo s sveti proizvajalcev po obratih. Po ustavi leta 1963, ki je prinesla spremembe v samoupravljanju, je bil sprejet čez tri leta prvi statut, leta 1971 pa drugi, po katerem so delovali v tovarni štirje izvršilni kolektivni organi in osrednji delavski svet.

Z ustavo leta 1974 in zakonom o združenem delu leta 1976 so oblikovali v TGA pet temeljnih organizacij združenega dela (TOZD), danes pa jih deluje sedem: tovarna glavnica, proizvodnja aluminija, predelava aluminija, vzdrževanje, promet, kontrola kvalitete in livarna Trbovlje.

Združitev livarne Trbovlje l. 1976 s TGA je pokazala že v prvem letu velik uspeh, kajti vrednost proizvodnje v livarni se je dvignila za 73 odstotkov, število zaposlenih pa se je povečalo za 14 odstotkov. Te uspehe je pripisati ureditvi orodjarne v livarni za tekoče vzdrževanje livarskih naprav in usposobitev livarne za večje livarske kapacitete.

V TOZDU odločajo delavci o delovnih načrtih, o razporejanju letnega dohodka svoje organizacije, o razvoju svoje organizacije, o prispevkih za SIS za kulturo, izobraževanje, zdravstvo in druge namene. Delavci odločajo na zborih in z referendumi. V vsaki TOZD deluje delavski svet kot najvišji organ upravljanja. V vseh TOZD so kolegijski izvršilni in družbeni organi za tehnološka, gospodarska, kadrovska in druga vprašanja.

Skupni organi delovne organizacije TGA, ki odločajo o zadevah skupnega pomena so: delavski svet TGA, kolektivni in izvršilni organ delavskega sveta, odbor za delavsko kontrolo, svet za tovarniško glasilo ALUMINIJ in glavni direktor. V temeljnih organizacijah združenega dela deluje v organih upravljanja po 225 članov, v skupnih organih TGA pa 139. V razne delegacije SO Ptuj in interesne skupnosti je izvoljenih v TGA 64 članov. Člani organov upravljanja so voljeni za dve leti, člani v delegacijah pa za štiri.⁸⁰

Od leta 1945, ko je zvezna vlada imenovala vodstvo tovarne, se je do danes zvrstilo osem glavnih direktorjev. Prvi je bil dipl. ing. **Stane Tonejc**, imenovan za v. d. direktorja, od 24. 9. 1945 do 1. 5. 1947 (1 leto, 6 mesecev, 7 dni). Za njim je bil direktor do 1. 4. 1948 **Rudolf Lučovnik** (11 mesecev). Za njim 2 leti in 6 mesecev (od 1. 11. 1948 do 30. 4. 1951) **Viktor Stopar**. Četrty direktor je bil od 8. 5. 1951 do 6. 12. 1951 (6 mesecev in 29 dni) — **Bogomir Solar**. Peti direktor **Stane Bizjak** je opravljal to delo od 1. 11. 1951 do 31. 7. 1957 (5 let in 9 mesecev). Šesti direktor, **Franjo Grünfeld**, dipl. ing. je bil direktor od 26. 7. 1956 (tedaj je bil imenovan) do svoje smrti 7. 7. 1971 (14 let, 11 mesecev, 12 dni). Od 1. 10. 1971 do 9. 1. 1980 (8 let, 3 mesece, 8 dni) je bil direktor dipl. oec. **Milan Krajnik**. Dne 1. 10. 1979 je bil imenovan za direktorja dipl. ing. **Franjo Glinšček**, kot osmi direktor TGA.⁸¹

Kadrovska socialna služba v TGA

Med pomembne naloge šteje TGA usposabljanje strokovnega kadra za proizvodnjo in druge potrebe tovarne. Ker je pridelovanje aluminija v po-vojni Jugoslaviji nova industrijska panoga, je morala tovarna zanj še sama

⁸⁰ Glej opombo 73

⁸¹ Kadrovska socialna služba TGA (direktorji)

usposobiti strokovnjake za dela v elektrolizi, gliničarje, livarje aluminija in plinarje.

Od leta 1960 deluje v tovarni izobraževalni center, ki skrbi za izobraževanje delavcev. Tovarna štipendira v zadnjih letih letno nad 170 bodočih delavcev tovarne na srednjih, poklicnih, višjih in visokih šolah. Šolanje ob delu pa omogoča nad 70 delavcem.⁸²

Kadrovska socialna služba v tovarni, ki skrbi za šolanje kadrov, skrbi tudi za zdravstveno preventivo. Od leta 1955 ima tovarna svojega zdravnika. Skrb za zdravstveno preventivo pa se razvija od začetka obratovanja tovarne, kar se izraža v prizadevanjih za boljše delovne pogoje delavcev in za njihovo aktivno rekreacijo. Bolj intenzivna skrb za varstvo pri delu se je pričela z letom 1966. Ker pa so še vedno najtežji delovni pogoji v elektrolizi, se kažejo posledice v obolelosti delavcev v tem obratu.

Da bi delavci obvarovali svoje zdravje, bo potrebno še več prizadevanj za varstvo pri delu in za oddih. Vendar že danes veliko pomenijo počitniški domovi, ki jih ima TGA ob Jadranu: v Crikvenici (od l. 1957), in poznejših, v Nerezinah in Červaru. V Crikvenici ima dom 55 ležišč, v Nerezinah 16, v Červaru pa 19. Leta 1980 je letovalo v teh domovih 429 delavcev in njihovih družinskih članov. Delavcem pa omogoča počitniški denarni dodatek tudi letovanje po lastni izbiri. Od l. 1981 ima TGA tudi počitniške sobe pri Treh žebeljih na Pohorju.

Veliko pomenijo za zdravje delavskih družin športne in druge rekreativne naprave v Kidričevem, ki jih je gradila tovarna skupaj s krajevno skupnostjo. To so plavalni bazeni, športna igrišča in parki. Zdravju delavcev koristijo tudi zdrava sodobna stanovanja v tovarniških stanovanjskih hišah in pa v osebnih družinskih hišah, za katere je dala tovarna delavcem posojila, da so si jih lahko zgradili.⁸³

Naselje Kidričevo

V Strnišču, severno od železniške proge Ptuj—Pragersko, na ozemlju vojaških bolnišnic iz prve svetovne vojne, so začeli leta 1947 graditi sodobno naselje za zaposlene v tovarni glinice in aluminija. Načrt je pripravil ing. arh. Edo Ravnikar. V načrtu je bila samo gradnja manjšega stanovanjskega naselja blizu tovarne, kajti za tem bi gradila tovarna stanovanja v Ptuj, oddaljenem od tovarne 7,5 km. Tako bi lahko delavci stanovali v naselju borovega gozda ali pa v bolj razgibanem mestnem okolju, odkoder bi prihajali na delo z avtobusi, vlakom, ali z osebnim vozilom.

Naselje so gradili delavci gradbenega podjetja Gradis iz Maribora. Vzporodno z gradnjo stanovanjskih stavb so naselje komunalno opremljali. Do leta 1950 so zgradili postopoma 14 večstanovanjskih stavb, v naslednjih štirih letih pa še 20 štiristanovanjskih stavb — četverčkov. Tako je zraslo od leta 1947 do 1954 moderno stanovanjsko naselje z okrog 400 stanovanji, v katera so se naselili tovarniški delavci, in so ga leta 1953 imenovali po narodnem heroju Borisu Kidriču, zaslužnem za gradnjo TGA v Strnišču.⁸⁴

Naselje v Strnišču je redno gradilo okrog 250 Gradisovih delavcev in okrog 80 mladinskih brigadirjev. Prihajali so iz raznih brigad z avtoceste Zagreb—Beograd in z drugih gradbišč. Občasno so delale v Strnišču še druge prostovoljne skupine.

⁸² Skrb za kadre: *Aluminij*, november 1979, str. 12

⁸³ Kadrovska socialna služba (Alenka Gorup)

⁸⁴ Urbanizacija Kidričevega. Diplomaska naloga ing. geod. Dušana Zorka, Ptuj, 1975

d) Stanovanjske hiše v Klđrlčevem. (Foto Stojan Kerbler)

Najprej je julija 1947 prispela v Strnišče Prva ptujska delovna brigada s proge Šamac—Sarajevo. Štela je približno 300 brigadirjev v štirih četah. Brigadirji so bili doma iz raznih krajev tedanjega ptujskega okraja. Med njimi je bila tudi četa ljutomerskih mladincev.

V Strnišču so čete kopale temelje stanovanjskim stavbam. Spale so v graščini Ravno polje. Brigadirji, med katerimi je bila tudi močna skupina deklet, so opravljali delo v Strnišču tri tedne.

Omeniti moram še nastop starejše skupine ptujskih prostovoljcev pri gradnji naselja. To je bila brigada Osvobodilne fronte. Nastopila je junija 1949. Štela je okrog 200 članov, zaposlenih v industrijskih podjetjih, obrti in trgovini. V njej je bila posebna četa iz ptujske pletarne, katere rojstni kraj je bilo, kot vemo — Strnišče. V ptujsko brigado so poslale svoje delavce še druge delovne organizacije. Medtem ko so se obrtniki v brigadi vračali ob večerih v Ptuj na svoje domove, so drugi brigadirji iz podjetij stanovali v Gradisovih barakah. Ptujška brigada OF je bila prva te vrste v Sloveniji in je vzbudila zanimanje v slovenski javnosti. Svoje delo v Strnišču je opravljala več tednov.

Delovnim prostovoljcem v Strnišču, posebno mladincem, je odrejalo dolžino delovnega časa veliko navdušenje. Hoteli so čimveč prispevati pri obnovi v vojni opustošene domovine. Kadar je bilo na postaji v Strnišču potrebno raztovarjati blago, so vstajali tudi v nočnih urah, da so ga raztovorili. Delali so od zore do mraka. Ob večerih pa so odmevale po strniških gozdovih pesmi mladih brigadirjev.

Z zgledno nesebičnostjo, tovarištvom in požrtvovalnim delom so mladi prostovoljci spletli najlepše poglavje strniške zgodovine, poglavje nesebičnega dela za splošno blaginjo. Nastop delovnih prostovoljcev v Strnišču je eno iz-

med tistih družbenih dejanj, ki vzbujajo vero v zmago humanizma, katerega sta teptala sebičnost in nasilje v prejšnjih obdobjih strniške zgodovine.

Ko je pričela tovarna z rednim delom, je sprejela med svoje redne delavce veliko strniških delovnih prostovoljcev. Z dograditvijo stanovanjskih stavb je prenehalo delo prostovoljcev v Strnišču.⁸⁵

Naselje Kidričevo so komunalno dobro opremili. Vodna črpalna naprava, ki služi tovarni, oskrbuje s pitno vodo tudi naselje. Naselska kanalizacija je speljana v tovarniški zbiralnik. Razpeljali so javno razsvetljavo, stavbno razsvetljavo in cestno omrežje. Stanovanja, dvo- in trisobna z vodovodom in centralno kurjavo, so zasedli predvsem delavci, zaposleni v TGA, ki so prispeli sem od drugod.

Med gradnjo stanovanj in komunalnih naprav so zanemarili gradnjo stavb družbenega standarda. Tako so morali otroci iz Kidričevega sprva obiskovati šolo v Lovrencu in na Hajdani. Leta 1950 so uredili v eni izmed Gradisovih barak prva dva razreda osnovne šole, nato pa še tretjega in četrtega. Leta 1959 so zgradili novo štirirazredno šolo, leta 1964 pa jo dogradili za polno osemletko s telovadnico. Naslednje leto so štirirazredno lovrenško šolo priključili šoli v Kidričevem kot podružnično šolo s šolskim okolišem Njiverce, Kungota in delom Župečje vasi. Osnovno šolo v Kidričevem so leta 1964 imenovali po Borisu Kidriču.⁸⁶

Po letu 1954 so zgradili ali preuredili nekatere stanovanjske stavbe v javne namene. Dva manjša bloka so adaptirali za zdravstvene potrebe in potrebe storitvenih dejavnosti. Zgradili so tudi veliko dvorano s 400 sedeži, ob njej pa delavsko restavracijo. Zgradili so še pekarno, uredili dve trgovini, postavili 150 garaž, obnovili kopališče iz prve svetovne vojne, kamor je speljana topla voda iz tovarne in leta 1975 zgradili blizu starega kopališkega bazena še olimpijskega in priključili kopališču več zelenega in gozdnega zaledja. Leta 1984 sta zrastle dva stanovanjska bloka za učitelje, leta 1965 pa stavba za jasli in otroški vrtec.

Naselje je razporejeno na 27,4 ha površine. Načrt za gradnjo enodružinskih stanovanjskih hiš za zaposlene v TGA na 115 parcelah med cesto v Kidričevem in vasjo Njiverce, še ni uresničen. Zgrajenih je le trideset hiš, ki so le nekatere last delavcev iz Kidričevega.

V skladu z urbanističnim razvojem Ptuja so bile večje gradnje v Kidričevem leta 1965 ustavljene. V Ptuju je TGA zgradila v letih 1958 do 1967 štiri stanovanjske bloke za zaposlene v tovarni in z njimi pridobila 140 stanovanj.⁸⁷

Na dan popisa prebivalcev leta 1961 je živel v Kidričevem 1985 prebivalcev, leta 1971 pa 1908. V desetih letih se je zmanjšalo število prebivalcev za 59, kar je pripisati največ selitvam v ptujske bloke. Po popisu prebivalcev leta 1971 je živel v Kidričevem 928 moških in 980 žensk. V Kidričevo priseljenih iz raznih krajev ptujske občine je bilo 39 odstotkov prebivalcev, iz drugih slovenskih občin 26 odstotkov, iz drugih predelov Jugoslavije 7 odstotkov, rojenih v Kidričevem pa 28 odstotkov. Na dan popisa prebivalcev leta 1981 je štelo Kidričevo 1743 prebivalcev. Struktura prebivalcev še statistično ni obdelana. Že samo število prebivalcev leta 1981 pa opozarja na znižanje števila od 1971 za 163 ljudi. Glavni vzrok je ta, da je bilo 12 hiš priključeno leta 1974 zaselku Strnišče. Nekaj ljudi pa se je iz Kidričevega tudi izselilo. Med njimi je največ mladih, ki so se izšolali in našli zaposlitev drugod.⁸⁸

⁸⁵ Izjava Viktorja Kranjca, Ptuj in Jožeta Klemenčiča, Ptuj

⁸⁶ Glej opombo 84 in Geodetska uprava Ptuj

⁸⁷ Glej opombo 84

⁸⁸ Glej opombo 75

Naselje Kidričevo na Dravskem polju je med redkimi naselji pri nas, ki ležijo v gozdu, katerega so razredčili za stavbe in poti. Gozdna lega je zdravju prebivalcev zelo koristna. Preprečuje, da bi škodljivi plini, ki nastajajo pri proizvodnji v TGA prosto vdirali v naselje, od tovarne oddaljeno okoli 400 metrov. Glavna krivca onesnaževanja sta dve hali elektrolize z elektrolitskimi pečmi. Pri temperaturi tisoč stopinj Celzija poteka v njih taljenje glinice v kriolitu. Zaradi malenkostnega razpadanja kriolita, posebno pa še zaradi reakcije fluorida z anodo, nastajajo plinski fluoridi, ki pri dotiku z zrakom razpadajo v fluorvodikovo kislino. Večino teh plinov izsesajo ventilatorji, ostanek pa gre po naravni poti v atmosfero in zastruplja okolje.

Poleg fluorvodikovih spojin spušča tovarna v zrak še druge škodljive snovi: piridin, prah, SO₂, OO, fenol, CL in saje. Fluorvodik in njegove spojine pa so najbolj nevarne in ravno proizvodnja aluminija je največji vir teh strupenih snovi za človeka, živali in rastline.

Majhne količine fluoridov (do ca. 1 mg/dan) so koristne zobem, ki postanejo odpornejši proti zobni gnilobi. Večje količine pa so hudo nevarne, kajti telesu odvzemajo kalcij in povzročajo težko ozdravljiva vnetja.

Vse rastline niso enako občutljive na fluorove spojine. Zelo občutljiva sta smreka in bor, odporne pa so žitarice. Trave in krmilne rastline akumulirajo velike količine fluorja, kar kvarno vpliva na živali, ki se z njimi hranijo, in seveda tudi na človeka.

Meritve onesnaženosti zraka v TGA in Kidričevem so bile opravljene na petih merilnih postajah, dve od njih sta merili količino strupov v naselju. Raziskave so ugotovile:

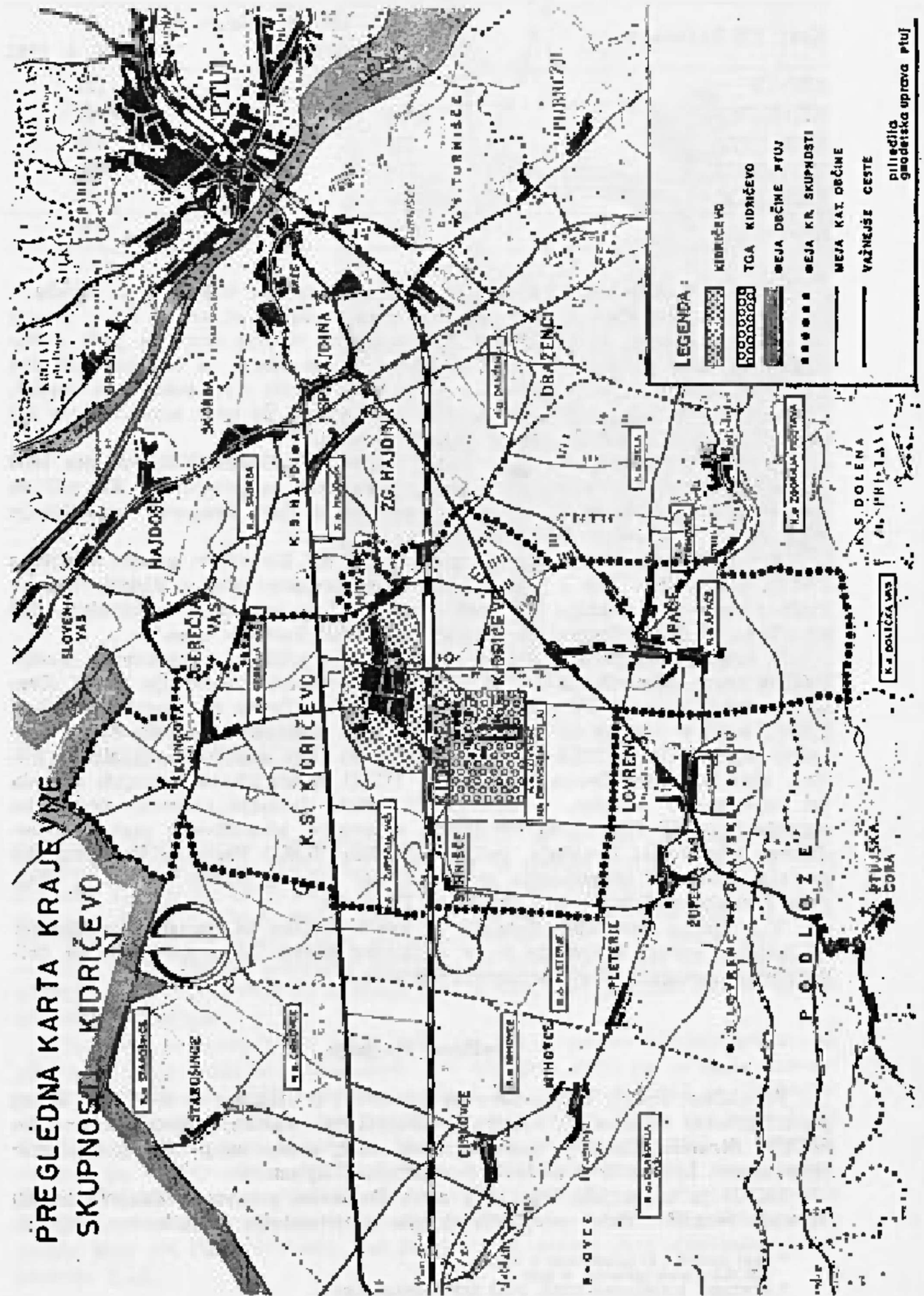
1. Plinski fluoridi v atmosferi presegajo mero dovoljene količine le na območju TGA, najbolj pa v neposredni bližini elektroliz.
2. V naselju je koncentracija HF pod MDK (minimalno dovoljene količine). Nevarni pa so posredni vplivi preko vode in hrane.
3. Naselje leži točno v smeri najpogostejšega vetra, ki prinaša s sabo vse škodljive snovi, s katerimi tovarna zastruplja zrak.
4. Emisija plinastih fluoridov bi se lahko občutno znižala z izboljšavo sedanjih ali nabavo novih čistilnih naprav, ali s spremembo postopkov pri pridelovanju aluminija.
5. Zeleni pas med tovarno in naseljem je najučinkovitejša naravna prepreka, ki zadržuje in vsrkava strupe v ozračju. Zato mora ostati ta pas neokrnjen. Dobro bi bilo le, postopoma zamenjati sedanje iglavce z listavci, ki so odpornejši pred zastrupljenim ozračjem.⁶⁹

Krajevna skupnost Kidričevo

Krajevno skupnost Kidričevo so ustanovili leta 1965. Poleg naselja Kidričevo, ki ima sedaj 147 hišnih števil, zajema vasi Apače (242 hišnih števil), Njiverce (142), Kungoto pri Ptujju (94) in Strnišče (27). Ime Strnišče je po preimenovanju Strnišča v Kidričevo leta 1953 ohranil zaselek okoli železniškega postajališča Strnišče s skupaj devetimi hišnimi številkami. Ker je spadal pod Kidričevo, je bil pri popisih prebivalcev do leta 1981 kot kraj izpuščen. Leta 1974 so ga uradno spet imenovali kot samostojen kraj. Pridali so mu 12 bližnjih hiš Kidričevega in 6 iz Župečje vasi.

Število prebivalcev v naseljih krajevne skupnosti pri popisu prebivalcev leta 1971 in 1981 prikazuje tale tabela:

⁶⁹ Glej opombo 84

Kraji KS Kidričevo	Število prebivalcev	
	popis 31. 4. 1971	popis 31. 4. 1981
APAČE	761	730
KIDRIČEVO	1906	1743
KUNGOTA	354	373
NJIVERCE	316	372
STRNIŠČE	—	104
Skupaj	3337	3322

Krajevna skupnost Kidričevo je s samoprispevki krajanov v skladu z referendummi uresničevala razvojne načrte na svojem območju. Že v prvem letu po ustanovitvi je zgradila letno kopališče, otroški vrtec in jasli v Kidričevem, nato pa asfaltirala 42 km cest. Na prostoru, ki so mu dali ime **Park mladosti** je zgradila nato več otroških igrišč: dve rokometni igrišči, dve za odbojko, eno za košarko in eno za minigolf. Že pred ustanovitvijo KS so v Kidričevem zgradili nogometno in tenis igrišče.

Leta 1973 je KS postavila v naselju spomenik Borisu Kidriču, leta 1982 pa je bilo zgrajeno novo poštno poslopje, za kar je prispevala KS milijon novih dinarjev. Okolje nove zgradbe so uredili člani krajevne organizacije ZZB NOV v Kidričevem in šolska mladina.

Ker je zbrano s samoprispevkom v vaseh KS Kidričevo, zaradi manjšega števila prebivalcev kot v Kidričevem, manj sredstev kot v Kidričevem, so možnosti za večje gradnje po vaseh omejene. Zato so morali prebivalci Apač prositi za sredstva drugod, da so lahko zgradili kulturni dom.⁹⁰

V krajevni skupnosti delujejo tele družbenopolitične organizacije: Socialistična zveza delovnih ljudi (SZDL), Zveza komunistov Slovenije (ZKS), Zveza združenj borcev NOV (ZZB NOV), dva aktiva Zveze socialistične mladine (ZSM), eden v naselju in drugi v tovarni ter sindikalne organizacije. Sindikalno organizacijo v TGA sestavlja tovarniški zbor osnovnih organizacij glinice, aluminija, vzdrževanja in drugih TOZD. V sindikatu so zajeti domala vsi zaposleni v tovarni. V naselju Kidričevo delujejo osnovne sindikalne organizacije: KS Kidričevo, čevljarstva delavnica, zdravstvena postaja, celodnevna šola, obrat Dravinja, podjetje Merkur TOZD Panonija in železniška postaja. Osnovna organizacija sindikata KS zajema Apače, Cirkovce, Hajdino, Kidričevo, Kungoto in Lovrenc na Dr. polju.

V krajevni skupnosti delujejo še enote civilne in narodne zaščite ter teritorialne enote. Vključene so v obrambni sistem naše domovine in pripravljene pomagati pri elementarnih nesrečah.⁹¹

Družbeno življenje

Po zaslugi vnetih kulturnikov so ustanovili v Strnišču že leta 1947, ko so pričeli graditi tovarno in naselje — **Sindikalno kulturnoumetniško društvo (SKUD) Strnišče**. Imelo je mešani pevski zbor, godbo na pihala in tamburaški orkester. Leta 1950 je zaživela še dramska skupina.

SKUD je zamenjalo leta 1952 novo **Delavsko prosvetno društvo (DPD) Svoboda Strnišče**. Poleg prejšnjih skupin je ustanovilo še lutkovno, knjižni-

⁹⁰ Glej opombo 75 (prebivalci v KS)

KS Kidričevo (gradnje v KS)

⁹¹ Občinska konferenca SZDL Ptuj (DP organizacije)

1) Kip Borisa Kidriča v Kidričevem, delo akad. kiparja Viktorja Gojkoviča. (Foto Langerholc)

čarsko in kino sekcijo ter moški pevski zbor, ki je pod vodstvom Branka Rajšterja dosegel lepe uspehe. Do leta 1975 je število knjig v knjižnici DPD Svoboda naraslo na okoli 2400, do leta 1981 pa na 2728 knjig. V Kungoti, ki spada v KS Kidričevo, imajo svoje KPD s knjižnico. Leta 1981 je štela 635 knjig. V TGA imajo svojo strokovno knjižnico - ki je imela leta 1981 - 1911 knjig. Šolska pionirska knjižnica je štela leta 1981 - 3640 knjig, učiteljska pa 2425. Svoje KPD imajo tudi Apače, kjer posebno pridno deluje tamburaška skupina.

Tovarna je sprejela po letu 1962 pod svoje pokroviteljstvo godbo na pihala, ki šteje sedaj 35 godbenikov. Pod okriljem DPD pa je dalje deloval pevski zbor. Po letu 1965 je posebno zaživel. Tedaj so ustanovili še mladinsko folklorno skupino. Oba sta skupaj gostovala leta 1973 v Pragi kot gosta KUD Križkovsky ob njegovi 90-letnici. Dvakrat sta skupini gostovali v Leobnu; večkrat pa na Hrvaškem. Več let deluje v Kidričevem pevski zbor upokojencev. Nastopa na prireditvah, ob državnih praznikih, na krajevni praznik Kidričevega - 10. aprila, in ob drugih prilikah. V zadnjih letih ne deluje več pevski zbor pri DPD Svoboda, pač pa ima svoj pevski zbor sindikalna organizacija TGA.

Vsako leto gostujejo v Kidričevem kulturnoumetniške skupine od drugod. Vendar ti obiski niso pogosti. Gostovali so Slovenski oktet, Partizanski pevski zbor, Enotnost iz Leobna, SNG Maribor, varaždinska folklorna skupina KOLO, ptujsko gledališče in še nekateri. Pri mladini so posebno zaželeni obiski pevcev in orkestrrov zabavne glasbe.⁹²

Tudi učenci celodnevne šole prirejajo ali pa sodelujejo na kulturnih prireditvah v Kidričevem, večkrat pa tudi malčki iz otroškega vrtca. Naj ob tem navedem, da je šola obiskovalo leta 1972 — 470 učencev in učenk, v otroškem vrtcu in jaslih pa jih je bilo skupaj 85. V šolskem letu 1981/1982 se je vpisalo v šolo 421 otrok, v otroški vrtec in jasli pa skupaj 127. Šolo so leta 1964 imenovali po dograditvi za polno osemletko z imenom Boris Kidrič.⁹²

V Kidričevem skrbijo za telesno vzgojo že od leta 1947, ko so pričeli graditi naselje in nadaljevali z gradnjo tovarne. Takrat so ustanovili **Sindikalno športno društvo Strnišče**, ki se je ob spremembi krajevnega imena preimenovalo v **Telesnovzgojno društvo Partizan (TVD)**. V svoj okvir je množično zajelo mladino v razne panoge telesne vzgoje. TVD Partizan se je izkazal na republiških in zveznih tekmovanjih. Skupina mladincev in pionirska vrsta sta dosegla prvo republiško mesto v orodni telovadbi, nogometni klub Aluminij pa članstvo v II. zvezni ligi. To so bili občasni uspehi tekmovalnega značaja.

V nogometnem klubu je sedaj okoli 90 nogometašev in okoli 20 veterenov, ki tudi še igrajo. V TVD Partizan je pri raznih zvrsteh delovanja aktivnih okoli 100 članov, več sto pa delo društva podpira. V športne in telovadne vrste bo potrebno pritegniti več krajanov, posebno mladine, kajti v zadnjih letih zanimanje za telesnovzgojno dejavnost upada. Omeniti pa je treba strelsko družino, ki šteje nad 50 članov, in lovsko z okoli 60 člani. Pomembno je avto-moto društvo. Izšolalo je mnoge voznike motornih vozil. Društvo šteje nad 300 članov. Pomembna je gasilska organizacija v tovarni, kjer je šest rednih in 33 prostovoljnih gasilcev. Prostovoljno skrbijo za požarno varnost tudi v naselju.⁹³

Izven organiziranega telesnovzgojnega udejstvovanja je kopališče v Kidričevem glavni prostor, ki ga prebivalci pridno uporabljajo. Največ je med njimi mladih. Olimpijski bazen pa nudi možnost za tekmovanja v plavanju v okviru občine in širšem obsegu.

Zdravstvena postaja v Kidričevem ima dva zdravnika. V njeni zobni ambulanti pa so trije. Na zdravstveni postaji delujeta otroški in ženski dispanzer. V lekarni sta magister farmacije in farmacevtski tehnik. Skupaj jih je na zdravstveni postaji zaposlenih sedemnajst. KS Kidričevo pomeni zdravstvena postaja zelo veliko, saj nudi bolnikom hitro pomoč.⁹⁴

Več let posluje v Kidričevem **Poslovna enota Kreditne banke iz Ptuja**. Leta 1982 je bilo zgrajeno v naselju novo **poštno poslopje**, ki omogoča boljše poslovanje, kot v prejšnjih prostorih ob tovarni, kjer je bila pošta preveč oddaljena od naselja. Pošta, ki služi le tovarni, je še v tovarniški upravni zgradbi.

Kidričevo je povezano s Ptujem z redno avtobusno zvezo. Posebni avtobusi pa vozijo, v Ptujju stanujoče delavce, na delo in z dela v Kidričevem. To so tri vožnje dnevno v Kidričevo in nazaj za tri delovne izmene. Kidričevo je povezano z redno avtobusno zvezo tudi z Mariborom. Več avtobusov

* Pismo Maksa Jabločnika avtorici, 27. 8. 1973
Celodnevna osnovna šola Boris Kidrič, Kidričevo
KS Kidričevo
Podatki na kulturni skupnosti občine Ptuj
92 Telesno kulturna skupnost občine Ptuj
93 KS Kidričevo (Majačič Franjo, tajnik)
Zdravstvena postaja Kidričevo

raznih krajših in daljših smeri se tudi ustavlja v Kidričevem. Železniška postaja v kraju pa pomeni še večja odprta vrata za razna potovanja.⁹⁴

Kidričevo je med redkimi naselji v Jugoslaviji, ki je zraslo v celoti v novi Jugoslaviji, zato je moderno naselje, ki nudi prebivalcem pogoje za zdravo in kulturno življenje. Zraslo je kot tovarniško delavsko naselje. Prosperiteta tovarne in kraja sta v medsebojni povezanosti, kajti TGA Boris Kidrič nudi zaslužek večini prebivalcev v naselju in podpira njegov vsestranski razvoj. Dosedanja gospodarska moč tovarne je zagotavljala dobro življenjsko raven prebivalcev v naselju. Pokazatelj te ravni so: dohodek na prebivalca; prostornina, kakovost in opremljenost stanovanj; število osebnih avtomobilov; komunalna urejenost naselja; kulturna in telesnovzgojna dejavnost.

Z razvojem Kidričevega se vedno bolj odmikamo od tistih temnih dni njegove zgodovine med prvo svetovno vojno, ko je tu umiralo na stotine vojakov v rezervnih vojaških bolnišnicah za imperialistične cilje Avstro-Ogrske. To so bila najhujša leta strniške zgodovine. Hudo je bilo tudi življenje v begunskih naseljih v Strnišču po prvi svetovni vojni; in življenje v naglo propadajočih gospodarskih podjetjih v letih 1922—1928. Temne strani strniške zgodovine so se zvrstile znova med drugo svetovno vojno, ko je na tisoče taboriščnikov gradilo skelete sedanje tovarne osovraženemu nacističnemu gospodarju.

Naselje Kidričevo in tovarna TGA Boris Kidrič v Kidričevem pa sta pomnika mlade socialistične Jugoslavije, sta izraz njenih naporov za gospodarsko in kulturno rast socialistične družbe.

Ptuj, januar 1983

Literatura:

- Lojze Penič: Taborišča v Strnišču, Ptujski zbornik II, 1962, str. 153—166.
- Vida Rojic: Iz zgodovine Strnišča in Kidričevega, Ptujski zbornik IV, 1975, str. 271—287.
- Vida Rojic: Nenavadna zgodovina Kidričevega, TEDNIK, glasilo SZDL, Ptuj (nadaljevanja od 11. 11. 1980 do 12. 2. 1981).
- 20 let proizvodnje Tovarne glinice in aluminija Boris Kidrič Kidričevo, Murska Sobota 1974, str. 77.
- Aluminiј, glasilo TGA, mesečnik (izhaja od 1. 1967).

IZ ZGODOVINE STRNIŠČA IN KIDRIČEVEGA

Povzetek

Strnišče, ki leži na Dravskem polju, oddaljeno jugozahodno od Ptuja 7,5 km in se imenuje od leta 1953 KIDRIČEVO, je znano po tovarni glinice in aluminija Boris Kidrič, dograjeni leta 1954.

Zgodovina kraja je nenavadna. Odločilno sta vplivali nanjo dve človeški tragediji, prva in druga svetovna vojna.

Taborišča v Strnišču med prvo svetovno vojno

Naselje Strnišče (Sterntal) med železniško progo in cesto Ptuj—Pragersko se je razvilo ob gradiču, ki ga je sezidal grof Schoendorf okoli leta 1870. Bilo je naselje poljskih delavcev in grajskih stanovalcev. Sprva je štelo okrog šestdeset prebivalcev. Grajsko posestvo je merilo nad 331 ha. Na gozdove je odpadlo 152 ha. Leta 1896 je kupil posestvo in gradič Franc von Hellin iz Ptuja.

Med prvo svetovno vojno so zgradile leta 1915 avstroogrske vojaške oblasti v bližini strniškega gradiča najprej taborišče za vojne ujetnike nato pa še pet velikih ograjenih taborišč z barakami, ki so merile tri nad sedem hektarov, eno nad šest in eno nad štiri hektarje. Vseh pet taborišč je služilo za rezervne vojaške bolnišnice. Posebno taborišče, ki je merilo okrog 3,5 ha so tvorile pralnice, razkuževalnice in karantena. Nad 1,6 ha je merilo taborišče s pekarno; prav tako veliko je bilo tudi taborišče delavnic. Izven ograjenih taborišč so bile še raztresene barake za osebje taborišča, pisarne, skladišča sena, bencina, elektrarna, baraka z vodnimi črpalkami, gasilska in druge.

O strniških taboriščih je ohranjen načrt v merilu 1 : 2880 z dne 20. oktobra 1915. Po načrtu znaša seštevek spalnih barak 151, drugih pa 101. Poleg teh barak, različnih po velikosti (od okoli 7 do 45 m dolžine in 3 do 11 m širine) je bilo še 43 majhnih barak za sanitarije. V načrtu je tako vrisano 295 barak, ki so bile vse lesene. V 151 spalnih barakah je bilo po načrtu sodeč 14.147 ležišč.

Strniška taborišča so služila, ena za vojne ujetnike, druga pa za rezervne vojaške bolnišnice avstroogrskih matičnih bolnišnic za vzhodno bojišče.

Vojaške oblasti so najele za taborišča 234 ha 10 arov in 28 kv. m zemljišča, na katerem so zgradili vsa taborišča. Najeta zemlja je bila v katastrskih občinah Lovrenc na Dravskem polju, Apače in Gerečja vas.

Taborišča so bila opremljena s kanalizacijo, vodovodom in električno razsvetljavo. Mem taborišči je bila speljana ozkotirna železnica.

V glavnem so bile vse gradnje v Strnišču dovršene od spomladi do jeseni 1915, le nekaj barak so zgradili v poznejših letih.

O zasedbi rezervnih vojaških bolnišnic v Strnišču je ohranjenih le nekaj dokumentov. Posebno zanimivo je poročilo vojaškega gradbenega vodstva v Strnišču z dne 1. 6. 1915 vojaškemu poveljstvu v Gradcu, ki navaja, da sprejmejo strniška taborišča od I. do IV. vsako po 3000 vojakov, skupaj 12.000. Če upoštevamo ta podatek, ki se nanaša na taborišča Klatovo, Dunaj, Sanok in taborišče vojnih ujetnikov ter dodamo še ležišča v taboriščih Mlada Boleslava in Halic, ter v barakah za osebje, ki jih dokument ne omenja, bi bilo v strniških taboriščih prostora za okoli 18. 650 ležišč. Ustni vir navaja, da je bilo v Strnišču med prvo svetovno vojno v taboriščih okoli 20.000 prebivalcev. Dopisi vojaških oblasti omenjajo različne zasedbe rezervnih bolnišnic v Strnišču, ki pričajo, da taborišča niso bila polno zasedena. Po dopisih lahko sklepamo, da je bilo v Strnišču običajno od 14.000 do 15.000 prebivalcev: bolnih vojakov, vojnih ujetnikov, upravnega in zdravstvenega osebja, tehničnega osebja, orožniških in gasilskih enot. V taborišču za vojne ujetnike je bilo 2400 ležišč. V njem so bili najprej ruski vojni ujetniki, nato pa tudi italijanski.

Vojaško pokopališče

Vojaško pokopališče v Strnišču, zgrajeno leta 1915 je merilo 0,9273 ha. O številu pokopanih na njem ni točnih podatkov. Ohranjeni mrliški matični knjigi v Lovrencu na Dravskem polju vojaških rezervnih bolnišnic Mlade Boleslave in Klatova beležita skupaj 464 umrlih, v prvi 390, v drugi pa 74. Po umrljivosti v obeh bolnišnicah sodeč, lahko sklepamo, da je v vseh rezervnih bolnišnicah umrlo okoli 2340 vojakov. Število se približuje izjavam domačinov, ki pravijo, da so grobovi zavzeli ob koncu vojne tri četrtine pokopališča, kar znese okoli 2250 grobov.

Iz slovanskih dežel je umrlo po ohranjenih mrliških knjigah Mlade Boleslave in Klatova 63 odstotkov vojakov iz neslovanskih pa 37 odstotkov.

Po prvi svetovni vojni so na strniškem vojaškem pokopališču pokopali še 128 umrlih v begunskem taborišču primorskih Slovencev in 12 ruskih kadetov. Med drugo svetovno vojno je našlo tu svoj zadnji dom 18 umrlih v delovnem taborišču v Strnišču, od avgusta do decembra 1945 pa 43 umrlih nemških vojnih ujetnikov iz taborišča na Hajdini.

Grobove so po letu 1945 izravnali v travnato preprogo. Ohranjene so še nekdanje poti, pokopališka zidana ograja ter kapela, ki so jo gradili v letih 1916 in 1917 in je tedaj naslikal zanjo tri oljnate slike akademski slikar Franc Hlaedik. V tlorsiu meri kapela 13,5 m krat 8,5 m.

Begunci iz slovenskega Primorja

Avstroogrška vojaška uprava je zapustila strniška taborišča po končani prvi svetovni vojni na koncu oktobra 1918. V taborišču je ostal le slovenski zdravnik dr. Franc Toplak z nekaterimi hujšimi bolniki.

Od novembra 1918 pa do jeseni 1919 se je v strniške barake naselilo okoli 4600 primorskih Slovencev, ki so pribežali iz krajev, katere so zasedli Italijani. V Strnišču so begunci ustanovili pletarsko zadrugo ter mizarsko-kovinarsko zadrugo. Strniške begunce je oskrbovalo poverjenitstvo za socialno skrbstvo deželne vlade Slovenije in je bilo tudi pokrovitelj zadrug. Deželna vlada Slovenije je ustanovila že v šolskem letu 1918—1919 strniško ljudsko šolo v eni izmed velikih barak. V šolskem letu 1918—1919 je bilo vpisanih v šolo 617 otrok, do konca šolskega leta pa je naraslo na 671. Jeseni 1919 se je vpisalo v šolo 919 otrok. Z izselitvijo beguncev med šolskim letom, je bilo na koncu šolskega leta 1919—1920 le še 311 šolarjev. Število se je nato iz leta v leto manjšalo. Od leta 1926 do 1928 jih je bilo le še okoli 30. Leta 1928 so šolo ukinili.

Deželna vlada Slovenije je nakazovala upravi begunskega taborišča v Strnišču 140.000 kron mesečno za vzdrževanje brezposelnih beguncev. Dne 1. 1. 1922 je bilo v Strnišču še 1541 prebivalcev (166 domačinov, 32 železničarjev, 819 ruskih beguncev in 503 begunci iz slovenske Primorske in Istre ter en Italijan). Podporo so potrebovali 303 brezposelni primorski begunci.

Uprava begunskega taborišča v Strnišču je uvedla 1. 1. 1919 matične knjige: rajstno, poročno in mrliško, ki navajajo, da se je rodilo v Strnišču od 1. 1. 1919 do razpusta taborišča 31. 1. 1922 — 88 moških in 85 ženskih otrok, skupaj 183. Poročilo se je 63 parov, umrlo pa je 128 ljudi, 65 moških in 83 žensk. Od umrlih je bilo kar 34,4 odstotka otrok do desetega leta starosti, to je 44. Od teh je umrlo v prvem letu starosti kar 25.

Ko so brezposelnim beguncem ukinili 31. 1. 1922 podporo, je zavladala v taborišču lakota. Prekinilo jo je nakazilo 15. 2. 1922 v znesku 500.000 kron. Poslala jih je komisija deželne vlade za stvarno demobilizacijo v Ljubljani. Marča se je odselilo nad 200 primorskih Slovencev v Perkmurje, kjer jim je deželna vlada podarila zemljišča. V Strnišču jih je ostalo še 73. Do avgusta 1922 so še dobivali podporo iz sredstev, nakazanih februarja, nato je begunska uprava Strnišče zapustila.

Rusko begunsko taborišče

23. 12. 1920 sta se naselila v bivšem taborišču Klatovo v Strnišču dva kadetska korpusa ruskih beguncev. Korpusa je ustanovil belogardistični general Vrangl po zlomu bele armade. V Strnišču sta ustanovila vojaško šolo.

Krimski korpus je zasedel trinajst, donski pa tri barake, skupne so bile barake za kavarno, menzo in še nekaj drugih. V krimskem korpusu je bilo 650

gojencev, 39 pedagogov in 8 uradnikov, skupaj 679. V Donskem je bilo okoli 150 gojencev in 13 pedagogov, skupaj okoli 163. Rusko begunsko naselje v Strnišču je štelo leta 1921 okrog 1300 prebivalcev.

Slabi življenjski pogoji v Strnišču so silili ruske begunce k selitvi v boljša bivališča. Prvi je zapustil Strnišče decembra 1921 donski kadetski korpus. Naselil se je v Bileči. Po njegovem odhodu je ostalo v Strnišču še 819 ruskih beguncev, ki so se 28. 12. 1920 preselili v Belo Cerkev.

V Strnišču je umrlo 12 ruskih beguncev.

Odmev ruske proletarske revolucije v Strnišču

Na primorske begunce in druge slovenske prebivalce v strniških taboriščih je vplivala zmaga ruske proletarske revolucije. Komunistične misli so se oprijeli številni delavci v strniških zadrugah, kar izpričuje pismo delavskega voditelja, kovinarja Jakoba Nipiča 3. 7. 1920. Poslal ga je uredništvu Propagandne knjižice Jugoslovansko socialnodemokratske stranke (JSDS) v Ljubljani, v katerem navaja, da je strniška delavska organizacija pristopila h komunistom. S prepovedjo Komunistične stranke decembra 1920 se je zmanjšalo revolucionarno navdušenje, Strnišče je po letu 1920 zapustil tudi Nipič. Maloštevilni strniški delavci v strniških gospodarskih obratih so delovali do leta 1928, v sindikatih. Tega leta so bila vsa podjetja ukinjena. Med sindikalnimi voditelji so se izkazali električar Miha Koje, mizar Čiuha in kovinar Jože Pečnik.

Po prepovedi KP se je v Strnišču uveljavilo telovadno društvo Sokol, ki je krepilo narodno zavest strniških prebivalcev in vabilo mladino v telovadne vrste.

Gospodarska podjetja v Strnišču od 1919 do 1928

Po končani prvi svetovni vojni je Nemeč Franc von Hellin prodal strniško posestvo z gradičem ptujskemu vinskemu trgovcu in posestniku Francu Čučku in njegovi ženi Antoniji, kar je bilo vknjiženo v zemljiški knjigi ptujskega sodišča 4. 3. 1919. Barake in vso drugo opremo bivših taborišč v Strnišču pa je prevzela v upravo komisija z stvarno demobilizacijo pri Deželni vladi Slovenije v Ljubljani. Od nje je France Čuček odkupil vse navedeno 21. 11. 1921 za 8 milijonov kron, kar je v veliki meri kreditirala Ljudska posojilnica v Ljubljani. Čuček se je pri nakupu obvezal, da bo Strnišče uporabil za industrijske namene. Poizkušal je zgraditi s pomočjo sovlagateljev veliko tovarno, da bi izkoristil, kar je ponujalo Strnišče: barake, kanalizacijo, vodovod, lastno termoelektrarno, železnico. Jugoslovanske oblasti pa niso bile Čučkovim načrtom naklonjene, zato so vsa njegova prizadevanja propadla: za zgraditev tovarne železniških voz, nato tovarno sladkorja in nazadnje za tovarno volnenih tkanin. Posrečilo se mu je le, ustanoviti več manjših podjetij od leta 1922 do 1924, ki pa so bila skoro vsa gospodarsko pasivna. To so bila: predelovalnica sliv za brinele, delavnica tehtnic, delavnica za lesno volno, delavnica slamnatih tulcev za pивske in vinske steklenice, parfumerija, pletarna rogozne pletenine in tepihov, delavnica gramofonskih zvočnic in delavnica harmonik. V obratih je delalo skupaj okoli 90 rednih in 90 sezonskih delavcev.

Čuček je napovedal 1. 6. 1926 stečaj strniških podjetij pri okrožnem sodišču v Mariboru. Kot glavna upnica je prevzela Strnišče 22. 8. 1928 Ljudska posojilnica v Ljubljani. Do leta 1931 je razprodala vse strniško premoženje.

Že leta 1924 se je iz Strnišča preselila v Ptuj Pletarska zadruga s pletarsko šolo z okrog tridesetimi zaposlenimi, ki je delovala v Strnišču od 1. 1. 1919. S

propadom strniških podjetij, so zapustili kraj njeni prebivalci. Obljudeno je ostalo le še grajsko posestvo z okoli petdesetimi prebivalci in hiše ob železniški postaji Strnišče.

Med drugo svetovno vojno

Ko je vdrila aprila 1941 v Jugoslavijo nemška nacistična vojska, se je naselilo v strniškem gradu nemško vojaško poveljstvo in pričelo s pripravami za gradnjo vojaškega ujetniškega taborišča. Leta 1942 je zraslo približno tisoč metrov južno od železniške proge v Strnišču delovno taborišče za gradnjo tovarne glinice na prostoru velikem okoli 27 hektarjev.

Strniško grajsko posestvo so Nemci 23. 7. 1943 prevknjižili na novega lastnika v zemljiški knjigi ptujskega sodišča, ki je bil državni komisar za ugotovitev nemštva na Sp. Štajerskem.

V delovnem taborišču v Strnišču je bilo 47 barak. Za spalnice je služilo 31 barak z okoli 4500 ležišči. Taborišče je bilo opremljeno z vodovodom, kanalizacijo in električno razsvetljavo. Za gradnjo tovarne so izbrali prostor severno od delovnega taborišča in južno od železniške proge. Gradbeni načrt je predvideval predelavo visoko kremenčnih boksitov in boksitnega prahu za 90.000 ton glinice letne proizvodnje v prvi fazi gradnje, v drugi pa za 160 do 180 tisoč ton. Tovarno je gradil nemški trust Vereinigte Aluminium Werke (VAW) — Združene tovarne aluminija.

Leta 1942 so bili nastanjeni v strniškem delovnem taborišču vojni ujetniki, svobodni delavci in kaznjenci. Dne 26. 1. 1943 je bilo zaposlenih pri gradnji tovarne 1076 delavcev, uradnikov in strokovnjakov, 185 kaznjencev in 89 vojnih ujetnikov.

Leta 1943 so uredili v Strniškem taborišču tri barake za taborišče moških posebnih delovnih obveznikov in dve baraki za taborišče ženskih posebnih delovnih obveznic. To so bili tisti prebivalci Sp. Štajerske, ki jih je zaradi rasnih, političnih in asocialnih vzrokov niso sprejeli v Štajersko domovinsko zvezo (Steirischer Heimatbund). Ker niso bili vojni obvezniki, so morali odslužiti leto dni delovne obveze, če niso bili politično osumljeni. Politično osumljeni pa so morali delati nedoločen čas, to je več kot leto dni. V Strnišču je do konca vojne prestalo delovno obvezo 1400 moških in 500 žensk. Na koncu aprila so jih preselili v Tezno. V taborišče posebnih delovnih obveznikov so zapirali tudi svoje partizanov.

V Strnišču so gradila tovarno razna podjetja iz Nemčije in iz okupiranih nemških dežel. Med svobodnimi delavci so bili pripadniki dvanajstih narodnosti. V kazenskem taborišču in taborišču posebnih delovnih obveznikov so bile razmere podobne onim v nemških koncentracijskih taboriščih. Zato je od tu veliko taboriščnikov zbežalo s pomočjo aktivistov Osvobodilne fronte iz Lovrenca na Dravskem polju in drugih bližnjih vasi. Tudi iz taborišča svobodnih delavcev je zbežalo več zaposlenih. Večina beguncev se je vključila v NOV.

Dograditev tovarne

Po končani drugi svetovni vojni je bilo v Strnišču dograjeno 70 odstotkov gradbenih del za tovarno glinice in zanjo pripravljeno 5 odstotkov opreme. Leta 1947 so gradnjo tovarne v Strnišču nadaljevali s sklepom zvezne vlade, da zgradijo v Strnišču tudi tovarno aluminija. Med gradnjo je bilo zaposlenih nad 800 delavcev. Spomladi 1954 so pridelali prvo glinico, novembra istega leta pa prvi aluminij. Uradno so tovarno odprli 21. 11. 1954. Njena letna kapaciteta

je bila 45.000 ton glinice in 15.000 ton aluminija. Leta 1955, ko je tovarna pričela polno obratovati, je štela 1258 delavcev, danes pa jih je nad 2000.

Tovarna je doživela velik razvoj z modernizacijo svojih obratov. Danes je njena letna kapaciteta 130.000 ton glinice in 45.000 ton aluminija. Velik razvoj je dosegla livarna aluminija. Prva leta so vlivali le čisti aluminij v eni obliki, nato so prešli postopoma na deset oblik čistega aluminija in šest oblik aluminija elektrokvalitete, dvanajst različnih vrst gnetnih zlitin ter petnajst vrst livarskih zlitin.

Do leta 1965 so ves pridelani aluminij porabili v Jugoslaviji, nato je izvoz dosegel do leta 1969 že 45 odstotkov letne proizvodnje. Izvoz se v zadnjih letih zmanjšuje zaradi skupnega izvoza aluminijastih polizdelkov Impola v Slovenski Bistrici, kamor prodaja TGA aluminij.

Kidričevo je največji proizvajalec aluminijastih zlitin v Jugoslaviji. Pridobiva jih 20.000 ton letno, kar je pomembno za avtomobilsko in tudi razne druge panoge industrije.

Tovarno glinice in aluminija TGA v Strnišču so skupaj s krajem imenovali l. 1953 po tedaj umrlem gospodarstveniku in politiku Borisu Kidriču. Od leta 1950 je v tovarni uvedeno samoupravljanje. Danes deluje v TGA sedem temeljnih organizacij združenega dela (TOZD): tovarna glinice, proizvodnja aluminija, predelava aluminija, vzdrževanje, promet, kontrola kvalitete in livarna Trbovlje. Od leta 1976 tvorita TGA Boris Kidrič v Kidričevem in tovarna IMPOL v Slovenski Bistrici sestavljeno organizacijo (SOZD) — UNIAL.

V vsakem TOZD deluje dvajset članski delavski svet kot najvišji organ upravljanja. Najvišji skupni organ delovne organizacije TGA je delavski svet TGA (DS), ki odloča o zadevah skupnega pomena. Deluje še pet skupnih organov, med njimi direktor in svet za tovarniško glasilo ALUMINIJ.

Mehanizacija v TGA je že močno iztrošena, posebno v elektrolizi. Zato so potrebna velika vlaganja za modernizacijo tovarne, kar bo tovarna izvedla s sovlagatelji zaradi gospodarskih razmer v Jugoslaviji, lahko le postopoma.

Naselje Kidričevo

Vzporedno z gradnjo tovarne je raslo tudi tovarniško delavsko naselje v Strnišču na kraju nekdanjih taborišč med prvo svetovno vojno, to je med železniško progo in cesto Ptuj—Pragersko. Od leta 1947 do leta 1954 so zgradili 37 stanovanjskih stavb s 400 stanovanji in stavbe za javne namene. Tovarna je svojim delavcem namenila tudi 115 parcel za gradnjo hiš v Njivercah pri Kidričevem, a le malo je še pozidanih.

Tovarna je zgradila tudi v Ptuj v letih 1958—1967 štiri stanovanjske bloke s 140 stanovanji za zaposlene v TGA.

V Kidričevem so zgradili po letu 1954 šolsko poslopje za polno osemletko, odprli zdravstveni dom, lekarno, jasli in otroški vrtec. Zgradili so še veliko prireditveno dvorano s 400 sedeži in ob njej delavsko restavracijo. Uredili so pekarno, trgovino, kopališče z dvema bazenom, olimpijskim in srednje velikim, katerih vodo ogrevajo grelne naprave v TGA. V naselju je več športnih igrišč. Ob 20-letnici smrti Borisa Kidriča so odkrili njigov kip v naselju, v avli upravne stavbe pa ob poimenovanju tovarne.

Leta 1965 so ustanovili Krajevno skupnost (KS) Kidričevo, ki zajema še vasi Apače, Kungota, Njiverce in Strnišče. Ime Strnišče je po imenovanju Kidričevega ohranila železniška postaja in bližnje hiše. Leta 1974 pa so v Strnišče vključili še več bližnjih hiš, ki so spadale pod Kidričevo in Župečjo vas.

Kidričevo je štelu ob popisu prebivalcev leta 1981 — 1743 prebivalcev, KS Kidričevo pa 3322.

KS Kidričevo pospešuje razvoj v svojem območju. Skrbi za telesnovzgojno in kulturno dejavnost, modernizacijo cest, ureditev okolja, komunalno dejavnost, za delovanje civilne zaščite, narodne zaščite in teritorialne obrambe.

V Kidričevem deluje Delavsko prosvetno društvo (DPD) Svoboda, ki ima knjižnico, pevski zbor, folklorno skupino. Pod pokroviteljstvom TGA delujeta godba na pihala in nogometno društvo Aluminij. Kidričevo ima svoje Telovadno vzgojno društvo (TVD) Partizan, ki goji razne panoge telesne vzgoje. V nogometnem klubu je 60 nogometašev, v strelski družini je 50 članov, v lovski 20, avtomoto društvo šteje nad 200 članov.

V KS Kidričevo delujejo družbenopolitične organizacije: socialistična zveza delovnih ljudi (SZDL), Zveza komunistov (ZK), Zveza združenj borcev NOV (ZZB NOV) in sindikalne organizacije.

Minilo je več kot sto let od rojstva naselja Strnišče, ki je doživelo izjemno zgodovino. Od leta 1915 pa do konca druge svetovne vojne je bila polna trpljenja. Njeni srečnejši dnevi so se pričeli v novi socialistični Jugoslaviji.

The history of Strnišče and Kidričevo

Summary

Strnišče is situated on the Drava field, 7,5 kilometers south-westward of Ptuj, and has been called Kidričevo since 1953; it is known for the alumina and aluminium factory »Boris Kidrič«, built in 1954.

The history of the settlement is quite unusual. Two human tragedies influenced it decisively: World-War I and World-War II.

The camps at Strnišče during the World-War I

The settlement Strnišče (Sterntal), situated between the railroad and the road Ptuj—Pragersko, developed around the small castle, built by the count Schöndorf about 1870. It was a settlement of farming workers and castle dwellers. At the beginning the settlement had about sixty inhabitants. The castle estate covered an area of 331 hectares, 112 hectares of the whole area were covered with woods. In 1896 Franz von Hellin bought the estate and the castle.

During the World-War I, in 1915, the Austrian-Hungarian military authorities built a prisoners of war (POW) camp first, and later five large camps with barracks surrounded with a fence. The five camps were used as reserve military hospitals. A special camp was meant for disinfection, laundries and quarantine. The camp with a bakery and the camp with workshops covered an area of 1,6 hectares. The barracks scattered outside the camps were also surrounded with a fence and were used for the camp personnel, offices, hay and petrol warehouses, power station, in some barracks water pumps and a fire station were placed.

A plan of the camp on the scale of 1 : 2880 and dated with 20th October 1915 is still preserved. According to the plan there were 151 sleeping barracks and 101 barracks used for different purposes. Beside these barracks different in size (from 7 to 45 meters in length and from 3 to 11 meters in width), there were 43 very small barracks used for washrooms and toilets. There were 14.147 sleeping places in 151 sleeping barracks according to the plan.

The camps at Strnišče were meant for the prisoners of war on one hand and for the Austrian-Hungarian reserve military hospitals for the eastern front on the other hand.

The military authorities hired 234 hectares of land, this is the area where all the camps were built. The hired land belonged to the land-registry communities of Lovrenc on the Drava field, Apače and Gerečja vas. The camps were provided with a sewerage system, waterworks and electric lighting. A narrow-track railroad led through the camps. The barracks were built mainly from spring to autumn 1915, only a few barracks were built later.

Only a few documents about the occupation of the reserve military hospitals at Strnišče are preserved. The report of the military building management at Strnišče from 1st June 1915 addressed to the military command is very interesting; it quotes, that each of the camps I—IV can accept 3000 soldiers. If we take these data, relating to the camps Klatovo, Dunaj, Sanok and the POW camp, into consideration, and if we add the sleeping places in the camps Mlada Boleslava and Halic, which are not mentioned in the document, we can find out that there were about 18.650 sleeping places available. An oral source says, there were about 20.000 dwellers in the camps at Strnišče during the World-War I. The letters written by the military authorities quote different data about the reserve hospital occupations, which gives evidence that the camps were not completely occupied. According to the reports it can be concluded there were usually from 14.000 to 15.000 dwellers in the camps: soldier patients, prisoners of war, managerial and sanitary personnel, gendarme and firemen units. The POW camp had 2.400 sleeping places, it was occupied with Russian and later with Italian prisoners of war.

The military cemetery

The military cemetery at Strnišče was built in 1915, it covered an area of 0,9273 hectares. The accurate number of the buried people isn't known. From the two preserved death record books of the reserve military hospitals Mlada Boleslava and Klatovo we can find out, that 464 persons died there, in the first camp 390 and in the second one 74. According to the mortality in both camps we can presume that approximately 2340 soldiers died in all reserve military hospitals. This number corresponds with the statements given by the natives claiming that three quarters of the cemetery were covered with graves at the end of the World-War I, that means there were about 2250 graves.

According to the preserved death record books 63% of soldiers from Slavonic and 37% from non-slavonic countries died in Mlada Boleslava and Klatovo.

After the World-War I 128 soldiers, who died in the refugee camp of the Slovenes from the coastal region, and 12 Russian cadets were buried on the military cemetery at Strnišče. During the World-War II 18 persons from the labour camp at Strnišče and 43 German prisoners of War from the camp at Hajdina (who died from August till December 1945) were buried here.

After 1945 the graves were leveled into a grass carpet. The paths, the cemetery fence and the chappel (13,5 × 8,5 meters) built in 1916 and 1917, are still preserved. At that time the painter Franc Hladnik painted three pictures for the chappel.

The refugees from the Slovene coastal region

The Austrian—Hungarian military administration left the camps after the World-War I, at the end of October 1918. Only the Slovene doctor Franc Toplak with some seriously ill patients remained in the camp.

From November 1918 till autumn 1919 4.600 Slovenes from the coastal region, who fled from the regions occupied by Italians, settled down in the barracks at Strnišče. The refugees founded a basket-weaving and a joiner-metallurgy cooperative. The social-welfare department of the Slovene Territorial Government took care of the refugees and was the cooperative patron. In the school-year 1918/1919 the government founded an elementary school at Strnišče in one of the large barracks. 617 children were enrolled, till the end of the school year 1918/1919, the number of enrolled children increased to 671. In autumn 1919 919 were enrolled. Because of the refugee emigration during the school year only 311 pupils were left at the end of the school year 1919/1920. Later, the number of pupils decreased from year to year. From 1926 till 1928 only 30 pupils were left. The school was abandoned in 1928.

The Slovene Territorial Government sent 140.000 kronas monthly to the refugee camp administration, this sum was meant for the unemployed refugees. On 1st January 1922 Strnišče had 1541 inhabitants (186 natives, 32 railwaymen, 819 Russian refugees, 503 refugees from the Slovene coastal region and 1 Italian). 303 unemployed refugees were on dole.

The refugee camp administration at Strnišče introduced on 1st January 1919 the birth, wedding and death record books, and one can see that from 1st January 1919 till 31st January 1922 88 boys and 85 girls were born, 63 couples were married and 128 persons died (34,4% were children, 25 of them were younger than a year).

When the dole for the unemployed refugees was cancelled on 31st January 1922, fame came into the camps, but everything went better when the Slovene Territorial Government sent 500.000 kronas. In March 200 Slovenes from the coastal region moved

to Prekmurje, the Territorial Government donated them building sites there. Only 73 dwellers remained in the camp, they were on dole till August, when the refugee administration left Strnišče.

The Russian refugee camp

Two cadet corps of Russian refugees settled down in the former camp Klatovo at Strnišče on 23rd December 1920. The corps were founded by the guard general Wrangel after the break-down of the White army.

The Crimean corps occupied thirteen, and the Don corps occupied three barracks; a café and a canteen were used in common. The Crimean corps had 679 persons: 650 cadets, 39 educators and 8 clerks, the Don corps had 150 cadets and 13 educators. In 1921 the Russian refugee settlement had 1300 dwellers.

The bad living conditions at Strnišče forced the Russian refugees to move to better dwelling places. The Don corps left Strnišče in December 1921, and it settled down at Bileča. After its departure 819 Russian refugees remained at Strnišče, but on 28th December 1921 they moved to Bela Cerkev. 12 Russian refugees died at Strnišče.

The echoes of the Russian proletarian revolution

The victory of the Russian proletarian revolution influenced the refugees from the coastal region and other Slovene dwellers at Strnišče. Numerous workers at he cooperatives in the camp accepted the communist ideas, this is proved with the letter of Jakob Nipič sent on 3rd July 1920 to the editorial office of the Propaganda Booklet published by the Yugoslav Social-Democratic Party, quoting that the workers' organization at Strnišče joined the communists. The refugee camp had about 4.600 dwellers at the time, this means that the communist ideas were widely spread. The Communist Party prohibition caused a great damage to the communist organization and the emigration of refugees from Strnišče lessened the revolutionary enthusiasm, too. Nipič also left Strnišče after 1920. The few workers, who remained at Strnišče, were organized in trade-unions till 1928, when all the plants were given up. The most active trade-union leaders were: the electrician Milan Kojc, the joiner Ciuha and metal worker Jože Pečnik.

After the Communist Party prohibition the gymnastic club Sokol was of a great importance at Strnišče, beside the sports activities it strengthened the national consciousness of the inhabitants.

The plants at Strnišče from 1922 till 1928

After the World-War I the German Franz von Hellin sold the castle and the estate at Strnišče to the wine dealer and landowner Franc Čuček and his wife Antonija from Ptuj, the purchase was registered to the land register on 4th March 1921. The demobilization commission of the Slovene Territorial Government took over the barracks and the equipment, but Čuček bought everything for 8 milion kronas on 21st November 1921. By buying it, Čuček promised to use Strnišče for industrial purposes. With the help of co-investors he intended to build a large factory in order to use everything Strnišče offered: the barracks, the sewerage system, waterworks, a power station and the railroad. The Yugoslav authorities hadn't been interested in Čuček's plans, so all his efforts failed. From 1922 till 1924 he only succeeded to establish some smaller unprofitable plants employing 90 full-time and 90 seasonal workers. On 1st June 1928 Čuček went bankrupt and the People's Bank for Loans, as the main creditor, took over Strnišče on 22nd August 1928. The bank sold out the whole property of Strnišče till 1931.

Already in 1924 the basket-weaving cooperative together with the basket-weaving school, they both employed 30 workers, moved from Strnišče to Ptuj. As the plants had gone bankrupt, the inhabitants began to leave Strnišče, only fifty people stayed at the castle estate.

Strnišče during the World-War II

When in April 1941 the German Nazy army had broken in Yugoslavia, the German military command moved to the castle at Strnišče and began to prepare the building of a POW camp. In 1942, about 100 metres southward of the railroad, a camp, meant for the builders of the alumina factory, grew on an area of about 27 hectares. There were about 47 barracks, and 31 of them with about 4500 sleeping places were used as dormitories. The camp was equipped with a sewerage system, waterworks and

electric lighting. The future factory was located northeastward of the camp and southward of the railroad. The building plan anticipated the processing of flint bauxite and bauxite dust with a production of 90.000 tons yearly in the first building phase, and 160.000 — 180.000 tons in the second one. The factory was built by the German trust Vereinigte Aluminium Werke (VAW) — the United Aluminium Factories.

In 1942 prisoners of war, workers and convicts were lodged in the camp at Strnišče. On 26th January 1943 1076 workers, clerks and experts, 185 convicts and 98 prisoners of war built the factory. In 1943 five barracks for men and women having a special working obligation were arranged. These people belonged to the inhabitants who weren't accepted into the Styria Homeland League (Steirischer Heimatbund) for political reasons. They weren't persons subject to military conscription and if they weren't politically suspected, they had to work for a year. The politically suspected had to work for an indefinite period of time, 1400 men and 500 women fulfilled their working obligation at Strnišče till the end of the war. At the end of April 1945 they were moved to Tezno. The relatives of partisans were also imprisoned in the camp.

Several firms from Germany and from the occupied countries and workers of twelve nationalities built the factory at Strnišče. The conditions in the convict, in the POW camp and in the camp of persons having a special working obligation were like the ones in German concentration camps. Therefore many camp inmates escaped from the camp with the help of the members of the Liberation Front from Lovrenc and the nearby willages. The majority of refugees joined the People's Liberation Army.

The building of the factory after the World-War II

After the war 70% of the building works and 5% of the equipment needed were prepared. The building of the factory was continued in 1947 with the federal government resolution to build an aluminium factory at Strnišče. Over 800 workers were employed during the building of the factory. In spring 1954 the first alumina and in November of the same year the first aluminium were produced. The factory was officially opened on 21st November 1954. Its annual capacity was 45.000 tons of alumina and 15.000 tons of aluminium. In 1955, when the factory capacities were already fully used, 1258 worker were employed, today they are over 2000.

The gradual modernization of the factory plants made an annual production of 130.000 tons of alumina and 45.000 tons aluminium possible. In the aluminium factory ten forms of pure aluminium and 27 types of different alloys are produced.

Till 1965 the whole aluminium production was used in Yugoslavia, till 1969 already 45% of the annual production was exported. In the recent years the export is getting smaller, because the factory sells its products to Impol from Slovenska Bistrica and both factories export semi-manufactures together.

The factory is the biggest aluminium alloys producer in Yugoslavia. The annual production is 20.000 tons, the alloys are used in the automobile and in other branches of industry.

The alumina and the aluminium factory (TGA) at Strnišče and the settlement were in 1953 named after the economist and politician Boris Kidrič. The self-management has been introduced in 1950. There are seven Basic Organizations of Associated Labour (BOAL) in the factory. TGA Kidričevo and Impol from Slovenska Bistrica from since 1976 a Composite Organization of Associated Labour (COAL) called UNIAL.

In each BOAL the Workers' Council is the highest management body. The highest collective management body at TGA is the Workers' Council TGA, which makes decisions of common interests.

The mechanization at TGA is almost used up, especially in the electrolysis. Therefore large investments for the modernization of the factory are necessary, but TGA will be able to do this with the help of co-investors only gradually, because of the economical conditions in Yugoslavia.

The settlement Kidričevo

The workers' settlement grew together with the factory on the area of the former camps built during the World-War I, between the railroad and the road Ptuj — Pragersko. From 1947 till 1954 37 housing buildings with 400 flats and some public buildings were built. 115 parcels of land at Njiverce were intended for the workers of TGA, but only a few houses have been built there yet. The factory built in Ptuj from 1958 till 1967 four housing blocks with 140 flats meant for the factory workers.

After 1954 an elementary school, a health centre, a pharmacy, a kindergarden, a hall with 400 seats, a bakery, a supermarket, two swimming pools and several sports grounds were built at Kidričevo. At the 20th anniversary of the death of Boris Kidrič his statue was unveiled in the settlement, the work of the sculptor Viktor Gojkovič from Ptuj. A bust of Boris Kidrič was unveiled in the factory management building.

In 1965 the Local Community Kidričevo was founded, it includes the villages Apače, Kungota, Njiverce and Strnišče. The name Strnišče, after it has been named Kidričevo, preserved only the railway station and some nearby houses. In 1974 some nearby houses belonging to Kidričevo and Župečja vas were joined to Strnišče. In 1981 Kidričevo had 1743 inhabitants, the Local community Kidričevo had 3322 inhabitants.

The Local Community Kidričevo forwards, with the help of TGA, the development on its area. It takes care of sports and cultural activities, the road modernization and communal activities. The Workers' Cultural Society Svoboda is very active at Kidričevo, it has its own library, a choir and folklore ensemble. Under the factory patronage are the brass band and the football club Aluminij with about 60. members. The rifle club has 50, the hunters' club 20 and the automobile club over 200 members. The following social-political organizations are active at the Local Community Kidričevo: Socialistic Alliance of the Working People, League of Communists, Federation of World-War 11 Veterans Organization and the trade-unions organizations.

More than 100 years have passed since the foundation of the settlement Strnišče, it had an exceptional history, which was from 1915 till the end of the World-War 11 full of suffering, its brighter days began in the new socialistic Yugoslavia.